

Зовнішні справи

№ 5-6 2020

ISSN 2663-2675

ISSN 2663-2683

**ЕФЕКТ ПАНДЕМІЇ:
РОЗДУМИ
В КОРОНАВІРУСНОМУ
ІНТЕР'ЄРІ**

стор. 5

**АКТОРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ
ВІЙСЬКОВОГО
КОНФЛІКТУ
НА ПІВДЕННОМУ
СХОДІ УКРАЇНИ**

стор. 19

**РОЛЬ КУЛЬТУРНОЇ
ПОЛІТИКИ АВСТРАЛІЇ
У СТВОРЕННІ
ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ
КРАЇНИ У СВІТІ**

стор. 48

SOPHIA

BUSINESS CENTER

З питань оренди:

тел.: +38 044 277 94 12

01001, м. Київ, пров. Рильський, 6

www.Sophiabc.com.ua

Редакційна колегія журналу «Зовнішні справи» зі спеціальностей «Політичні науки» та «Історичні науки»
Головний редактор – Тетяна Віталіївна Сидорук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Україна

Основний склад членів редакційної колегії:

Дмитро Валерійович Веденєєв, доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

Валерій Миколайович Власенко, кандидат історичних наук, доцент, завідувач секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету, Україна

Даріуш Вояковський, доктор наук, професор кафедри соціології господарства і суспільної комунікації Гуманітарного факультету Гірничо-Металургійної Академії імені Станіслава Сташиця в Кракові, Республіка Польща

Тетяна Юріївна Перга, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна

Лариса Іванівна Синявська, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Сергій Валеріанович Толстов, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Україна

Кароліна Цинк, доктор наук, ад'юнкт Інституту суспільних наук Жешувського університету, Республіка Польща

Запрошені члени редакційної колегії:

Войцех Гізіцький, доктор наук, професор, Католицький університет імені Івана Павла II в Любліні, Республіка Польща

Наталія Іванівна Земзюліна, доктор історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії і філософії, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Ольга Василівна Зернецька, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних та цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна

Олег Олександрович Козачук, доктор політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

Петро Степанович Кузик, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна

Франц Мацей, доктор наук, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані, Республіка Польща

Любов Несторівна Мельничук, кандидат політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

Михайло Георгійович Станчев, доктор історичних наук, професор, іноземний член Болгарської академії наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Україна

Випусковий редактор – Ольга Георгіївна Таукач

Електронна адреса: olga_taukach@ukr.net

Видавець – Громадська спілка

«Редакція журналу «Зовнішні справи»

Голова Правління – Володимир Хандогій, Президент Асоціації зовнішньої політики України, Надзвичайний і Повноважний Посол

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» забороняється.

Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень

Над номером працювали: Ольга Таукач, Анатолій Корж, Марина Григоренко, Віталій Бумажний
Наказами Міністерства освіти і науки від 12.11.2013 та від 14.02.2014 журнал «Зовнішні справи» занесено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів наук за спеціальностями «Історичні науки» та «Політичні науки»

«Зовнішні справи»,
науково-публіцистичний журнал, 2020 № 5-6

Виходить щомісяця

Засновник – ГС «Редакція журналу «Зовнішні справи»

Адреса редакції: Україна, м. Київ,
провулок Рильський, 6, тел. +38 067 209 47 39

Реєстраційне свідоцтво № 23533-13373 ПР

Друк – ТОВ «Про формат»

Наклад – 500 примірників

Ціна – договірна

Передплату здійснює ТОВ «АС-Медіа»:

+380 44 500 05 06,

+380 44 353 88 15,

+380 95 570 05 06

<http://uaforeignaffairs.com/uk>

publisher@smartpress.com.ua

Сергій Шергін

Ефект пандемії:

роздуми в коронавірусному інтер'єрі 5

Аналітика без політики

Дмитро Ткач

Роль суб'єктивного чинника у зовнішній політиці України

за часів президентства Петра Порошенка 8

Міріан Мікадзе

Проігноровані загрози доктрини Путіна 16

Євген Рябінін

Актори врегулювання військового конфлікту

на Південному Сході України 19

Історія питання

Володимир Розумюк

Дух Мюнхена 25

Сергій Троян

Імперія Отто фон Бісмарка: причини і початок

німецької колоніальної політики (1871 – 1885 роки) 31

Михайло Харишин

Просторово-часовий зріз базових історико-географічних,

соціально-економічних та культурологічних

особливостей розвитку Республіки Молдова 36

Дипломатичний прогноз

Дмитро Чеберкус

Наукова дипломатія: завдання та можливості 45

Ольга Зернецька

Роль культурної політики Австралії у створенні

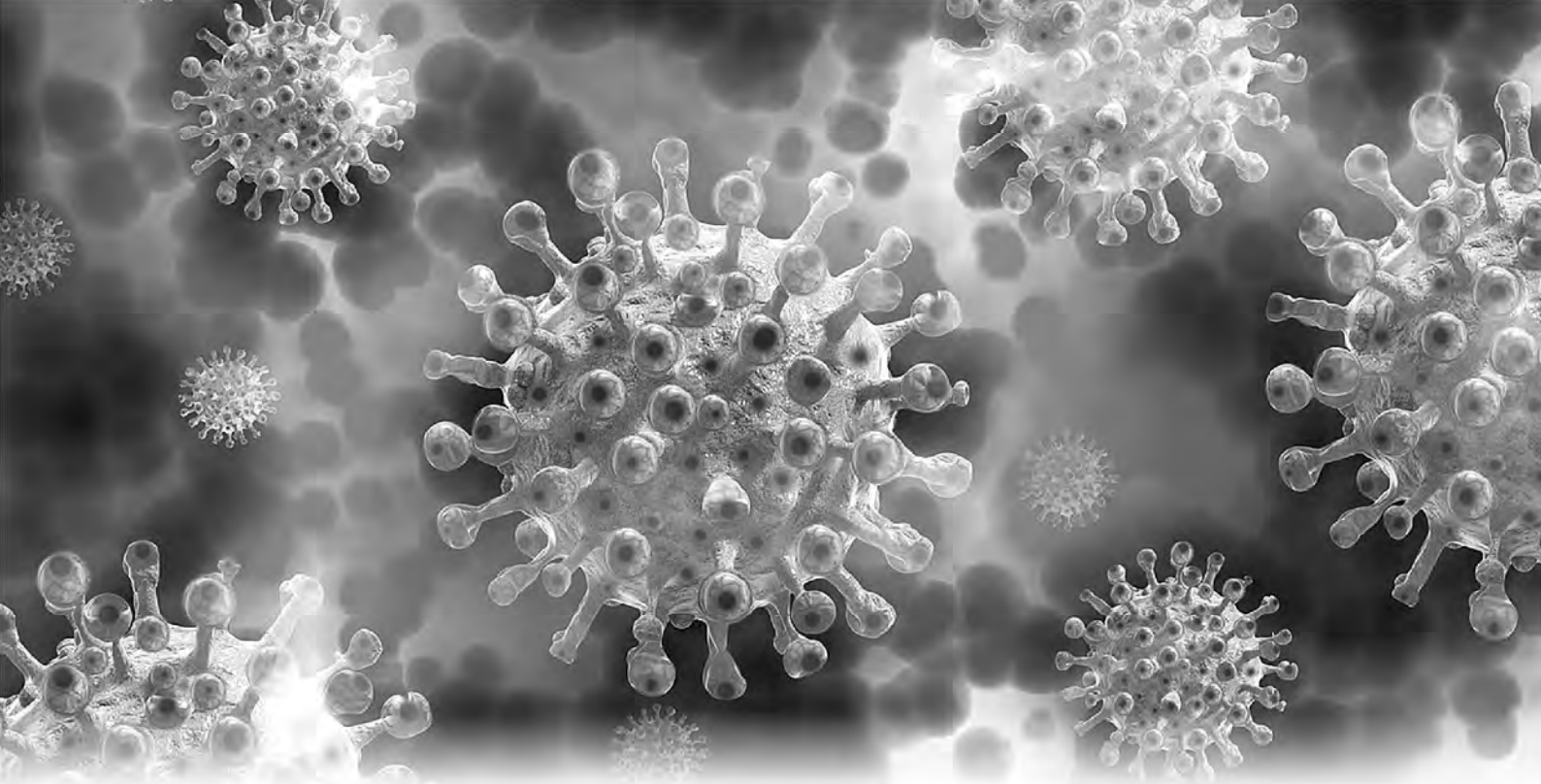
позитивного іміджу країни у світі 48

Подія

Голландія по-українськи:

на Київщині вітає гостей «Добропарк» – оаза квітів,

краси та затишку 56

ЕФЕКТ ПАНДЕМІЇ: роздуми в коронавірусному інтер'єрі

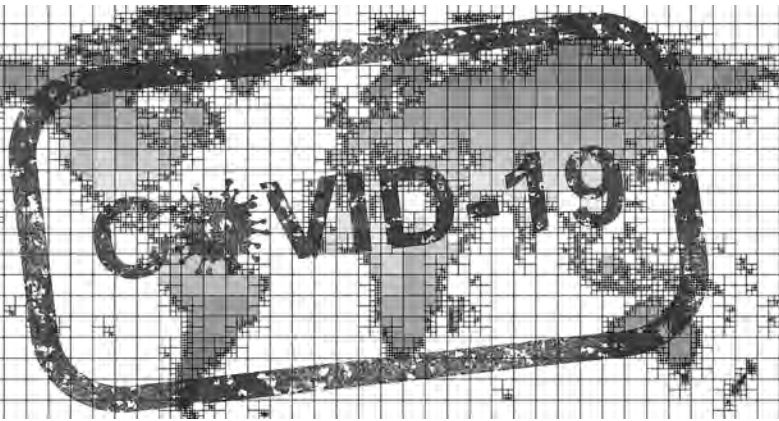
«Зазирати надто далеко вперед – недалекоглядно».
Уїнстон Черчіль

Перебування у тривалому карантині мимоволі провокує думку: якими можуть стати Україна та світ унаслідок чуми XXI ст. – коронавірусу з сумнозвісною назвою COVID-19 і чи справдяться наші надії побачити краще життя в усьому його діапазоні та розмаїтті? Адже за часів карантинів з'являються не тільки гарні бажання, але й додаткові резерви для творчості як форми людського існування

На відміну від часів Середньовіччя, коли заможні європейці рятувалися від епідемій чуми або холери у замських маєтках, нині вжиті заходи соціальної ізоляції та засоби електронно-дистанційного спілкування. За таких умов мобілізувати свій творчий потенціал незрівнянно простіше, хоча це не означає, що люди почнуть писати геніальні праці та робити відкриття світового значення. Інформаційне суспільство пропонує абсолютно інші можливості для самовираження та пошуку відповіді на одвічне питання: в чому полягає сенс людського життя?

Не заглиблюючись до теорії, спробуємо в науково-публіцистичному жанрі розглянути найбільш знакові події й думки зі сфери національного та міжнародного життя. Не заважатиме й прогностичний аналіз ситуації у посткоронавірусний період, який невинно наближається і до якого потрібно належно готуватися. Дозволимо собі зазначити, що спроби розглянути неординарні проблеми сучасного буття та майбутнього стануть у нагоді українському суспільству.

У цьому контексті доцільно буде почати з розгляду економічних і політичних аспектів поточної ситуації у світі. Очевидним поки є один незаперечний факт: пандемія, що охопила більшість країн світу, має всі підстави зіграти роль тесту на виживання людської цивілізації, а не тільки економіки окремих країн. Її стрімке розповсюдження справляє вплив на фондові ринки, транспортні комунікації, світову індустрію туризму, міжнародну міграцію, а головне – на суспільні системи сучасних країн. Мається на увазі фактор впливу цього феномену на політичні еліти та суспільну свідомість і психіку громадян у національних державах, зокрема

європейських. Проте здається, що «сутінки» Європи, про які згадував на початку минулого століття О. Шпенглер, поки не на часі.

У центрі уваги – питання: наскільки ефективними можуть бути заходи керівництва розвинених країн світу для захисту своїх громадян в умовах масових захворювань та неминучих наслідків пандемії? Супутні процеси відомі: якщо не глибока криза, то тривала економічна рецесія, бурхлива інфляція, зростання безробіття, загальне незадоволення населення, а також падіння рейтингів основних політичних партій та їхніх лідерів – зо всіма негативами для системи західного лібералізму. Ціну даної проблеми, принаймні, для керівництва держав «золотого мільярда» важко переоцінити, оскільки йдеться про його політичне виживання.

Закономірним є інше питання: спрацював інстинкт самозбереження чи раціоналізм став мотивом для прийняття життєво необхідних рішень? В усякому разі, європейські мешканці та їхні лідери обрали слушний вибір піти на обмеження індивідуальних цінностей на користь колективних. Водночас не дуже постраждали демократичні свободи і права людини. Політичний процес в об'єднаній Європі триває, як це видно з діяльності структурних елементів ЄС і численних політичних партій. Не зупинилось і політичне життя в європейських регіонах, яке було скореговано з урахуванням реальної ситуації. Разом із тим, Європа переживає безпрецедентний із часів Великої депресії економічний шок. «Масштаби рецесії та обсяги відновлення будуть нерівномірними, оскільки вони залежать від швидкості, з якою можуть скасовуватися заходи ізоляції, від активізації таких послуг як туризм у національній економіці та фінансових ресурсів кожної країни», – заявив нещодавно член Єврокомісії з питань економіки, колишній прем'єр Італії Паоло Джентілоні.

Втім, міжнародне партнерство в глобалізованому світі продовжує свій розвиток всупереч прогнозам різних аналітиків. Турбота про соціальне благо і міжнародна солідарність продиктовані, передусім, інтересами збереження та розвитку національної і світової економіки. Зупинення економічних процесів і механізмів важко увести, хоча можливість тривалої рецесії не викликає сумнівів. Рано чи пізно під-

раховувати збитки транснаціональних корпорацій і загалом бізнесу доведеться не тільки в Європі, але й в інших регіонах планети. В цій ситуації важливо не втратити людський капітал і гуманізм як моральну складову буття. Індивідуальний егоїзм не повинен панувати у відносинах між людьми і народами світу за будь-яких умов.

Унаслідок пандемії показники світового економічного росту стрімко змінюються. Скорочення обсягів світового виробництва і торгівлі не може не позначитись на якісних характеристиках суспільного життя більшої частини населення розвинених країн. Що стосується слаборозвинених економік і країн, то рівні їхнього розвитку можуть істотно відрізнятись від аналогічних показників їхніх більш успішних конкурентів. У демографічній площині структурні зміни серед населення можуть бути несподіваними. Переважний вплив коронавірусної інфекції на старше покоління знайшло підтвердження у багатьох країнах – незалежно від стану їхнього добробуту. Безперечно, жорсткі заходи та обмеження дають позитивні результати щодо зниження числа інфікованих. Однак далеко не все відбувається добре в окремих країнах, де панують традиції ліберального ставлення до прав людини в усьому їхньому спектрі. Заборони на звичайні типи суспільної поведінки неоднозначно сприймаються в демократичних державах. Індивідуалізоване людство доби глобалізації неоднозначно в своєму сприйнятті колективних засобів життя. Як правило, чимало труднощів у таких суспільних системах виникає на шляху необхідних змін у колективній підсвідомості.

Приклад України, де число заражених коронавірусом обраховувалось тисячами, змушував замислитись над його наслідками. По-перше, «імпорт» коронавірусної інфекції з країн, де ступінь цього зараження залишається високим, дає нам підставу закрити на необхідний термін свої кордони, як це зробили країни-члени ЄС. По-друге, будучи слабо розвинутою економікою та як країна, котру цінують наші західні партнери і союзники лише за її природні ресурси та геополітичне становище, Україна може розраховувати на міжнародну допомогу. Необхідно, щоб вона не надавалася на заздальгід продиктованих і не вигідних для України умов. Як суверенна держава, вона не повинна торгувати політичною незалежністю та територіальною цілісністю. Якими б не були привабливими обіцянки західних демократій врятувати Україну від небезпечних викликів і загроз ціною втрати суверенітету, вони не мають бути політичним імперативом для керівництва країни.

Вирішенню цих завдань сприяє міжнародне співробітництво як форма міждержавних відносин, що не знає кордонів і цивілізаційних обмежень. Надання допомоги з боку Китаю країнам Європи, і зокрема Україні, демонструє приклад міжнародної солідарності. Інший приклад – незважаючи на власні економічні негаразди, Рада ЄС погодила виділення Україні позики для подолання

економічних та соціальних наслідків коронавірусної пандемії. Вона схвалила пропозицію Єврокомісії про надання 3,0 млрд євро макрофінансової допомоги десяти країнам з офіційно визнаною перспективою членства та країнам-сусідам для допомоги у подоланні наслідків пандемії, з яких 1,2 млрд призначені Україні. І це відбувається на тлі скорочення економіки ЄС поточного року до рекордних 7,7 %, а наступного – до 6,3 %.

Звичайно, можна довго міркувати навколо проблем «зовнішнього управління» та «егоїстичних» інтересів країн-донорів. Однак за умов пандемії і можливості катастрофічних наслідків для країни-реципієнта навряд чи це виглядає раціональним. Зрозуміло, чому країни позитивно сприймають міжнародну допомогу, а люди на рівні індивідуальної свідомості схвально ставляться до гуманних дій держав, незалежно від їхніх політичних режимів і розмірів національного багатства.

Процес реформування та модернізації суспільної системи України знаходиться в суперечливому та незавершеному стані, тому необхідним є зосередження зусиль для його розумного завершення. Стабілізація і реструктуризація банківського сектору, реформування систем судової та охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, а також реанімація антикорупційних органів – ось далеко не повний список нерозв'язаних проблем. Не останнє місце займає реформування системи підготовки компетентних керівних кадрів, дефіцит яких став однією з головних проблем державного управління. На часі оптимізація системи освіти та науки, яка має бути вагомим потенціалом і ресурсом для розв'язання цих проблем.

Великого значення набуває питання, якими стануть українська держава та суспільство після коронавірусної пандемії. Історія показує, що політичні режими розвиваються в рамках класичних типів політичних режимів: демократія-авторитаризм-тоталітаризм. В умовах українських політичних традицій і реалій форми державного устрою та управління варіюються за схемою: парламентська республіка, президентська республіка чи змішана форма. Не забуваються такі форми організації влади: поліцейське й мілітаризоване (хунта) правління, а також безвладдя, тобто анархія. Звичайно, існує можливість трансформації держави в громадянське суспільство, або його альтернативу – «сервісний центр» з обслуговування різноманітних олігархів. Утім, ризик перетворення демократичної республіки на тоталітарну або олігархічну державу доволі високий.

Підстав для розвитку таких трансформацій цілком достатньо. Не можна не помічати, що силові структури за умов карантину значно посилили свої позиції і відчувають свій вплив на суспільство. Зросла роль виконавчих органів влади – так само як і чиновників, від яких багато в чому залежить ситуація в містах, районах і селах. Вимушене зниження активності політичних партій, громадських організа-

цій і суспільних рухів об'єктивно сприяє системній корупції. Крім того, притаманні примусовій ізоляції атрибути «електронного соціуму» (деякі кваліфікують його як «електронний концтабір») дещо змінили суспільну поведінку. Постраждала психічна та емоційна стійкість населення, яке тривалий час перебувало в умовах жорсткої ізоляції. Депресивний стан найбільш вразливих груп населення – це наслідок важких переживань з приводу реальних і майбутніх труднощів.

Зміни негативного характеру відбулися також у демографічній сфері, виникли проблеми населення категорії «підвищеного ризику». За цих умов втрати мобільного, тобто працездатного прошарку, населення неминучі, оскільки йому доведеться обирати місце прикладання своїх сил: залишатися в Україні або шукати роботу за кордоном. На цьому тлі зростання соціальної нерівності, побутової корупції та злочинності може серйозно зашкодити розвитку українського суспільства в посткоронавірусний період. Нарешті, важко буде погодитись з жертвами коронавірусу, які залишаються в людській пам'яті. На жаль, наша країна, на території якої тривалий період ведеться гібридна війна, має гіркий досвід важких втрат. Тому важливими чинниками національного відродження має бути переоцінка змісту соціально-політичного життя та необхідність відмови від ідеалістичного мислення для його адекватного сприйняття.

Проблеми майбутнього та невеселі очікування не повинні бути приводом для загального песимізму та суцільної жалоби. Сьогодні людство отримало чергове попередження щодо небезпеки виходу за межі раціонального цивілізаційного розвитку. Хочеться вірити, що воля, згуртованість і культурні традиції українського народу стануть гарантами збереження національної свідомості та громадянської відповідальності. Інтелектуальний потенціал України дозволяє визначити парадигму та шляхи реалізації стратегії національного розвитку в умовах глобальних викликів і небезпек.

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук,
професор

Роль суб'єктивного чинника у зовнішній політиці України за часів президенства Петра Порошенка

УДК 327 (477 + 479.24)
DOI 10.46493/2663-2675-2020-5-6-1

Summary

The article analyzes the international and legal consequences of the foreign politics of Ukraine during the presidency of Petro Poroshenko, his psychological characteristic is provided and an attempt is made to show how the positive or negative traits of character of the fifth president influenced on making decisions in foreign policy. It is noted that the positive sides in the foreign policy activities of the fifth president include the fact that under the leadership of Petro Poroshenko Ukraine returned to European and Euro-Atlantic integration. An Association Agreement was signed between Ukraine on one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States on the other, enabling the parties to move from partnership and cooperation to political association and economic integration.

Acquisition by Ukraine of visa-free regime with Schengen countries. Ukrainians who have biometric passports can travel to EU countries for business, tourism or family purposes for the term up to 90 days during 180-day period.

Mr. Poroshenko was able to build a system of relations in the surrounding world. This is evidenced by his good relations with the key persons of the leading countries of the world, namely: German Chancellor Angela Merkel, President of France Emmanuel Macron, Turkish leader Recep Tayyip Erdogan. The list of presidential victories includes intensification of bilateral relations with a number of states. In particular, with Germany (which is very important against the background of the uncertainty regarding United States), Turkey and Romania, and maintaining the EU and the US sanctions against Russia.

At the same time, relations with neighbouring countries, first of all with the Russian Federation, have significantly deteriorated. The annexation of Crimea, Donbas war, trade wars, information aggression from the Russian Federation, this is an incomplete list of problems in Ukrainian-Russian relations. Against the background of hostilities, trade relations between Ukraine and Russia have deteriorated significantly. The parties denounced a number of trade agreements and imposed sanctions. Since 2015, Ukraine has stopped buying Russian gas and the volume of trade between the countries has actually collapsed. A number of security and defense agreements have also been cancelled, and the Verkhovna Rada has recognized Russia as an aggressor country.

Relations with Hungary, Poland deteriorated significantly. Relations with Slovakia, Romania and Moldova have become practically in a state of stagnation. During the presidency of Petro Poroshenko Ukraine achieved the autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church. Instead, the international authority of the state in the world continued to drop due to rising corruption, violation of human rights, and impoverishment of people.

Key words: Ukraine, President of Ukraine Petro Poroshenko, radical change of the country's foreign policy vector, the European Union, the NATO, the USA, Russia, Hungary, Poland

Постановка проблеми. В Україні роль особистості, а саме роль президента країни, за роки незалежності грала і грає у зовнішній політиці України визначальне значення. Пріоритети у цій царині мінялися залежно від того, які політичні сили приходили до влади та який президент очолював державу. Це суттєво впливало на міжнародно-правові наслідки для зовнішньої політики України. Потрібно підкреслити і те, що рішення, які приймалися главою держави у зовнішньополітичній сфері, значною мірою залежали від його суб'єктивного бачення тих чи інших проблем, що, зі свого боку, залежало від психологічних рис керівника держави. Тому пов'язати особисті риси президента країни зі здійсненням зовнішньополітичного курсу нам уявляється корисним та актуальним тому, що, незважаючи на 29-річне існування України як незалежної держави, в країні й на сьогодні продовжується практика залежності зовнішньої політики від президента та його особистих рішень.

Останні дослідження і публікації. Згадану проблематику в контексті діяльності П.О. Порошенка досліджували такі політехнологи та психіатри як Т. Березовець,

С. Белковський, С. Глузман, Д. Попов, Є. Середа, В. Рибаченко, А. Роджерс, В. Кім

Невирішена раніше частина загальних проблем. Віддаючи належне вищенаведеним працям, все ж варто констатувати, що до цього часу залишається недостатньо вивченим цей аспект діяльності під час президентства П. Порошенка. Те ж саме можна сказати і про роль впливу фактору особистості на зовнішню політику України за часів правління п'ятого Президента України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз зовнішньої політики держави, яку проводив П. Порошенко, та її наслідків, впливу фактору його особистості, дослідження психологічної характеристики П. Порошенка, що дозволить показати, як позитивні та негативні риси його характеру вплинули на прийняття рішень у міжнародній царині.

Основні матеріали дослідження. Психологічні риси п'ятого Президента України мали важливе значення в умовах, коли його попередник В.Ф. Янукович змінив пріоритети зовнішньої політики держави, спочатку відмовившись від євроатлантичної, а потім – і від європейської інтеграції. Саме від особистісних якостей та політичних уподобань П. Порошенка залежало, продовжувати хибний для України зовнішньополітичний курс чи докорінно його змінити.

Автор цієї статті був присутній 2009 року при представленні нового міністра Петра Порошенка українському дипломатичному корпусу. Потрібно було бачити, як світилися від радості очі Порошенка. І було від чого... Нікому невідомий хлопець з провінції не тільки закінчив єдиний на той час в Україні міжнародний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, а й досяг найвищої дипломатичної посади в країні. Але чи додало це йому розуму, чи дозволило зрівнятися з досвідченими дипломатами Г.Й. Удовенком, Б.І. Тарасюком, В.С. Огризком, які обіймали цю посаду до нього?

Саме з глибокою впевненістю про свої глибинні знання у сфері зовнішньої політики розпочав свою діяльність п'ятий Президент України. Що з цього вийшло, спробуємо проаналізувати.

Для цього звернемося до одного із найбільш відомих спеціалістів в американській та світовій політичній науці Дж. Барбера, який у своїй праці «Президентський характер» дав психологічну характеристику глав держав. Згідно з його класифікацією П. Порошенка можна віднести до так званого активно-негативного типу, який характеризується протиріччями між інтенсивними спробами і відносно низькою емоційно-професійною винагородою за них. Створюється враження, що чоловік біжить від тривожності, намагаючись замінити її важкою роботою.

Він здається амбітним і прагне до влади. Він агресивний стосовно навколишньої дійсності – і йому важко пригамовувати свої агресивні почуття. Його Я-імідж невизначений і непослідовний [1].

Зі свого боку, активно-негативний тип лідера характеризується параноїдальним стилем керівництва (образне позначення: «Господар», «Володар», «Сталін»). Особистісний профіль такого лідера характеризується підозрілістю, недовірою до інших, надчутливістю до прихованих загроз і мотивів, непередбачуваністю, прагненням до абсолютного контролю над іншими.

На когнітивному рівні це: заперечення ідей, які не відповідають власним; ізоляція від інформації, що не збігається зі своїми установками і переконаннями; політичне мислення, влаштоване за принципом «або ми, або вони».

Як управлінець такий лідер створює напруженість серед підлеглих. У спілкуванні з іншими політиками – це маніпулятор, «підступний Макіавеллі». Подібний стиль часто супроводжується прагненням пригнітити чи принизити інших політиків. Це немов самоціль: безвідносна до стратегії й тактики вирішення політичних завдань.

Подібний стиль дуже заразливий – він може охоплювати значні маси людей. Існує реальна небезпека, що в екстремальній ситуації такий лідер має спотворену картину світу, зокрема спотворене підозрами бачення політичної ситуації [2. С. 234].

У цьому сенсі вельми цікавою є психопатологічна типологія Г. Лассуелла. Згідно з даною типологією, залежно від функції, яку виконує або прагне виконувати той чи інший політичний актор, розрізняються такі типи: «агітатор», «адміністратор» та «теоретик», а також їхні різні комбінації.

Нам видається, що згідно з Г. Лассуеллом П. Порошенка слід віднести до типу «адміністраторів». Він характеризується вираженою енергією та уявою, однак у центрі його уваги знаходяться окремі індивіди, які переносять свої афекти на менш загальні об'єкти і не прагнуть «вивести з себе» велику кількість громадян.

Вони прив'язані до свого оточення і намагаються координувати його дії. Нездатність досягти абстрактних об'єктів є наслідком надмірної зайнятості конкретними індивідами в колі сім'ї і труднощами у визначенні ролі свого «Я».

П. Порошенко володіє так званим «примусовим» характером, якому властиві жорсткі відносини, одноманітність, монотонність самопрезентації, десуб'єктивізація ситуації, заперечення новизни та інші якості «бюрократа»- адміністратора [3].

Тепер перейдемо до головної теми даної статті, а саме: ролі особистості у зовнішній політиці України за часів президентства П.О. Порошенка.

Стаття 106 Конституції України стверджує, що Президент:

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав [4].

То які риси характеру П. Порошенка допомагали чи, навпаки, заважали виконувати свої конституційні обов'язки п'ятого Президента України? До його позитивних рис характеру можна віднести *цілеспрямованість*. Щоб досягти мети, він готовий здолати будь-які перешкоди. Він прагне не йти на компроміси, жорстко продавляє позицію інших, якщо вона не співпадає з його власною. Відступає, стає здатним до досягнення домовленостей тільки тоді, коли відчуває сильного противника.

Саме завдяки цим рисам характеру він досяг успіхів у підписанні Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності 01.09.2017 й детально регулює різноманітні аспекти політичної асоціації та економічної інтеграції. Ніколи раніше Європейський Союз не надавав жодній із країн, що не мала статусу кандидата на вступ, такої широкої та документально зафіксованої перспективи, як це зроблено в Угоді про асоціацію.

Порошенко великою заслугою своєї європейської та євроатлантичної політики України вважає те, що 07.02.2019 Верховною Радою було ухвалено закон про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО.. Світ мінливий... Процеси в ЄС і НАТО – динамічні, тож

картина переваг, які створюються для членів обох організацій, постійно змінюється. Замість того, щоб враховувати ці зміни, президент став провідником політики щодо НАТО і ЄС позавчорашнього дня, заснованої на нескінченних заявах про наміри.

Більше того, виникає запитання, чи Верховна Рада має право вносити зміни до Конституції України без відповідного затвердження на Всеукраїнському референдумі. І хоч Конституційний Суд України, який своїм висновком від 22.11.2018 визнав конституційність зазначеного законопроекту, навіть не юристу зрозуміло, що це рішення порушує ч. 3 ст. 5 Основного закону України.

Звичайно, до позитивів у зовнішньополітичній діяльності П.О. Порошенка слід віднести те, що під його керівництвом Україна знову повернулася до європейської та євроатлантичної інтеграції. Було підписано Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого боку, що дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Політичну частину угоди було підписано 21.03.2014, економічну частину – 27.06.2014.

Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно, у режимі телемосту, ратифікували цю Угоду 16.09.2014 – Президент України Порошенко одразу в Раді підписав закон про ратифікацію. Угода вступила в силу з 01.11.2014. Чинна з 01.09.2017.

Набуття Україною безвізового режиму з країнами Шенгенської зони. Українці, які мають біометричні паспорти, можуть приїжджати до країн ЄС з діловою чи туристичною метою або за сімейними справами на термін до 90 днів протягом 180-денного періоду протягом року. Які переваги це дало простому українцю? По-перше, можливість подорожувати без бюрократичних перепон у більшості країн ЄС. По-друге, розширяє можливості для розвитку бізнесу, культурних зв'язків, медицини. По-третє, прибирає з ринку цих послуг посередників. Протягом майже двох років від ухвалення рішення про скасування віз для короткострокових поїздок до країн Єврозоною громадяни України здійснили більше ніж 33 мільйони поїздок до країн ЄС і Шенгенської зони. Перевагами «безвізу» скористалися більше ніж два мільйони українських громадян [7].

Окремо серед досягнень Порошенка, яке не заперечують навіть його противники, слід визнати отримання Томосу про автокефалію Православної церкви України. Відсутність в Україні визнаної в православному світі церкви дозволяла Росії серйозно впливати на українських віруючих протягом 27 років незалежності. І хоча церква Московського Патріархату все ще потужно присутня в Україні, в неї, принаймні, з'явився канонічний національний «конкурент» [8]. Тому не випадково, що ім'я Петра Порошенка вписане до тексту цього документа.

Здатність домовлятися. Порошенко за психологією, передусім, – бізнесмен, а вже потім – політик. Тому він готовий домовитися на взаємовигідній основі з будь-ким. Із цього випливає його схильність до компромісів. Саме цим пояснюється роль В. Медведчука у реалізації Мінських домовленостей, що викликає негативну реакцію значної частини українського політикуму. До речі, не варто забувати, що Порошенко свою політичну кар'єру розпочав у партії СДПУ(о) і саме там близько познайомився з цим одіозним політиком.

Розважливість. П'ятому президенту властивий ресурсний підхід, як підхід до стратегічного аналізу діяльності країни, в рамках якого надається велика увага специфічним для організації можливостям і компетенціям у контексті їхнього конкурентного оточення. Однією із сильних сторін ресурсного підходу є здатність за його допомогою пояснити в доступних термінах причини успіху країни, застосування компетентнісного підходу на практиці та розробка конкурентних стратегій розвитку. Для п'ятого Президента України наявність або відсутність тих чи інших ресурсів є визначальним фактором досягнення мети.

Помірний реформатор. Він не радикальний реформатор. Сьогодні зберегти існуюче важливіше, ніж ризикувати заради бажаного.

Уміння протистояти. Порошенко, як розумна, добре освічена людина, зумів вибудувувати систему відносин у навколишньому світі. Про це свідчать його гарні стосунки з керівниками провідних країн

світу, а саме: канцлером ФРН А. Меркель, Президентом Франції Е. Макроном, Президентом Туреччини Реджепом Тайїпом Ердоганом. Також в арсеналі перемог президента є активізація двосторонніх відносин із низкою держав, зокрема з Німеччиною (що дуже важливо на тлі невизначеності Сполучених Штатів), Туреччиною та Румунією, і збереження санкцій ЄС та США стосовно Росії.

Про здобутки П. Порошенка в реалізації зовнішньої політики говорять і за кордоном. Зокрема, посли країн «Великої сімки», до якої входять США, Канада, Великобританія, Німеччина, Франція, Італія та Японія, вважають, що саме П. Порошенко та його уряд стабілізували економіку України й досягли успіхів у реалізації реформ [9]. А Прем'єр-міністр Канади Дж. Трюдо у телефонній розмові з Президентом України П. Порошенком заявив, що коаліція країн «Великої сімки» та країн НАТО віддана підтримці України.

Мужній, що не раз демонстрував і під час Революції гідності, коли з бульдозера закликав мітингуючих «не штурмувати» адміністрацію Януковича, і під час президентської каденції, коли неодноразово відвідував прифронтовий Донбас.

Хороший оратор із непоганим рівнем володіння англійською мовою. На міжнародних переговорах часто демонстрував свої знання цієї мови, нехтуючи допомогою офіційних перекладачів.

До негативних рис П. Порошенка, насамперед, належить *кадрова політика* – на нашу думку, це одна з найслабкіших сторін Президента Порошенка. Він абсолютно не розбирався в людях – не вмів бачити, на що здатен той чи інший високопосадовець. Щодо зовнішньої політики, то тут, передусім, потрібно говорити про Міністра закордонних справ П. Клімкіна. Невідомо, чим керувався Петро Олексійович, коли призначив колишнього російського громадянина, людину без фахової освіти на цю відповідальну дипломатичну посаду. Зауважимо, що більш непрофесійного, непорядного і недолугого міністра в Україні не було за всі роки незалежності. Клімкін як міністр жив сам собою, а міністерство – само собою. Засідання колегії міністерства практично не проводилося – останнє відбулося 2016 року, а наради керівного складу, що за всіх міністрів проходилися раз на тиждень, «горе-міністром» були забуті. Навіть заступники міністра могли потрапити до свого керівника раз на два місяця.

Від своїх колег – українських дипломатів – чув таке, що коли міністр закордонних справ Клімкін прийшов до Порошенка з пропозицією про призначення послів на вакантні місця, отримав різку відповідь: «Це я призначаю послів – коли скажу тобі, кого і куди призначати, тоді й підготуєш відповідні документи». Так, за даними українського МЗС, станом на кінець квітня 2017 року посли України не були призначені майже в двох десятках країн: Латвії, Казахстані, Швейцарії, Вірменії, Греції, Данії, Хорватії, Чорногорії, Македонії, Ірландії, Алжирі,

Перу, Ефіопії, Анголі, Сирії, Республіці Корея і Кубі, а також не були призначені постійні представники до місії України при НАТО [10].

Патологічно жадібний. Навіть близьким людям він допомагає тільки тим, що дає в борг. Депутати, журналісти не раз відзначали неохайний вигляд Порошенка, старі стоптани туфлі, м'ятий мішкуватий костюм, висмикнуту сорочку зі штанів [11].

Постійно підкреслює свою унікальність, особливість – навіть у зв'язку з дрібними випадками. Часто говорить про себе у третій особі. Болісно сприймає критику. Має відчуття власної обраності. Часто у вузькому колі говорить про те, що його веде доля. Злопам'ятний, не прощає образи. Підступний і лицемірний. Схильний до інтриг. Ласий до лестощів. Любить вибудовувати ілюзорну картину світу та жити в ілюзії. Схильний до демагогії [12].

Не вміє адаптуватися до дійсності. Проблема соціальної адаптації як процесу, що має зв'язок із соціальною мобільністю індивіда, має багатовимірний характер. Індикатором якості адаптаційного процесу виступає соціальний статус особистості: у даному випадку – Президента. Саме результативність адаптаційних процесів впливала на його соціалізацію, на стабільність соціальних структур та гомеостаз соціальної системи, яка діяла в країні загалом. Аналіз адаптації Президента як соціального актора у контексті інтерпретативних соціологічних парадигм дозволяє виділити деякі важливі аспекти цього процесу, зокрема комунікативний та внутрішньоособистісний. Щодо першого, то Порошенко прагнув грати роль «свого хлопця» для представників української бізнес-еліти, а щодо політикуму, то тут він поведив себе як бос, думка якого є єдино вірною, а прийняті рішення – найдосконалішими.

Щодо другого, то бажання, за Кузьмою Прутковим, «объять необъятное», створювало для Порошенка величезні проблеми – він одночасно прагнув бути і прем'єр-міністром, і секретарем РНБО, і головою ради Національного банку України, і міністром МЗС України, і Міністерства економічного розвитку і торгівлі, і міністром оборони тощо. За часів СРСР було таке прислів'я: «Не вмієш організувати – роби сам!». Так сталося з п'ятим Президентом: сил і можливостей робити все самому не вистачило, що і призвело до глибокого внутрішньо-особистісного конфлікту.

Ірраціональний. Лише нагадаємо, що ірраціоналізм в політиці є наслідком монополізму в судженнях, відсутністю критики та самокритики, відмова індивіда від самостійних суджень. Ірраціоналізм у політичному мисленні та діях зобов'язаний своїм походженням відсутності у суб'єктів політичної діяльності самостійності, автономності, політичного мислення на користь пріоритетів колективного мислення.

Ірраціональність в політиці виражається в домінуванні емоцій, невідповідність засобам, результатам і цілям політичної дії, дезорганізації і тиску

утопічних, навіть містичних елементів свідомості. Через нарощення в політиці ірраціональних витоків вона починає значно менше відповідати своєму призначенню, втрачає здатність бути регулюючим чинником соціальних відносин. Не керує суспільством, а дезорганізує його [13]. Саме ірраціональність завадила Порошенку ефективно керувати протягом усієї президентської каденції, саме вона привела його до нищівної поразки на виборах.

Порошенко – успішний підприємець, з нуля створивши свою бізнес-імперію, звичайно, був раціоналістом, здатним обирати засоби, відповідні постановці та вибору цілей, але, отримавши президентську булаву, повністю втратив ці властивості. Став жити у штучно створеному світі, в якому, як йому вважалося, його діяльність чи бездіяльність ніким не аналізувалися та не оцінювалися. Він свято вірив у те, що підтримка України з боку Заходу буде тривати лише на підставі того, що територіальна цілісність України була порушена. Не розуміючи, що західні керманичі чітко відслідковують ті процеси, які відбуваються у внутрішній політиці країни, і знають, яку роль у корупційних схемах, правовому свавіллі та беззаконні грає сам Президент України. Саме це було визначальним у зовнішньому сприйнятті України у світі.

Авторитарний. До своєї команди брав тільки таких людей, яких він може повною мірою контролювати. Щодо кадрів професійних, з великим досвідом роботи, але, за таких умов, ним не контролюваних, то йому в складі команди вони не потрібні. Тому до МЗС не повернулися на провідні посади провідні українські дипломати В. Хандогій, Ю. Сергєєв, О. Моцик і ще багато інших.

П'ятий Президент любив тримати все під особистим контролем, проте ні часу, ні можливостей побудувати багатогодові дипломатичні стратегії він особливо не мав. Подорожуючи за кордоном, Порошенко висловлювався інтуїтивно, проголошуючи не те, що напрацювала потужна лабораторія ідей, як це відбувається, скажімо, в Америці, а те, що від нього хочуть почути. МЗС працювала часом на автоматі, за інерцією, а часом – «ловлячи на слух» щойно проголошені нові пріоритети президента. Втім, не схоже, щоб він сам волів змінити щось на концептуальному рівні [14].

Порошенко є патологічним брехуном. У публічних виступах він схильний впадати в екстаз – своєрідний шаманічний транс, не стомлюючись говорити неправду. Якості хворобливого брехуна допомогли Порошенку перемогти на виборах Президента. Населення дуже хотіло вірити брехні про швидке закінчення війни та в інші неправдиві обіцянки. Але одна справа власний електорат, а інша – закордонні партнери. П'ятий Президент за інерцією вводив в оману і їх. Цю властивість його характеру швидко розгадали іноземні партнери [15].

Проблема з роздачею обіцянок, які потім не виконувалися і провокували третя й недовіру з боку

важливих міжнародних партнерів, супроводжувала Порошенко протягом усієї п'ятирічної каденції. Брак такої довіри наразі спостерігався у стосунках із нашим визначальним партнером – Європейським Союзом. Зберігався достатньо високий рівень недовіри між Україною та НАТО. Якщо в контексті виконання Мінських домовленостей тактика «купівлі часу» спрацювала, то в контексті виконання взятих на себе зобов'язань щодо реформ за лінією європейської та євроатлантичної інтеграції «купування часу», затягування рішень, які зрештою все одно доводилося ухвалювати, послабили позиції Президента та України. Відбулася втрата довіри до України як країни, що шукає не можливостей для швидкого реформування, а приводів роз'яснити, чому та чи інша реформа не може відбутися саме зараз.

Зовнішня політика України за президентства Порошенка була позбавлена стратегічного бачення, заснованого на адекватній оцінці реальності. Внаслідок ми не стали ближче ні до членства в ЄС або НАТО, ні до повернення Криму, ні до вирішення конфлікту на Донбасі, зате отримали загострення відносин із західними сусідами, розчарування європейців та американців.

Головна проблема зовнішньої політики останніх п'яти років полягала в тому, що вона консервувала слабкість України. Було і багато дрібніших помилок. Все це привело до того, що країна сьогодні знаходиться в глухому куті протистояння з Росією, «сірій зоні» безпеки в Східній Європі, має «купу» проблем у двосторонніх відносинах, а задекларована євроінтеграція відбувається тільки на рівні га-

сел. Позиції України слабшають як у двосторонніх відносинах, так і на регіональному рівні. Україна залишається без союзників і виразної стратегії участі в затяжному асиметричному конфлікті з Росією [16].

Однією з найбільших поразок за президентства Порошенка є втрата довіри з боку наших безпосередніх європейських сусідів. До ворожого східного фронту ми додали налаштований насторожено до України західний фронт. Нових надійних союзників ми не особливо здобули, а старих розгубили – передусім, це стосується Польщі, Угорщини, Словаччини.

Страшенно злопам'ятний і не сприймає будь-якої прояви опору. Прикладом можуть слугувати його стосунки із Саакашвілі. Відомо, що вони дружили ще за студентських років. Разом пили грузинське вино, закушуючи сиром сулугуні. Потім сам Порошенко запросив його до України, вручив за урочистої обстановки посвідчення глави адміністрації Одеської області, а коли Міхо став його критикувати – вигнав з України без права повернення до країни до 2021 року. Невизнання власних помилок призвели до летальних наслідків під час війни на Донбасі.

Порошенко – це людина хаотична, психічно нестабільна, яка не має реальних навичок роботи, команди, переконань, ідеології. Згадаймо лише тільки те, що на початку президентської каденції Януковича Порошенко працював міністром закордонних справ, а коли четвертий Президент України під тиском Росії відмовився від євроатлантичної інтеграції, Петро Олексійович не подав у відставку,

а, навпаки, погодився на перезатвердження на цю посаду. І тільки втручання третіх сил завадило йому знову обійняти пост міністра – як відомо, ним став проросійський К.І. Грищенко.

Саме вищезгадані риси характеру Порошенка призвели до серйозного прорахунку: активної підтримки кандидата від демократів Хілларі Клінтон на президентських виборах у Штатах. Хоча досвідчені українські дипломати робили спроби попередити Петра Олексійовича про цей необачний зовнішньополітичний крок, що внаслідок зіпсувало відносини з нинішньою адміністрацією республіканця Дональда Трампа. «Варто згадати, яку позицію займав офіційний Київ у період виборчої кампанії в США, коли була явно продемонстрована «проклінтонська» позиція. Це коштувало неймовірних зусиль для того, щоб якось загладити це незручне становище. Відповідальні держави до останнього не висловлюють свою позицію щодо того чи іншого кандидата, розуміючи, що, можливо, доведеться налагоджувати відносини з кандидатом, який їм не подобався», – пояснює експерт Центру Разумкова Олексій Мельник [17].

У світі Порошенко все повинно відбуватися і закладжуватися само собою. Реальним вирішенням проблем він не займається. Найскладніші завдання бездумно і безвідповідально «звалені» на випадкових людей. Замість аналізу та реакції на провальні дії визначальних підлеглих Порошенко впадає в інфантильну завзятість, примхливе небажання реагувати на провали в роботі.

Саме цим пояснюється невдача щодо спроби докорінного поліпшення негативного іміджу української держави на Заході після Євромайдану.

Порошенко дуже швидко, ще на самому початку перебування на посаді, психологічно зламався, психологічно підкорився, передусім, Путіну, угрупованням Кремля. Спостерігаючи, як Порошенко займається саботажем під час наступу окупаційних військ, складалося враження, що він бажає поразки і капітуляції України навіть більше ніж багато хто в Кремлі. Однак, на сьогодні, стає очевидно, що Порошенко підпорядкований й іншим факторам впливу. Є і різні конкуруючі угруповання Заходу, на вимогу яких Порошенко також готовий здавати будь-які національні інтереси України [18].

Останніми місяцями, на тлі звичайного неадекватного стану Порошенка, посилюється його психологічна відстороненість, стан протрації. Найглибший стан протрації у Порошенка настає за моментів, коли треба приймати найважливіші рішення. Більшість подій в країні розвивалися самі собою.

Порошенко, певною мірою, виконував роль арбітра між різними угрупованнями всередині країни, однак він не здатний витримувати певну лінію поведінки – виробляти та дотримуватись її. Тому будь-які домовленості, будь-які рішення «арбітражу» між угрупованнями можуть бути переглянуті за будь-якого моменту – часто спонтанно і без причини.

Схильність випинати своє «Я», героїзувати власні вчинки, посилювати масштабність своєї особис-

тості спостерігається за Порошенком не тільки, коли він згадує про юні роки. «Я знаю, як будувати конкурентну економіку!», «Це я побудував найбільший фонтан в Європі!», «Я евакуював батьків!» – занадто багато такого егоцентризму в подібних висловлюваннях Петра Олексійовича. Та й назва його кондитерської імперії ROSHEN (частина його прізвища) не свідчить про скромність його натури: «Я врятував сотні тисяч людей від сирної і металургійної воєни!», «Я не дав підняти ціни на залізничні квитки!» і т.п. [19].

Особливо потрібно сказати про Мінські угоди і пастку, до якої через них потрапила Україна. Курс на безальтернативність Мінська, який проголосив Президент Петро Порошенко і глава українського МЗС Павло Клімкін, серйозно звузив простір для маневру України. Він прирікає нас на формат переговорів з ненадто лояльними і дружніми учасниками: Німеччиною, Францією і, звісно, Росією. Крім того, Мінськ так чи інакше означає легалізацію терористів ДНР і ЛНР. Через провали української дипломатії Захід тепер все частіше схильний розглядати конфлікт на Сході України не як російське військове вторгнення, а як внутрішній український конфлікт з елементами зовнішнього впливу. Тому-то від України вимагають особливого статусу для Донбасу і змін до Конституції та проведення виборів на окупованих територіях. Що це, як не явний провал у роботі Павла Клімкіна? Так само вражає короткозорість і впертість дипломатії нашої держави, яка свідомо і так легко погодилась на переговори з Росією без участі США та Великої Британії – наших формальних гарантів за Будапештським меморандумом. Таке враження, що українське МЗС не здатне побачити очевидного і відрізнити справжніх друзів від друзів уявних [20].

Підсумовуючи тему міжнародно-правових наслідків зовнішньої політики України часів президентства П.О. Порошенка, відзначимо її успіхи, які допомогли Україні стверджуватися як незалежній державі. П'ятий Президент країни підписав Угоду про Асоціацію з ЄС, Угоду про безвізовий режим, сприяв наданню Українській православній церкві автокефалії. Все це створило надійну міжнародно-правову базу для подальшого інтегрування до європейського простору.

Водночас аналіз психологічної характеристики п'ятого Президента України – насамперед, його негативних рис характеру – показує, що вони суттєво вплинули на прийняття зовнішньополітичних рішень країни, а це, зі свого боку, у багатьох випадках відкинуло Україну на периферію світової міжнародної політики, створювало негативний імідж країни у світі.

Дмитро ТКАЧ,

*доктор політичних наук, професор,
проректор з міжнародних питань
Університету економіки
та права «КРОК» (Україна, Київ)*

Список використаних джерел:

1. Barber J.D. The Presidential character. – N.J., 1972.
2. Бозаджиев В.Л. Политическая психология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2015. – 474 с.
3. Lasswell G. D. World politics and personal insecurity. N.Y.; L., 1935
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, с. 141
5. Перевагами «безвізу» скористалися понад два мільйони українських громадян. <https://tsn.ua/ukrayina/za-dva-roki-ukrayinci-ponad-30-milyoniv-raziv-skoristalisya-bezvizom-1343559.html>
6. Армія, віра, скандали. Головні здобутки і прорахунки президента Порошенка
7. <https://belsat.eu/ua/news/armiya-vira-skandali-golovni-zdobutki-i-prorahunki-prezidenta-poroshenka/>
8. Україна: події, факти, коментарі Інформаційно-аналітичний журнал № 12 2017. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/11/17/7127071/>.
9. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / [М.І. Хавронюк, І.Б. Колишко, В.П. Тимошук та ін.]; за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К., 2017. – 445 с.
10. Патологическая жадность: Порошенко годами не меняет обувь. <http://antifashist.com/item/patologicheskaya-zhadnost-poroshenko-godami-ne-menyaet-obuv.html>
11. Жадный, злой, мнительный: Опубликован психологический портрет Порошенко <https://www.pravda.ru/news/world/1315591-poroshenko>
12. Рациональні та ірраціональні чинники в політиці <https://works.doklad.ru/view/bE1AgE5WSNE.html>
13. Тиждень. № 12 (384) від 26 березня, 2015.
14. Порошенко є патологічним брехуном, це об'єктивна реальність, – Олесь Доній. <https://www.facebook.com/storonnikisaakashvili/posts/2176589216004481/>
15. Чотири роки Порошенка: здобутки й хиби зовнішньої політики https://zaxid.net/to_shhe_zmova_chi_vzhe_zrada_n1483868
16. Oh my god: Три роки президента Петра Порошенка
17. <https://daily.rbc.ua/ukr/show/tri-goda-prezidenta-petra-poroshenko-1496736986.html>
18. Порошенко психологический портрет. <https://thenewneandertalien.wordpress.com/2015/06/14/poroshenkos-psychological-portrait/>
19. <https://www.chitalnya.ru/work/2172200/>
20. Українська дипломатія Клімкіна – Порошенко показує провал за провалом. <https://www.volynnews.com/news/policy/ukrayinska-dyplomatiia-klimkina-poroshenka-pokazuye-proval-za-provalom/>

ПРОІГНОРОВАНІ ЗАГРОЗИ ДОКТРИНИ ПУТІНА

DOI 10.46493/2663-2675-2020-4-5-2

Summary

This article will cover the foreign policy threats of Putin's doctrine. The genesis of the ideology established by Putin after his rise to power in Russia will also be described. What this article also deals with are the stages during which Putin has altered the foreign policy of the government and emphasized the priorities of domestic policy of Russia after the collapse of the Soviet Union.

At the time of Putin's rise to power Russia required entity and the most effective instrument to do that was to create and use a new ideology. An example of such ideology is the 'king cult', the leader of which was Putin himself. Thereby a new political term has appeared - 'Putinism' and a strategy of dominance on the Eurasian continent. The article emphasizes that Putin sees the tragedy in the collapse of the Soviet Union. He considers the Free Nations Union to be reincarnated under the auspices of Moscow to further advance the interests of Russia.

Special attention is paid to Putin's foreign policy strategic course, his analytical vision on the setting a 'fictitious' partnership with the USA and NATO. Author's analytical researches triggered the topic of conducting military structure reforms after the aggression in Georgia.

After the events in Georgia in August 2008 the Russian government understands the crucial necessity of holding military reforms to be able to compete with the USA on the international stage.

The article emphasizes the aggressive strategy of informational war of Russia against Ukraine in 2014, as well as the occupation of the Ukrainian territories that were foreseen by the Putin's doctrine in the early 2000s and consequently ignored not only by the leaders of Ukrainian state, but also by international community. Informational vacuum of Ukraine jointly with the activity of Russian agencies has led to the political destabilization in the region and the emergence of separatist movements that were supported by Russia as well as the identical movements in Abkhazia, Georgia and Moldova.

The article will describe the seven pillars on which Russia relies while conducting foreign political informational and military war in order to diminish the influence of the USA on the former member states of the Soviet Union, as well as to discredit NATO, so as to provide itself with buffer zones of influence and further expansion of its territories and also to gain back the dominance on the Eurasian continent.

Emmanuel Macron: - «Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead».

Key words: Putin's doctrine, limited sovereignty, global security, Ukraine, Iraq, USA, NATO

Як будь-який глобальний політик Путін має свою доктрину. Тема аналізу стратегій розвитку Росії та розроблених її лідером В. Путіним доктрин залишається актуальною останні роки як у публікаціях вітчизняних авторів, так і за кордоном. Порівняно з американськими президентськими доктринами російські доктрини, як правило, залишалися непоміченими західними ЗМІ або часто відкидалися як пропаганда. Але існування доктрини Путіна публічно та всіляко протистойть доктринам американських президентів. Особливо очевидним є розуміння факту, що зовнішньополітична доктрина Путіна має контроль як своєї істинної мети, суверенітет як свого гасла і націоналізм як своєї душі. Деякі автори порівнюють «Мозок Путіна» з відлунням абсолютних тиранів. Немоżliво не відзначити висловлювання закордонних аналітиків у публікаціях 2013 року про дії Росії в бік нарощування свого вторгнення на українську територію. Такі дії НАТО швидко засуджувало, що стало одним зі шляхів його протистояння доктрині Путіна.

Першу зовнішньополітичну стратегію Путін визнає після денонсування Біловезьких угод і приходу до влади в Росії. Державна ідеологія Російської Федерації складається з двох складових. Перша – це релігія, друга складова – це культ царя або, можна сказати, вождя, за яким повинен слідувати народ.

Втрата домінування православ'я у багатонаціональній Росії дає передумови для створення такої ідеології: «культу особистості Путіна» – для отримання абсолютної влади над державою. Ця ідеологія одночасно стала новою релігією і також новою політичною стратегією Путіна та його оточення. Путін як президент зіткнувся з проблемами, що не піддаються розв'язанню, у визначен-

ні ролі Росії на міжнародній арені, а також – кордонів держави, які він визнавав тимчасовими. Путін ввів стратегію самодостатності зовнішньої політики Російської Федерації – він розумів, що країна ще не готова проявляти будь-які ініціативні дії або грати будь-яку роль на міжнародній арені – та вимагає повного переналаштування державного ресурсного розподілу.

На думку Путіна найбільшою катастрофою ХХ століття став крах Радянського Союзу. Під Радянським Союзом Путін мав на увазі не комуністичну імперію з певною ідеологією, а систему, яка була утворена людьми – спадкоємцями Російської імперії.

Він представляє тільки Росію в центрі цієї системи. Сама система, на його думку, може змінювати свою ідеологію, але за будь-яких обставин не повинна змінювати свій центр, а центр у доктрині Путіна – це Москва. Згідно путінської доктрини увесь пострадянський простір є зоною виняткових національних інтересів Росії, і той, хто туди втручається, розглядається як ворог цим інтересам. Проти противників національних інтересів Росії, на думку Путіна, повинні бути спрямовані всі можливі форми протистояння. А засоби цього протистояння – це арсенал зброї, фіктивно-національні рухи та окупації територій буферних суверенних держав. Для здійснення своїх інтересів Путін використовує в основному спецслужби, які призводять до дестабілізації у певних регіонах пострадянських держав для легкого і швидкого вторгнення, встановлення маріонеткового нелегітимного уряду на окупованих територіях, з метою поступового приєднання їх до складу Росії. Путін виправдовує всякий інструмент домінування на пострадянських територіях.

Отже, «Стратегія самодостатності зовнішньої політики» і «Стратегія обмеженого суверенітету» є основними напрямками доктрини Путіна. Це означає зменшення рівня амбіцій до ресурсних можливостей держави. Через це Путін змінює зовнішньополітичні пріоритети Росії у внутрішню політику. Перше, що він вирішує зробити – це помиритися із Заходом. Путін оголошує державну політику як демократичну. Його висловлювання про те, що у Росії є «своя суверенна демократія», підкреслює контроль над демократією в державі. В обмін він вимагав від Заходу невтручання до політики Росії на пострадянському просторі та до її внутрішніх процесів, що дозволило Росії легко проводити внутрішню авторитарну політику.

Водночас Росія укладає стратегічне партнерство зі США, віддаючи їм лідируючу роль, а також визнає НАТО як головного «поліцейського» в усьому світі, який відповідає за глобальну безпеку. Себе Росія бачить у ролі заступника НАТО. На підтвердження своїх намірам Росія підключається до антитерористичних операцій США в боротьбі за мир і нерозповсюдження ядерного озброєння. У відповідь на свої дії Росія вимагала двадцять мільярдів доларів за проєкт «Глобальна безпека» для збільшення безпеки російських ядерних об'єктів, електростанцій, демонтаж підводних човнів, ліквідації атомних реакторів, що вийшли з ладу. Існує припущення, що для отримання контролю над Україною Росія надала право США входити до повітряного простору Афганістану, використання військових баз в Узбекистані та Киргизстані для перекидання транспортної авіації, що забезпечувало безперервну логістику військ США.

Крім цього, Росія дала дозвіл на базування авіації НАТО в аеропорту м. Ульяновськ.

Путін фактично підтримав вторгнення США до Іраку, що допомогло реалізації його першої стратегії «Самодостатності», яка була спрямована на нарощування внутрішніх ресурсів держави. Згідно з цією стратегією Росія закрила військові бази на Кубі та у В'єтнамі, що безпосередньо підтвердило стратегічне партнерство між Росією і США. Завдяки діям Росії Президент США Буш-молодший назвав Путіна: «...кращий друг США». Після російсько-грузинського військового конфлікту в серпні 2008 року в Росії була розпочата масштабна програма військового реформування з планом реалізації до 2020 року. Згідно з планом програми до 2025 року військовий потенціал Росії повинен буде зрівнятися з потенціалом США в усіх напрямках, крім потенціалу військово-морських сил. Після здійснення військової реформи Росія планує зайняти лідируюче місце на світовій арені, посилити свою присутність на Близькому Сході і в Північній Африці.

В результаті Путін поетапно втілює свою доктрину в реальність, чому не може ефективно протистояти керівництво Білого Дому. Очевидно, що навіть санкції світової спільноти, які були спрямовані проти Росії після прояву агресії стосовно Грузії та України, не змогли порушити ці плани, але допомогли утримати Росію від більшої агресії на пострадянському просторі.

«Сім стовпів» доктрини Путіна:

1. Ліквідація присутності інтересів США на пострадянському просторі.
2. Виведення США з континентальної Європи шляхом дискредитації та підтримки антиамериканських настроїв у Німеччині та Франції.
3. Призупинення розширення НАТО на Схід, локалізації та дискредитації її діяльності.
4. Розкол та ослаблення Європейського Союзу шляхом будівництва геополітичного трикутника «Москва – Берлін – Париж».
5. Деідеологізація Європейського Союзу та переведення європейських країн у площину прагматичних інтересів.
6. Забезпечення гео-культурної та глобально-ідеологічної експансії як місії російського народу.

7. Контроль над європейськими ринками і транспортними комунікаціями (Північний потік – 2, Південний потік), які закривають в «клешні» Європу.

Можна зробити висновок, що на сьогодні всі цілі доктрини Путіна досягнуті. Внаслідок зміни балансу сил у світі та зменшення впливу Заходу на міжнародну політику сформувалася поліцентрична система, в якій Росія, як окрема цивілізація зі своєю неординарною зовнішньою політикою, почала відстоювати свої інтереси на міжнародній арені. Росія своєю деструктивною і дискримінаційною стратегією демобілізує авторитет США як друга Європи, а НАТО – як захисника Європи. Міжнародне право більше не є догмою в Росії. У січні 2020 року Путін запропонував зафіксувати в конституції, що міжнародне право не повинно мати повного пріоритету над російськими законами.

Головна мета доктрини Путіна – це повернення впливу на пострадянський простір. Будь-яка країна, яка потрапляє до зони впливу Росії та протистоїть її інтересам, повинна бути готова до масштабної інформаційної і навіть силової агресії з її боку. Для досягнення зовнішньополітичних цілей широко використовується арсенал дезінформації, маніпуляцій, корупції, тиску, погроз, шантажу, зокрема ядерного. У разі необхідності допускається використання військової сили, зокрема із залученням місцевих підрозділів, власних сил спецоперацій, приватних військових компаній. Тактика таких дій швидко пристосовується та адаптується до зовнішніх й інших факторів.

Україна – виняткова сфера впливу Росії. Путін претендує на пріоритетне право впливу на зовнішню і внутрішню політику Києва. Тож Росія розраховує не тільки нав'язати Україні статус країни-протекторату з «обмеженим суверенітетом», а й отримати приводи для відповідного різнопланового тиску.

Ні НАТО, ні США не змогли перешкодити своїми санкціями політиці Росії. Постає питання, що робити країнам, які постраждали від російської військової агресії? Примиритися з позицією спостерігача або зважитися протидіяти? Немоżliвість ефективного військового протистояння актам російської агресії та дипломатичного врегулювання конфлікту на міжнародному рівні, а також безрезультатна робота місій міжнародних організацій у зонах конфлікту призводить до необхідності задіяти інструменти громадської дипломатії для привернення уваги світової спільноти до участі та підтримки країн, що переживають акти військової агресії з боку Росії. У боротьбі за свободу громадянське суспільство таких країн хоче бути почутим. На шляху до відновлення територіальної цілісності та суверенності держав як не парадоксально, але ефективніше використовувати політику «Взаємодопомоги та Єдності».

Міріан МІКАДЗЕ,

бакалавр міжнародних відносин,
студент першого курсу магістерської
освітньої програми «Зовнішня політика»

Актори врегулювання військового конфлікту на Південному Сході України

УДК 327 (430:477) «2014/2020»
DOI 10.46493/2663-2675-2020-5-6-3

Summary

Ryabinin Y. participants of solving military conflict in the southern east of Ukraine. The article is devoted to analysis of steps and activities of different actors of international relations as for solving military conflict in Donbass. It was analyzed diplomatic steps done by such countries as France, Canada, Germany, the USA in order to solve the conflict as quickly as possible. It was shown that only France and Germany were very active in the peacemaking process, whereas the rest of the countries helped Ukraine in another way. Canada provided Ukraine with military instructors who consulted and trained Ukrainian soldiers. Together with Norway Canada tried to solve the problems of humanitarian sphere. It was analyzed that these countries helped civilians to overcome the problems of the hostilities.

It was proved that Lithuania was the only country that provided Ukraine with lethal weaponry, mainly of Soviet production. It was done due to the fact that Russia and Lithuania have very tense relations and the latter wanted to help Ukraine cope with Russian policy.

It is emphasized that France is willing to become very active at least in European region and became initiator of negotiations between Ukraine and Russia. Nowadays French president says that it is necessary to improve relations with Russia because it is impossible to create European security system without it.

Germany's behavior was thoroughly analyzed due to the fact that it is a leader of European Union and a lot depends on its position. The author showed attitude of German government towards Ukrainian conflict and proved that it has changed because of the Nord Stream – 2. Being interested in its building Germany has softened its position towards Russia and now we can see that it can be even pro-Russian than pro-Ukrainian.

Key words: Ukraine, Russia, Germany, France, assistance, military conflict, Donbass

Сучасний світ знаходиться в умовах серйозної економічної та гуманітарної кризи. Якщо наслідки першого можна вирішити в рамках відносно короткого проміжку часу, використовуючи різні механізми, то другий знаходиться більше у психологічній площині, а дана сфера не завжди піддається будь-яким законам. Існує багато думок щодо природи COVID-19 – автор статті схиляється до його штучного походження для проведення глобального експерименту з тоталітаризації населення планети за прикладом «оруеллського суспільства».

Через цю подвійну кризу переважна більшість конфліктів пішли з перших шпальт газет (навіть спроба державного заколоту у Венесуелі не отримала належного висвітлення у пресі) – їхнє місце зайнято проблемою економічної кризи і глобальної пандемії. Не стала винятком й українська криза, хоча, слід зазначити, що увага до неї різко знизилася ще 2017 року, коли військові дії практично зійшли нанівець. Однак відсутність інтересу до української кризи з боку світової спільноти не означає, що криза вирішиться сама собою. Отже, на думку автора, світова спільнота повинна знову звернути увагу на кризу в центрі Європи і вирішити її якомога швидше з найменшими людськими втратами.

Метою статті є аналіз участі провідних акторів міжнародних відносин у вирішенні російсько-українського конфлікту.

Основними учасниками врегулювання російсько-українського конфлікту були Франція і Німеччина. США були, з одного боку, сторонніми спостерігачами – з іншого, намагалися забезпечити українську армію військовою допомогою. Канада, Норвегія, Данія виступали як «гуманітарні»

партнери, фінансуючи різні проєкти, пов'язані з допомогою біженцям або розмінуванням територій. Проаналізуємо основні напрямки діяльності вищеперелічених держав.

Аналізуючи участь США у врегулюванні конфлікту на Південному Сході України, слід наголосити на тому, що Сполученні Штати звертаються до Будапештського меморандуму. За логікою української сторони, Сполучені Штати повинні були першими серед міжнародних партнерів Києва стати на захист територіальної цілісності та суверенітету України з огляду на їхню ініціацію процесу ядерного роззброєння України та підписання Будапештського меморандуму. Українська сторона сприймала меморандум як гарантії безпеки, американська ж – як безпекові запевнення, реалізація яких здійснюється через проведення відповідних консультацій [1].

Саме у рамках виконання Будапештського меморандуму деякі експерти пропонують розглядати допомогу США у зміцненні оборонних спроможностей України. Жоден інший документ, окрім Будапештського меморандуму, не спонукає Вашингтон до такої допомоги. Будапештський меморандум надає США політичне та моральне зобов'язання бути залученими до врегулювання конфлікту та надавати допомогу Україні.

Сполучені Штати безпосередньо не беруть участі у переговорному процесі щодо вирішення конфлікту між Україною та Росією. Для США важливо було, аби саме Німеччина, а не ЄС як такий, грала визначальну роль у цьому процесі [1].

Тим не менш Вашингтон підтримував Україну якщо не дипломатично, то у військовому форматі. З 2014 року США витратив на військові потреби Києва біля 1,0 млрд доларів. До цієї суми належать витрати на інструкторів особистого складу ВСУ, гуманітарна допомога українським військовослужбовцям [1].

Активну участь у стабілізації ситуації в Україні відіграють урядові організації Канади: передусім,

це «Канадське Агенство Міжнародного Розвитку» (CIDA). Головною метою є сталий економічний та соціальний поступ країн, що розвиваються, шляхом співпраці у проведенні заходів для подальшої стабілізації всередині держави та надання гуманітарної допомоги.

В межах діяльності на території України CIDA намагається сприяти розробленню та впровадженню публічної політики, забезпеченню розвитку місцевих ініціатив, реформуванню системи кримінальної юстиції стосовно неповнолітніх. Також CIDA профінансувало створення центру для малого бізнесу та економічного розвитку (SBEDIF) в Івано-Франківську. Додатково було виділено \$3,8 млн для створення регіонального мережевого проєкту: в рамках підтримки малого бізнесу та економічного зростання було інвестовано в п'ять підприємств на заході України [3].

Окрім CIDA, в Канаді діє програма «Канадський фонд підтримки місцевих ініціатив» (КФМП), що підтримує малі та середні проєкти для реалізації їх місцевими громадськими об'єднаннями, сільськими радами, кооперативами та жіночими групами. Головною метою програми є розвиток демократії та надання можливостей для дітей і молоді щодо реалізації власних проєктів та ініціатив. Проєктна діяльність спрямована на розширення прав населення і розкриття можливостей громад у правовому просторі [4].

Канадські неурядові організації також істотно надавали допомогу українській армії та реабілітаційній клініці для українських солдатів. «Конгресом Українців Канади», спільно із канадською компанією «Caravan Logistics», а також канадськими громадськими організаціями «Ukraine Appeal», «GlobalFire», «Global Medic» та «Лігою Українців Канади» було зібрано близько 11 тонн гуманітарної допомоги, до складу якої ввійшли медичне обладнання та засоби пожежогасіння. Вантаж було передано до лікарень і пожежних станцій Маріуполя та інших міст Донецької області. Зазначені організації та меценати вже неодноразово надсилають гуманітарну допомогу Україні [5].

Що стосується зброї, то прем'єр-міністр Канади Трюдо заявив, що канадські компанії вже інвестують у виробництво боєприпасів в Україні, та запевнив українську сторону, що буде продовжуватися операція Unifier з підтримки реформування української армії. До кінця березня 2022 року в Україні дислоковані 200 канадських військовослужбовців. З 2015 року канадські військові провели підготовку 12 500 українських солдат [6].

Франція була ініціатором створення дипломатичних переговорів між Москвою та Києвом задля вирішення конфлікту. Французами був запроваджений «нормандський формат» переговорів, який запустив Мінський процес, результатом якого стало підписання Мінського протоколу (Мінськ-1) та Мінської угоди (Мінськ-2). Франція також надає уваги про-

цесу розмінування та передала Україні три системи знешкодження боєприпасів CTS Lance, які дають змогу знешкоджувати вибухонебезпечні предмети на відстані 150 метрів.

Е. Макрон на 56-й Мюнхенській конференції з безпеки заявив, що Росія намагатиметься дестабілізувати Захід та з неї непотрібно знімати санкції, але в довгостроковій перспективі Європі потрібно прагнути до поліпшення взаємовідносин [7].

Отже, Макрон підтримав загальну євроатлантичну риторику, але одночасно натякнув про пріоритетність партнерства Росії для Європи, що має бути сигналом для української сторони.

В інтерв'ю The Economist Е. Макрон також заявив про наміри переглянути відносини із Росією, але він підкреслив, що відносини можуть вийти на новий рівень не раніше ніж через 10 років. Також він наголосив, що коли «... ми бажаємо побудувати мир в Європі, відтворити європейську стратегічну автономію, ми повинні змінити нашу позицію стосовно Росії» [8].

Такі заяви французького президента були зроблені під тиском тих викликів, з якими стикається Європа сьогодні: криза європейського будівництва, однобічна політика Д. Трампа в дусі America first, яка враховує європейські інтереси за остаточним принципом, що на фоні ускладнення глобального суперництва між США та Китаєм відводить Європі підпорядковану роль у битві двох гігантів [9]. Е. Макрон намагається зробити те, що також намагався зробити Н. Саркозі: вивести Францію з німецької тіні та зробити країну знову основним

актором міжнародних відносин. Після невиразної зовнішньої політики при Ф. Олланді Е. Макрон зробив декілька кроків для поліпшення іміджу країни на міжнародній арені, але європейські питання є пріоритетом Німеччини, яка є локомотивом цього об'єднання в усіх його проявах на сучасному стані розвитку європейського об'єднання.

До вирішення проблем гуманітарного спектру також залучилась Норвегія. В Україні створена Програма Норвезької ради у справах біженців (NRC), що діє з кінця 2014 року. Стратегія NRC спрямована на задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб і постраждалого від конфлікту населення – особливо вздовж лінії розмежування в Луганській області: на підконтрольній і непідконтрольній уряду території. У березні 2016 року NRC розширила свою діяльність на північні райони Донецької області [10].

Загалом Україна отримувала різну допомогу: наприклад, шоломи, бронежилети, індивідуальне спорядження, прибори нічного бачення тощо. Єдиною країною, яка постачала Україні летальну зброю з самого початку конфлікту, була Литва. 2016 року Литва передала Києву 150 тонн боєприпасів. 2017-го було передано боєприпасів на 1,93 млн євро. Тож Литва надала сім тисяч автоматів Калашникова, 2,0 млн патронів, 80 кулеметів, декілька мінометів, протитанкову зброю та іншу техніку [11].

Але одним з головних учасників вирішення конфлікту є Німеччина як локомотив Європейського Союзу, тому вважаємо за потрібне надати аналізу німецької участі більше уваги задля того, щоби сте-

жити як змінювалась політика та ставлення Німеччини щодо українсько-російського конфлікту.

Коли розпочався конфлікт, канцлер Німеччини А. Меркель прокоментувала перспективи України щодо європейської інтеграції, заявивши, що «холодна війна закінчена, і країни мають право вибирати напрямок свого розвитку» [12]. Берлін був готовий допомогти Києву провести реформи і підтримати план ЄС з надання негайної фінансової допомоги Україні у вигляді кредиту на суму 15 млрд євро в найближчі роки, а також відкрити внутрішній ринок ЄС для українських компаній. Україна отримала деякі гранти, але цього було недостатньо для всіх реформ.

Європа і світова спільнота не очікували такого розвитку подій, які привели до анексії Криму. На той час міністр закордонних справ Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр заявив, що «Європа опинилася в гіршому становищі з часів закінчення холодної війни». Німецькі чиновники виявилися

між двох вогнів, тому що, з одного боку, їм доводилося реагувати на дану ситуацію як лідерам ЄС, але, з іншого боку, вони не хотіли знижувати рівень співпраці з Росією, тому що це могло негативно вплинути на показники їхньої економіки. До 2014 року Росія була основним (і зараз залишається таким) постачальником сировини до Німеччини: 2013 року (за доконфліктного періоду) Росія поставила 35 % сирової нафти, 38 % природного газу і 27 % кам'яного вугілля.

Тісні німецько-російські економічні відносини традиційно є одним з визначальних факторів, коли справа доходить до пояснення особливих відносин між Берліном і Москвою. Річний товарообмін між цими двома країнами був на рівні 76,5 млрд євро 2013 року, і, за словами Райнера Лінднера, директора Ostausschuss der Deutschen Wirtschaft, 300 000 робочих місць у Німеччині залежать від бізнесу з Росією. У той час як Німеччина сильно залежить від поставок російської енергії, на частку яких припадає 37 % свого газу і 35 % її імпорту нафти, Росія є величезним ринком для потужної німецької автомобільної промисловості та для її машинного і хімічного сектора [13].

З іншого боку, позитивне сальдо торговельного балансу Німеччини з Росією також є істотним. Німеччина експортує до Росії близько 2,1 млрд євро (1,7 млрд дол., 3,0 млрд дол.) [14].

Думки в Німеччині про те, як вирішити конфлікт в Україні, розділилися. Прихильники співпраці з Росією розглядають цю країну як визначального економічного партнера Європейського Союзу, з яким необхідно співпрацювати для встановлення стабільного європейського порядку безпеки. На їхню думку, стабільність в Європі вимагає стратегічного партнерства з Росією, навіть якщо це передбачає поступки – особливо з огляду на безпекові виклики на пострадянському просторі, що розглядається як природна «сфера впливу Росії». Інший підхід є наслідком розчарування через відсутність успіху політики щодо Росії і ґрунтується на переконанні, що сила цієї країни повинна вимірюватися її руйнівним потенціалом, а не прагненням до конструктивних дій. Такий підхід був сформований внаслідок подій у самій Росії, тобто через повернення В. Путіна до влади і його все агресивнішої політики, спрямованої на повернення Росією собі статусу наддержави і відновлення своїх сфер впливу.

Більшість політичних партій підтримали дії А. Меркель і міністра закордонних справ Штайнмаєра, вжитих у відповідь на українську кризу. Вони вважають, що Заходу довелося жорстко відреагувати на порушення Росією територіальної цілісності України, але вони скептично ставляться до можливого введення жорстких санкцій [15].

Говорячи про думку канцлера А. Меркель, потрібно відзначити, що вона змінювалась протягом усього періоду української кризи та може бути розглянута в контексті трьох періодів:

- 2014 – 2016 роки: явно проукраїнська і анти-російська. На цьому етапі загалом підхід Німеччини щодо врегулювання конфлікту на Південному Сході України містить три складові: санкції проти Росії, фінансову підтримку України і використання нормандського формату переговорів для врегулювання певних аспектів конфлікту дипломатичним шляхом. Німеччина рішуче підтримує санкції проти Росії з метою вчинення тиску на Москву задля припинення бойових дій на сході України [16, с. 56];

- 2016 – 2017 роки: нейтральна, але близька до української позиції, що підкреслює необхідність дипломатичного вирішення проблеми;

- з 2017 року – дотепер: нейтральна, але близька до проросійської позиції [17, с. 28].

На початку та на етапі ескалації конфлікту А. Меркель продовжувала говорити про важливість територіальної цілісності України, вважаючи її першочерговим завданням німецької політики [18].

Коли ситуація зайшла в глухий кут навіть після підписання перших Мінських угод, А. Меркель продовжувала наполягати на дипломатичному вирішенні проблеми, заявляючи, що «після жаху Другої світової війни ця ситуація загрожує всьому європейському світопорядку. На ситуацію у Східній Україні негативно впливає Росія. Криза в Україні – не регіональна проблема. Це стосується всіх».

Тут ми бачимо, що Німеччина трансливала світовій спільноті свою позицію, яка полягала в тому, що Росія є агресором.

2015 року Німеччина не змінила свою позицію стосовно української кризи. На прес-конференції в лютому 2015 року А. Меркель заявила, що «територіальна цілісність і суверенітет України порушені. Поведінка Росії порушує визначальні статті меморандуму в Будапешті» [19].

З плином часу німецький дискурс став доповнюватися новими аргументами. На сьогодні німецька дипломатія працює над розблокуванням мінського процесу, відновленням переговорів у рамках ОБСЄ з контролю над звичайними озброєннями та контактам в Раді Росія – НАТО. Крім того, Берлін активізував деякі формати двостороннього співробітництва з Москвою: такі як стратегічна група з економіки та Санкт-Петербурзький діалог. Німецька влада все частіше підкреслює, що вони зацікавлені в добрих відносинах з Росією, незважаючи на те, що Москва буває «важким партнером».

У цьому контексті слід зазначити, що багато німецьких політиків критикують Європейський Союз за помилки, зроблені в минулому щодо європейської політики стосовно Росії. Так, зокрема, є думка, що політична помилка полягала в тому, що Москва не брала участі в переговорах щодо «Східного партнерства» з самого початку. ЄС на початковому етапі Ініціативи заявив, що дана програма абсолютно не стосується Москви [19].

Протягом останніх двох років риторика щодо військового конфлікту на Донбасі пом'якшала і вже

була більш антиукраїнською. 2016 року Меркель уже назвала військовий конфлікт громадянською війною, і це формулювання не було прийнято офіційним Києвом [20].

2016 року А. Меркель продовжувала наполягати на дипломатичному вирішенні проблеми, заявивши, «що інтенсивність бойових дій знизилася, але миру ще не досягнуто». Також вона додала, що неможливо розв'язати конфлікт військовим шляхом – тільки дипломатичним.

На думку автора, пом'якшення риторики пов'язано з будівництвом «Північного потоку-2», який може замінити український трубопровід. Незважаючи на постійні ствердження А. Меркель, що Україна повинна залишатися транзитною державою, кількість фінансів, які надходять до бюджету України від транзиту газу, різко знизиться з введенням «Північного потоку-2». А після введення в експлуатацію «Турецького потоку» важливість України в контексті транзиту газу до Європи виявиться під великим питанням.

Говорячи про поточну позицію А. Меркель щодо військового конфлікту на Донбасі, слід зауважити, що вона вважає за необхідне реанімувати Мінські домовленості та підтримує розгортання миротворчих сил ООН на сході України. Але проблема полягає в тому, що немає єдиної думки щодо того, як і де вони повинні знаходитися.

Отже, тенденція пом'якшення риторики А. Меркель щодо військового конфлікту на Донбасі характеризується економічними інтересами Німеччини, її тісним економічним співробітництвом з Росією і будівництвом «Північного потоку-2», який дозволить Німеччині стати головним газовим хабом в Європі. Ця думка отримала підтвердження у квітні 2020 року, коли на офіційному сайті німецького бундестагу [21] з'явилася інформація про підтримку завершення будівництва «Північного потоку-2» та підтримку всіх компаній, які будуть цьому сприяти.

Отже, слід зазначити, що Європа, незважаючи на активну дипломатичну діяльність у контексті спроб щодо вирішення російсько-українського конфлікту, не змогла використати всі можливі та неможливі важелі впливу, аби дійсно вирішити конфлікт на Південному Сході України якомога скоріше та з мінімальною кількістю людських витрат з обох сторін. Конфлікт у Нагорному Карабасі та грузинсько-російський конфлікт 2008 року, у вирішенні яких провідну роль намагався грати ЄС та Німеччина зокрема, спроба блокування у Раді безпеки ООН військової агресії проти Іраку, яка була проігнорована Сполученими Штатами, доводять, що Європа так і не змогла вийти на новий рівень міжнародного впливу після того, як вона його втратила після Другої світової війни, та не має можливості протистояти агресивній політиці основних акторів міжнародних відносин, а саме США, Росії та Китаю.

Євген РЯБІНІН,

кандидат політичних наук,

Маріупольський державний університет

Список використаних джерел:

1. Гетьманчук А. Аудит зовнішньої політики: Україна – США. Дискусійна записка – Режим доступу: / А.Гетьманчук – Режим доступу: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_USA_ukr_net-1.pdf
2. США продовжать поставляти Україні вооруження [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.dw.com/ru/%D1%81%D1%88%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B6%D0%B0%D1%82-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%82%D1%8C-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5-%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F/a-48942362>
3. Canadian International Development Agency [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.devex.com/organizations/canadian-international-development-agency-cida-44563>
4. Ukrainian Canadian Congress and Canadian Civil Society organizations have sent 11 tons of humanitarian aid to Ukraine [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrinform.net/rubric-society_and_culture/2151954-canada-sends-11-tons-of-humanitarian-aid-to-ukraine.html
5. Канадський фонд підтримки місцевих ініціатив [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://region.kname.edu.ua/index.php/uk/granti/80-kanadskij-fond-pidtrimki-mistsevikh-initsiativ-ogoloshue-konkurs-proektiv>
6. Канада готовится поставлять оружие Украине [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.dw.com/ru/%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0-%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%82%D1%81%D1%8F-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D1%82%D1%8C-%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B8%D0%B5-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5/a-49450574>
7. Макрон уверен, что Россия продолжит дестабилизировать Запад [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.dw.com/ru/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%BD-%D1%83%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD-%D1%87%D1%82%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D1%82-%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%B4/a-52389717>
8. Пудовкин Е. Макрон назвал три сценария развития России [Електронний ресурс] / Е.Пудовкин – Режим доступу: <https://www.rbc.ru/politics/07/11/2019/5dc4418d9a794753ccf952a6>
9. Обичкина Е. Макрон призывает не поворачиваться спиной к России [Електронний ресурс] / Е.Обичкина – Режим доступу: http://www.ng.ru/dipkurer/2020-03-01/9_7806_france.html
10. Програма Норвезької ради у справах біженців (NRC) в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.nrc.no/globalassets/pdf/fact-sheets/2017/ukraine/nrc-----2014-_2.pdf
11. Миллион патронов. Зачем Литва подарила Украине советское оружие [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://baltnews.lt/vilnius_news/20190617/1019215954/million-patronov-zachem-litva-podarila-ukraine-sovetskoe-oruzhie.html
12. «Der Kalte Krieg ist zu Ende. Die Länder müssen freiwillig entscheiden dürfen». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.stern.de/politik/ausland/krise-in-der-ukraine-in-25-zitaten-an-den-rand-eines-krieges-3682270.html>
13. Evans S. Ukraine crisis: Germany's Russian conundrum. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26440560>
14. André Härtel Germany and the crisis in Ukraine: divided over Moscow? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/riecano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari24-2014-hartel-germany-ukraine-crisis-divided-over-moscow
15. Poplawski K., Anna Kwiatkowska-Drożdż A. The German reaction to the Russian-Ukrainian conflict – shock and disbelief [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-04-03/german-reaction-to-russian-ukrainian-conflict-shock-and-disbelief>
16. Гільченко О. Роль Німеччини у врегулюванні суспільно-політичної кризи на Південному Сході України / О. Гільченко // Роль зовнішнього чинника у суспільно-політичній кризі на Південному Сході України: збірник матеріалів круглого столу. – Маріуполь: МДУ, 2017. – с. 53 – 56.
17. Рябинин Е. Хронологический анализ отношения А. Меркель к конфликту на Донбассе / Е. Рябинин // Европейський Донбас: внесок німців у розвиток Донецького Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.) й уроки для сьогодення: матеріали Круглого столу, Маріуполь, 19 жовтня 2019 р. / за ред. С. Пахоменка. – Маріуполь, 2018 – С. 27 – 30.
18. Noack R. Why do nearly 40 percent of Germans endorse Russia's annexation of Crimea? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/ukraine-angela-merkel-ist-hoffnungstraegerin-in-der-krise-a-987736.html>
19. Merkel warnt vor Flächenbrand durch Ukraine-Krise [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2014-11/merkel-ukraine-australien>
20. Devyatkov A. Germany-Russia: Normative Deadlock and Confrontation Fatigue [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.themarketforideas.com/germany-russia-normative-deadlock-and-confrontation-fatigue-a177/>
21. Einschätzung zu Pipelineprojekt [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bundestag.de/presse/hib/693758-693758>

ДУХ МЮНХЕНА

УДК: 327.2

DOI 10.46493/2663-2675-2020-5-6-4

Summary

The article is devoted to the analysis of continuing destabilisation of the post-Cold War international security regime. Contemporary destructive and destabilizing trends indicate a deep crisis within the Euro-Atlantic community, which is manifested by the aggravation of political contradictions in the U.S. politics, the British decision to leave the EU, as well as the stalemate of European integration project, the decline of traditional systemic political parties, the triumphant rise of different radicals and populists, etc.

Comparing the Russia's 'hybrid war' against Ukraine with the aggression of Nazi Germany in 1938-1939 the author draws parallels between the contemporary international situation and the events of the eve of the Second World War. It is approved that the so called 'diplomatic isolation' approach to the aggressor is unrealistic and dubious while the soft form of freezing sanctions are substantially ineffective. It is alleged that the assets of Russian oligarchs and high-ranking officials, as well as the property rights, legal abilities and banking accounts of the members of their families were not limited in the majority of EU jurisdictions.

Such kind of a soft treatment resembles the 'spirit of Munich' as a notorious phenomenon of European mass political consciousness in the 1930s. It seems wrong that the responsibility for the policy of appeasement was laid exceptionally on a group of stupid and short-sighted politicians, whose decisions led to the occupation of many countries and millions of deaths. On the basis of historical facts the author proves the thesis that the 1938 Munich agreement was the result of a consensus of the French and British ruling elites, which was supported by an overwhelming majority of the population in these countries. The current European international situation also clarifies the failure of legal fetishism, dubious efficacy of international guarantees and makes evident the inefficiency of collective security mechanisms. Analysing the probability of termination of appeasement policy approach towards Russia it is likely that the European public leaders still reject the more principled and realistic containment strategy. It reminds the European reaction on Danzig incidents and denial of allied guarantees under the pretext that some people were "quarreling among themselves in a distant country about which we know almost nothing".

Key words: Munich conference, international security, 'spirit of Munich' war, security guarantees, appeasement, international peace

По завершенню 55-ї щорічної Мюнхенської конференції з питань безпеки 2019 року (Münchener Sicherheitskonferenz) колишній президент Естонії Тоомас Хендрик Ільвес з гіркою іронією зазначав, що рік тому після цього саміту він був у пригніченому стані, але лише зараз зрозумів, що тоді то ще був оптимізм. Подібну заяву зробив і голова Мюнхенської конференції Вольфганг Ішінгер, підбиваючи її підсумки: «Якщо в минулі роки, називаючи нашу конференцію «До краю прірви і назад», ми думали, що це певне перебільшення, то тепер, після численних розмов, думка більшості учасників полягає в тому, що проблема насправді існує» [1].

Ця проблема, передусім, полягає в тому, що, спостерігаючи за основними подіями світової політики, аналізуючи контент провідних мас-медіа та намагаючись визначити визначальні тренди розвитку міжнародних відносин, в 10-х роках XXI століття політики, журналісти, історики і політологи все частіше відчують своєрідне «déjà vu». Розкол між провідними демократичними країнами світу, атмосфера недовіри і відчуження між США та Європою, відверте небажання протистояти ревізійному авторитарним диктатур на міжнародній арені, численні громадянські війни та збройні конфлікти на периферії – з кожним роком загальна атмосфера у світі все більше нагадує часи перед Другою світовою війною.

За назвою найвідомішого кульмінаційного моменту «політики умиротворення» Гітлера ці суспільні настрої ще тоді дістали свою назву: «...дух Мюнхена». У Нобелівській промові лауреат цієї премії з літератури О. Солженіцин визначив цей «дух» як «хворобу волі заможних людей, щоденний стан тих, хто віддався пошуку насолоди та збереженню матеріального добробуту за будь-яку ціну як основної мети свого земного буття, коли люди... обирають пасивність і відступ, аби щоб трохи потягнути звичайне життя, а завтра, може, якось обійдеться, але воно ніколи не

обходиться» [2]. Інакше кажучи, «дух Мюнхена» – це натхненний боягузством і жадібністю банальний недалекоглядний егоїзм, коли люди у своїх діях починають керуватися давнім німецьким прислів'ям: «...з кожного свинства можна відрізати собі шматочок шинки», не думаючи про можливі наслідки подібної поведінки.

Особливо непокоїть той факт, що за багатьма параметрами сучасне міжнародне становище виглядає ледь не гірше ніж 30-ті роки XX століття. Як би не критикували Лігу Націй за її «імпотентність», неспроможність надати ефективну допомогу жертвам агресії та нездатність відвернути війну, все ж таки і мілітаристська Японія, і нацистська Німеччина, і фашистська Італія, і комуністичний Радянський Союз після початку загарбницьких війн (Манчжурія, Ефіопія, Фінляндія) були змушені покинути цю організацію або були з неї виключені. Сучасна ж Росія не лише посідає успадковане від СРСР місце постійного члена Ради Безпеки ООН і має право вето на її рішення, але й спромоглася добитися повернення права голосу російській делегації в Парламентській асамблеї Ради Європи після анексії Криму і під час війни на Донбасі, нічим не поступившись, причому регулярно використовуючи цю та інші міжнародні організації для дипломатичного тиску, лобіювання своїх інтересів, пропаганди і шпигунства. І як би не лаяли різноманітні комісії Ліги Націй «зі встановлення фактів» збройних конфліктів у 30-ті роки XX століття за затягування часу і відмову побачити очевидні речі, все ж таки вони ніколи не звинувачували жертв агресії у розв'язуванні війни, як це зробила Міжнародна комісія Євросоюзу на чолі з Х. Тальявіні, назвавши Грузію головним винуватцем війни у Південній Осетії (так звана війна 08.08.08) [3].

І справді, численні паралелі між різними історичними епохами постійно спадають на думку: наприклад, неповноцінна напіврозвалена держава (failed state, страна 404), яка недостатньо шанобливо ставиться до прав національних меншин (народу

Донбасу, судетських німців), де править тиранічний режим (хунта) на чолі з кривавим диктатором-підпалювачем війни (Турчиновим, Порошенко, Бенешем), що розпинає немовлят на вулицях – це зображення російськими ЗМІ України 2014 року чи образ Чехословаччини 1938 року в європейській пресі? (Особливо пікантним видається факт, що так само як Чехословаччина в регіоні Центральної Східної Європи на той період, так і Україна нині на пострадянському просторі були одними з небагатьох реальних функціонуючих демократій серед численних авторитарних режимів). Авторитарна диктатура, яка демонстративно зневажає міжнародне право та під гаслами «відновлення історичної справедливості» і «возз'єднання розділеного народу» прагне встановити свою гегемонію в Європі – це гітлерівська Німеччина чи путінська Росія? Тиражування у ЗМІ гасла, що «немає ганебного миру – існують лише ганебні війни», це кінець 30-х років XX століття чи середина 10-х років XXI-го? Нав'язливі вимоги країн-гарантів (союзників) не протидіяти силою зброї російській (німецькій) окупації та «домовитися» з «народом Донбасу» (судетськими німцями); ультиматум агресора з визнання анексії Криму (Судет) та відмови від членства України в НАТО (забезпечення гарантій нейтралітету Чехословаччини) – належать до якого історичного періоду?

Як і 80 років тому, попри всі розмови про «дипломатичну ізоляцію агресора», міжнародні «парії» без проблем отримують право на проведення та успішно перемагають на чемпіонатах світу з футболу та Олімпіадах, їхні лідери постійно знаходяться в центрі уваги на представницьких міжнародних форумах, а над ефективністю накладених на них санкцій сміються навіть «іскандери». Збудовані європейськими компаніями Кримський міст, трубопровід «Північний потік – 2», Балаклавська і Таврійська ТЕС з турбінами Siemens... – цей список можна продовжувати дуже довго. Де-факто Євросоюз так і не запровадив проти Російської Федерації жодних серйозних санкцій, а лише дещо зменшив обсяги технічного співробітництва і торгівлі. Російські олігархи та високопосадовці, члени їхніх родин, нерухомість, банківські рахунки на території країн ЄС перебувають у повній безпеці, а деякі російські офіційні особи примудряються зустрічатись з керівництвом Франції та Німеччини, перебуваючи водночас у санкційних списках. Для повноти картини не вистачає лише повернення Путіна до G7 (G8) 2020 року, про що вже домовилися Макрон і Трамп [4].

Вельми показовими на фоні збройного ембарго проти України (частково знято США 2016 року, з боку Німеччини на летальну зброю діє й досі) виглядають поставки до Російської Федерації зброї і товарів подвійного призначення, зокрема безпілотних катерів Inspector Mk-2 та підводних човнів протимінної оборони Seascan Mk 2 французької компанії ECA Group для потреб ВМФ, легких літаків DA42M-NG австрійської фірми Diamond Aircraft

Гітлер і збори НСДАП у Мюнхені

Industries для ФСБ і т.д. Взагалі, тема торгівлі західних бізнесменів з РФ та їхньої ролі у зміцненні російського військово-промислового потенціалу поки що погано досліджена і ще чекає на сучасного Ч. Хаєма з його «Торгівлею з ворогом». З успішних прикладів санкційної політики поки що можна назвати хіба що відмову Франції передати РФ два вже збудовані універсальні десантні кораблі типу «Містраль» та «заморозку» США добудови трубопроводу «Північний потік – 2» за 100 км від берегу.

Разом з тим слід визнати, що за деякими параметрами міжнародне становище України виявилось значно краще ніж у жертв агресії у 30-ті роки ХХ століття. Передусім, все це пояснюється тим, що Путін – далеко не Гітлер, а сучасна РФ – аж ніяк не нацистська Німеччина. Спробуйте уявити фюрера, який 1943 року замість того, щоб штурмувати Сталінград, захоплювати Кавказ, прориватися до Нілу, топити все, що здатне пливати, в Атлантиці та бомбардувати Лондон, веде мляву гібридну війнудесь посередині Судетської області, вимагає гарантій нейтралітету Чехословаччини та відправляє з десятком батальйонів відпускників і «людей, що займаються військовими питаннями», з малозрозумілою місією до деяких периферійних країн Африки та Азії.

До того ж, Україна користується, нехай і непевною, але підтримкою всіх своїх сусідів і переважною більшістю міжнародного співтовариства, тоді як після нападу Радянського Союзу на Фінляндію представники Швеції, Норвегії та Данії не лише заявили, що їхні країни не братимуть участі в жодних санкціях проти СРСР, але й утримались під час голосування з питання виключення цієї країни з Ліги Націй, а Польща та Угорщина взагалі готували координований з Гітлером «удар в спину» Чехословаччині.

2014 року історія чергового разу підтвердила недолугість юридичного фетишизму, сумнівну дієвість міжнародних гарантій та неефективність системи колективної безпеки. Після анексії Криму численні західні політики почали виправдовуватись і нагадувати, що Будапештський меморандум не є зобов'язуючим документом, акцентуючи увагу на відмінностях між запевненням (assurance) та гарантіями безпеки, а вітчизняні політики та експерти почали журитися з відсутності механізмів їхньої реалізації. Проте варто подивитися на приклад Чехословаччини 1938 року, яка мала і союзників, і гарантії безпеки, і механізми реалізації, та замислитись: «І що воно їй дало?». Чехів не лише не допустили на Мюнхенську зустріч, але й «союзники» (Британія та Франція) не стали з ними радитись навіть щодо редакції комюніке.

Цілком відповідно з цими традиціями розгорталися події і на останній 56-й Мюнхенській конференції з питань безпеки 2020 року. Три західні аналітичні центри та російська Рада з міжнародних справ представили свій план примирення України та Росії («12 кроків підвищення безпеки в Україні та Євро-Атлантичному регіоні»), в якому російська

анексія Криму та війна на Донбасі названі «конфліктом в і навколо України», винним у початку війни називається не Росія-агресор, а якісь невідомі чий «катастрофічні прорахунки» – ну і «завершити конфлікт... та створити перспективи для конструктивного діалогу» пропонується не шляхом деокупації і виведення російських військ, а шляхом «відновлення торгівлі між Україною та Росією» (п. 7), зняття з Росії санкцій («зміна санаційного режиму», п. 8), «визначення і підтримки пріоритетних сфер зближення між ЄС та Росією» (п. 11) та «початком загальноукраїнського діалогу з визначення нової ідентичності України», в якому мають бути враховані погляди Росії (яка окупувала Крим і Донбас), Угорщини (яка висуває претензії на частину Закарпаття) та Польщі (яка претендує на право визначати гуманітарну політику України в сфері УПА). Цей план, розроблений у співавторстві з оргкомітетом Мюнхенської конференції (серед підписантів значився й голова Мюнхенській конференції В. Ішінгер), викликав обурення української делегації та інших учасників цього форуму. Організатори тимчасово прибрали його з сайту конференції, проте після від'їзду українців до Києва відновили його в публічному доступі [5].

Прихильникам членства України в Північноатлантичному альянсі, які гірко тужать з приводу заблокованого Німеччиною та Францією 2008 року Плану дій щодо членства в НАТО, слід пам'ятати, що в період «холодної війни» мир в Європі було збережено, передусім, тому, що силова рівновага між двома військово-політичними блоками підкріплювалася відвертим небажанням з обох сторін порушувати існуючий status quo, а не через юридичну довершеність гарантій безпеки. Стаття 5 Північноатлантичного договору дійсно говорить, що «збройний напад на одного або кількох учасників Договору розглядатиметься як напад на них загалом», проте далі йдеться про «індивідуальні та колективні дії, які учасники Договору вважатимуть за потрібне, разом із застосуванням збройної сили» [6, с. 382]. Подібна двозначність з'явилася у тексті цього документу тому, що в американському Конгресі ізоляціоністи на чолі з сенатором Р. Тафтом «завалили» б будь-яку міжнародну угоду, яка передбачала автоматичні зобов'язання США.

Давно відомо, що будь-які міжнародні угоди діють лише тоді, коли є політична воля їхніх учасників. Якщо ж ні... В англійській та французькій пресі 1938 року жорстко критикувалася репресивна політика Чехословаччини щодо судетських німців, Бенеш був затаврований ганьбою як «підпалювач війни», а численні фахові правники переконливо доводили, що договір союзу між Францією та Чехословаччиною є юридично нікчемним з моменту його підписання. Відповідно чехів поставили перед альтернативою: або вони приймають ультиматум Гітлера і поступаються частиною території на користь Третього рейху, або воюватимуть самі.

Обравши перший варіант, чехи отримали «міжнародні гарантії» своїх нових кордонів, проте коли через півроку рештки країни були окуповані нацистською Німеччиною, Чемберлен заявив, що «внутрішній розпад цієї країни звільняє Велику Британію від її зобов'язань».

Цілком можливо, що в середньостроковій перспективі (20 – 25 років) обставини складуться так, що країни Європи на практиці матимуть змогу пересвідчитись, що за своєю дієвістю та ефективністю Північноатлантичний договір нічим не поступається Будапештському меморандуму. Та й, зрештою, витлумачити анексію Криму та гібридну війну на Донбасі не як зовнішню агресію, а «право націй на самовизначення», «захист легітимного президента», «повстання проти київської хунти», «громадянську війну» та «внутрішній розпад країни», щоб уникнути необхідності виконувати взяті на себе зобов'язання – справа однієї прес-конференції.

Найбільш небезпечним видається той факт, що «дух Мюнхена» є феноменом масової свідомості. Починаючи з книги «Винні» (Guilty Men), що була опублікована 1940 року під псевдо «Като» трьома журналістами і політиками – майбутнім лідером лейбористів М. Футом, колишнім лідером лібералів Ф. Оуеном та консерватором П. Ховардом, зазвичай, провина за «політику умиротворення» взагалі та «мюнхенську змову» зокрема покладається на тих, хижих і недалекоглядних політиків, які своїми рішеннями зазнали безневинні народи. Жодним чином не знімаючи відповідальності з урядів Британії та Франції (а також Чемберлена та Даладье особисто), слід поставити питання: «А чи могли вони проводити іншу політику?».

В художньому фільмі «Темні часи» (Darkest Hour) яскравими фарбами зображено кілька епізодів, як «пересічні британці» надихають В. Черчилля боротися проти політиків-«мюнхенців» та Гітлера. Проте, якщо послуговуватися не творчою вигадкою сценаристів, а історичними джерелами тієї епохи, то можна побачити, що Мюнхенська

угода викликала істеричну радість у всіх прошарків населення країн Західної Європи. Після повернення Чемберлена з Німеччини від аеропорту до резиденції британського прем'єра в кілька рядів стояли шеренги зустрічаючих та палко вітали свого «героя», який привіз «мир для нашого покоління». Багатотисячний натовп повністю заповнив Даунінг-стріт, співаючи схвальних пісень (he is a jolly good fellow) та вигукуючи «молодець, старий Невілл». Бурхливі овації прем'єру в британському парламенті були безпрецедентними в історії Палати общин, а від президента США надійшла коротка телеграма: «Молодець!» [7, р. 14 – 21].

Так само у Франції кількість зустрічаючих прем'єра Даладье оцінювалась місцевою пресою від 500 тис. до одного мільйона осіб, а голоси опозиції Мюнхенській угоді тонули у загальному схваленні всього суспільства. Політики, журналісти, пересічні громадяни вітали одне одного, ніби щойно вони несподівано виграли в лотерею, а не зрадили власного союзника. Причому, на відміну від Чемберлена, Даладье був прихильником жорсткої лінії щодо Гітлера і мав серйозні сумніви щодо правильності «політики умиротворення». За свідченням найближчого оточення французького прем'єра, спостерігаючи захоплений натовп, який влаштував йому гідну римського тріумфатора радісну зустріч, Даладье з сумом і відразу пробурмотів собі під ніс крізь зуби: «Ідіоти, якби вони знали, чому саме аплодують» [8, с. 431].

Тож навіть якщо припустити, що Чемберлен і Даладье наважилися б дати збройну відсіч нацистській Німеччині – як довго після цього вони утрималися б при владі та що їх очікувало б на наступних (дуже ймовірно дострокових) виборах? Що взагалі чекає на політика в демократичній країні, який виступає проти одностайного консенсусу (понад 90 %) своїх виборців?

В цьому сенсі нікого не мають дивувати результати консультативного референдуму 6 квітня 2016 року в Нідерландах щодо схвалення угоди про асоціацію між Україною та ЄС, який переважна більшість населення просто проігнорувала (явка 32,28 %), а 61,5 % з тих, хто прийшов, проголосували проти. Слід ще раз наголосити: більшість політично активного населення Голландії відкинуло вигідну для країн Євросоюзу економічну угоду, яка відкривала для них 45-мільйонний ринок, оскільки їм здалося, що цей договір може надати Україні якісь преференції. Після важких дипломатичних переговорів і політичного маневрування 15 грудня 2016 року на саміті ЄС за вимогою Нідерландів було прийняте юридично зобов'язуюче рішення щодо Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом, згідно якого Угода не надає Україні статус країни-кандидата на вступ до ЄС та не зобов'язує надати цей статус у майбутньому, не містить зобов'язань прямої фінансової та військової допомоги і не передбачає права громадян України на вільне проживання та працевлаштування

в країнах ЄС. Угода дійсно не надає, не зобов'язує, не містить і не передбачає, проте можна лише уявити результати референдуму, на якому населенню Нідерландів (Франції, Німеччини) запропонували б проявити славнозвісну європейську солідарність не словом, а ділом. Не говорячи вже про поведінку багатьох західних політиків типу Г. Шрьодера, які власним прикладом переконливо доводять, що не існує жодних європейських цінностей, а є лише європейські ціни.

Загалом міжнародне становище в Європі та світі після 2014 року поступово розвивається відповідно з відомим описом Г. Кіссінджера з його докторської дисертації «Відновлений світ: Меттерніх, Кеслрі та проблема миру 1812 – 1822». На прикладі наполеонівських війн знаний політик і політолог говорить про «важкий урок» для захисників існуючого status quo, які змушені реагувати на революційний виклик усій міжнародній системі. Заколисані періодом тривалої стабільності та не маючи досвіду важких потрясінь, вони спочатку вважають просто несерйозними заяви «порушників спокою» про знищення всіх існуючих правил, сприймаючи погрози просто як «підвищену» аргументацію з ведення дипломатичних переговорів для отримання певних тактичних переваг і досягнення обмежених цілей. Тих, хто попереджає про небезпеку, вважають панікерами – натомість поради «приспосовуватися до існуючих реалій» здаються цілком слухними, зваженими і раціональними. Проте сама сутність «революціонерів» полягає в тому, що вони мають щирі переконання і володіють сміливістю втілювати їх у життя, тож «політика умиротворення» постає результатом неспроможності вступити в боротьбу за власні цілі та ідеали, а не засобом виграти дорогоцінний час [9, р. 2 – 3]. Причому Г. Кіссінджер особливо підкреслював, що кожного разу, коли мир за будь-яку ціну перетворювався на головну мету однієї країни або групи держав, всі вони дуже швидко опинялися у цілковитій залежності від найбільш безжального члена міжнародного співтовариства.

Ну і на завершення, яку можна дати відповідь на питання: «Коли очікувати на припинення «політики умиротворення»?». В історичній літературі часто трапляється думка, що після окупації Чехословаччини нацистською Німеччиною країни Заходу перейшли до політики стримування агресора, надавши гарантії безпеки Польщі як найбільш вірогідній наступній жертві Гітлера. Проте правда полягає в тому, що «дивна війна» стала лише черговим етапом «політики умиротворення». Потрапивши під нищівний удар вермахту, поляки благали своїх союзників про допомогу у вигляді негайного бомбардування аеродромів люфтваффе та промислових центрів. У відповідь на запит польського посла у Лондоні 9 вересня 1939 року щодо планів ведення війни і надання допомоги Польщі, англійські союзники заявили, що не збираються бомбардувати Німеччину доти, аж поки вона сама не почне скидати бомби на

Британію, оскільки подібні агресивні акти можуть негативно позначитись на громадській думці та настроях у суспільстві, хоча за місяць до того офіційно зобов'язувались надати «негайну та ефективну допомогу» в разі війни з нацистською Німеччиною. Коли один з лідерів лейбористів Х. Далтон почав вимагати від міністра авіації К. Вуда розбомбити хоча б Шварцвальд (Чорний ліс), щоб «дим від дерев навчив німців, що війна не завжди приємна та вигідна і що її не можна вести винятково на території інших народів», то останній відмовився це зробити, мотивуючи своє рішення тим, що Шварцвальд – то приватна власність, з іронією зазначивши: «Ви ще потім почнете від мене вимагати бомбардувати Рур» [10, с. 81 – 83]. Фактично «політика умиротворення» перед Другою світовою війною завершилась лише тоді, коли на голови «умиротворювачів» почали падати бомби. Відповідно не слід і нині розраховувати на інший сценарій.

Тож коли міністр закордонних справ України після чергового «відвертого обміну думками» на Мюнхенській безпековій конференції зі своїми колегами з країн ЄС на власній сторінці у Facebook з неприхованим обуренням пише, що «...російська агресія проти України ще досі сприймається багатьма як драматичне кіно, яке вони дивляться зі своєї комфортної диванної реальності. Вочевидь, так декому зручніше. І це, звісно, дуже дратує... А поки безпеки в цьому світі стає все менше, а безпекових форумів все більше» [11]. Він ледь не дослівно озвучує думки чеських і польських дипломатів кінця 30-х років XX століття. Політики, які не хочуть готуватися до війни через «посварених між собою

Олександр Солженіцин

Палата громад Великобританії

людей в далекій країні, про яку ми майже нічого не знаємо», ніколи не зможуть правильно відповісти на питання: «Навіщо вмирати за Данциг?».

Переважна більшість населення і значна частина політичного істеблішменту країн Заходу й досі не хоче визнавати, що так звана «українська криза» була не ізольованою подією, а органічною частиною московської політики реваншизму – повернення гегемонії у Східній Європі та на Балканах, що неминуче призведе до зіткнення Росії з країнами євроатлантичної спільноти. Демонстративно анексією Криму путінський режим заявив про перехід від стратегії латентного підриву постбіполярного світового порядку до політики відкритої його ревізії. Встановлення російського «суверенітету» над Кримом стало викликом усій постбіполярній міжнародній системі та, передусім, Сполученим Штатам Америки як її гаранту. Демонструючи серйозність своїх намірів, Росія і в «пост-кримський» період поводи́ла себе агресивно: вторгнення на Донбас, інтервенція до Сирії, втручання до виборів президента США, спроба перевороту в Чорногорії, участь у конфліктах низької інтенсивності в ряді країн Північної Африки та Азії, масштабна підривна пропаганда мали продемонструвати глобальні можливості Кремля створювати проблеми та примусити Вашингтон піти на розподіл світу на сфери впливу.

Можна констатувати, що на початку XXI століття конкуренція між провідними країнами світу за вплив і ресурси поступово трансформується в силове протистояння, на периферії розгортаються збройні конфлікти, амбіційні регіональні держави кидають виклик усталеним стандартам поведінки та прагнуть підвищити свій міжнародний статус. Національний егоїзм, недалекоглядний авантюризм і зневага до норм міжнародного права обумовлюють структурну мілітаризацію всієї системи міжнародних відносин, в якій масштабна гонка озброєнь, погроза застосування сили та війна з екстраординарного феномену перетворюється на буденне явище. Відбувається стрімка руйнація всієї системи

інституційно-правового облаштування міжнародних відносин та повернення «великих держав» від політики співробітництва до стратегії конфронтації. Триває поступовий розпад усього комплексу угод у сфері стратегічної стабільності та суттєве ослаблення міжнародних безпекових інститутів.

Криза сучасної системи міжнародної безпеки має комплексний і довгостроковий характер, пов'язаний як зі змінами світового балансу сил, так і з внутрішньою трансформацією визначальних її елементів. Загострення політичного протистояння в Сполучених Штатах, вихід Великої Британії з ЄС та зупинка європейської інтеграції, занепад традиційних системних політичних сил і тріумф радикалів та популістів засвідчують масштабну кризу країн євроатлантичної спільноти, причому ослаблення Заходу відбувається на тлі стрімкого піднесення Китаю та консолідації Росії. Масові заворушення і громадянські війни в країнах Африки та на Близькому Сході, зростання напруженості у відносинах між США та Росією, Китаєм та Японією, Ізраїлем та Іраном, перманентне балансування на межі війни (brinkmanship policy) Північної Кореї постають численними симптомами дестабілізації і занепаду існуючого світового порядку. Відповідно суттєво зростає загроза масштабних регіональних і навіть глобального конфліктів із застосуванням ядерної зброї.

Володимир РОЗУМЮК,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Список використаних джерел:

1. Гончаренко Р. Грустные итоги Мюнхенской конференции по безопасности. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://p.dw.com/p/3DXfv>
2. Солженицын А. Нобелевская лекция по литературе, 1972. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/s_nobel.txt
3. Отчет комиссии Тальявини на русском языке. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://wiz-aut.narod.ru/sources/L078_IFFMCG_vol_1_RUS.pdf
4. Трамп і Макрон домовились повернути Росію до G8 наступного року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/08/21/7099893/>
5. Twelve Steps Toward Greater Security in Ukraine and the Euro-Atlantic Region. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://securityconference.org/assets/02_Dokumente/03_Materialien/EASLG_Statement_Ukraine_FINAL.pdf
6. Довідник НАТО / Public Diplomacy Division. – Bruxelles, 2006. – 384 с.
7. Taylor T. Munich: The Price of Peace. N.Y.: Doubleday Books/Hodder and Stoughton, 1979. – 1084 p.
8. Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – 464 с.
9. Kissinger H. A world restored; Metternich, Castlereagh and the problems of peace 1812-22. – Boston, Houghton Mifflin, 1957. – 354 p.
10. От Мюнхена до Токийского залива: взгляд с Запада на трагические страницы истории Второй мировой войны. – М.: Политиздат, 1992. – 448 с.
11. Facebook Pavlo Klimkin. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.facebook.com/pavloklimkin.ua/posts/822634838083874>

УДК 930.2+94(430)

DOI 10.46493/2663-2675-2020-5-6-5

ІМПЕРІЯ ОТТО ФОН БІСМАРКА: причини і початок німецької колоніальної політики (1871 – 1885 роки)

Summary

Troyan Serhiy. Otto von Bismarck's Empire: Causes and Beginnings of German Colonial Policy (1871 – 1885).

In the last decades of the 19th century, the German Empire played a significant role in the formation and development of colonialism as a complex international historical phenomenon that required in-depth scientific analysis. However, not all its aspects have been developed by modern science. The purpose of scientific intelligence is to summarize the main socio-political and economic circumstances and reasons for the transition of Kaiser's Germany to official steps in the struggle for the colonies.

The growing interest of Bismarck and the German government in the colonial question, the support of the plans and actions of German capital in the colonial arena showed that the ideology of German colonialism was increasingly becoming the official nature of government state political doctrine. It was based on the principle of strengthening the domestic and international positions of Kaiser's Germany, supported by the imperial government. To do this, she needed colonies.

Colonial propaganda and colonial ideas became an integral part of the ideology of German colonialism. They directly contributed to Germany's entry into the official colonial annexations in the mid-1880s. The role of the real organizational center of the colonial propaganda movement was played by the German Colonial Union, established in 1882. He relied on the support of the most influential social forces and the German government. By the mid-1880s, German society was ideologically prepared for the country's entry into overseas colonial expansion. There were basic organizational conditions for a successful colonial policy, which manifested itself in the formation and operation of relevant societies, unions, organizations, missions. The government was ready to pursue an active colonial policy, choosing a favorable international environment to begin with.

In 1884-1885, the German Empire officially declared its colonies territories in Africa (Angora-Pekena, Southwest Africa, Togo, Cameroon) and Oceania.

Key words: German Empire, Otto von Bismarck, colonial propaganda, colonial policy, German colonialism

Вступ. Тривала епоха колоніалізму ще потребує уважного і детального вивчення з позицій сьогодення, коли незаангажованість мислення дозволяє відкривати ті грані звичних міжнародних, політичних, історичних явищ, які раніше залишалися поза увагою дослідників. У полі вітчизняної науки, навіть попри наявність низки серйозних праць з історії та політики колоніалізму окремих європейських держав (І.М. Кулінич, С.С. Троян, О.Б. Дьомін, М.С. Бур'ян, В.І. Валюх, Н.В. Плюта, С.М. Косяк та інші), залишається багато лакун. Зокрема, вимагають подальшого дослідження витoki та причини колонізації, недостатньо вивчені зв'язки колоніальної політики з внутрішніми процесами у метрополіях, механізми експлуатації колоній, а також політична боротьба у метрополіях з питань колоніальної політики, економічні та ідейні джерела і політико-економічна та ідеологічна сутність колоніалізму.

Взявши активну участь у боротьбі за колонії, Німецька імперія за останні десятиліття XIX століття відіграла помітну роль у становленні та розвитку колоніалізму як складного міжнародного історичного явища, що вимагає глибокого наукового аналізу. Однак далеко не всі його аспекти

розроблені сучасною наукою. Мета наукової розвідки полягає в узагальненні основних суспільно-політичних та економічних обставин і причин переходу кайзерівської Німеччини до офіційних кроків у сфері боротьби за колонії¹.

Причини колоніальної політики рейхсканцлера Отто фон Бісмарка. Вступ Німеччини на шлях офіційної колоніальної експансії, а пізніше і «світової» політики, був зумовлений і диктувався кількома фундаментальними чинниками.

По-перше, після завершення 1871 року процесу об'єднання країни на ґрунті швидкого господарського розвитку йшло формування промислової та торговельної буржуазії зі своїми чітко вираженими економічними й політичними інтересами. Для неї була характерна готовність до рішучих дій на міжнародній арені. Кайзерівська Німеччина мала велику військову силу, викликаючи тривогу своїх сусідів. Розвиток капіталізму дозволив Німеччині утвердитися в союзі європейських держав і вимагати свою долю у поділі світу. Він створив матеріальні умови для прискорення і завершення процесу формування ідеології німецького колоніалізму і переходу до політики заокеанських колоніальних загарбань. Оскільки боротьба за остаточної поділ, а потім переділ світу велася з економічно передовими державами, то кайзерівська Німеччина мобілізувала величезні господарські, військові та людські ресурси. Тому правлячі соціальні групи змушені були також докласти величезні зусилля, щоб ідеологічно підготувати народ до колоніальних загарбань, експансії і навіть війни. Дух колоніалізму став оволодівати німецькими торговельними, фінансовими та промисловими колами, які все сильніше прагнули заручитися в колоніальних справах офіційною урядовою підтримкою.

По-друге, готуючись до свого дебюту на терені колоніальної політики, німецька буржуазія розгорнула активну пропаганду колоніальних загарбань, до якої були втягнуті різні соціальні групи суспільства. Щоб створити сприятливу громадську думку, правлячі класи кайзерівської Німеччини використовували весь арсенал засобів: від трибуни рейхстагу до друкованої продукції, а також передвиборні баталії. Формування колоніалістських ідей у Німеччині й підготовка до колоніальних загарбань супроводжувалися активізацією колоніальної пропаганди.

По-третє, на рубежі 70 – 80-х років XIX століття відбувся також поворот у поглядах рейхсканцлера Отто фон Бісмарка і німецького уряду на колоніальне питання – у їхньому ставленні до необхідності та можливості вступу Німеччини на шлях відкритих колоніальних засвоєвань. Урядовий кабінет уже на початку 1880-х років проявив активність у цілому ряді колоніальних питань. Бісмарк підтримував кроки впливових фінансистів А. Ганземана і Г. Блейхредера з метою захоплення Нової Гвінеї та інших тихоокеанських островів, а також колоніальне підприємство представника бременського торговельного капіталу А. Людеріца у Південно-Західній Африці.

Сприяючи не тільки теоретичному розвитку, але й практичному втіленню колоніальних ідей, Бісмарк і німецький уряд водночас прагнули також до економії коштів на здобуття та управління колоніями. Виходячи з девізу «прапор йде за торгівлею», рейхсканцлер хотів підпорядкувати німецькому впливу території, на які не претендувала жодна з європейських колоніальних держав. «Королівські купці», як старомодно називав цей тип капіталістів Бісмарк, повинні були одержати патенти на манер англійських «королівських хартій» для самостійного управління «своїми» колоніями. Однак окремі колоніальні ділки і торговельні компанії, які отримали від кайзера «охоронні грамоти», постаралися якомога швидше повернути назад державі даровані їм права на управління колоніями. Орієнтація на «королівських купців» базувалася на нерозумінні або на небажанні визнати факти значного подорожчання та ускладнення колоніальної політики останньої чверті XIX століття. Якщо в домонополістичну епоху буржуазія прагнула господарювати в колоніях без допомоги державної машини метрополії, то в нових умовах вона хотіла втягнути державу до економічного освоєння колоній, передати їй адміністративно-політичні функції. Водночас колоніальний капітал намагався отримати доступ до свого роду системи «державного кормління» і таким шляхом користуватися додатковими джерелами збагачення за рахунок не тільки народів колоній, але й трудящих мас метрополії. Особливо прагнула цього німецька буржуазія, оскільки їй могли дістатися порівняно бідні, не здатні до викачування надприбутків колонії. Англійці, які мали набагато більший досвід у колоніальних справах, з самого початку передбачали, що німецький уряд дуже швидко перейде від системи «охорон-

¹ Основні аспекти наукової статті знайшли відображення в монографії автора «Німеччина у боротьбі за «місце під сонцем» (колоніальна та «світова політика» в 1884 – 1900 рр.)» (Видавничий дім «Кондор», Київ 2017, 152 с.).

них грамот» до військово-бюрократичних методів управління колоніями.

Колоніальні ідеї та пропаганда в Німецькій імперії. Зростання інтересу Бісмарка та німецького уряду до колоніального питання, підтримка планів і дій німецького капіталу на колоніальній арені свідчили, на нашу думку, що ідеологія німецького колоніалізму все більше набувала офіційного характеру урядової державної політичної доктрини. В її основі знаходився підтриманий імперським урядом принцип про необхідність і доцільність для зміцнення внутрішніх і міжнародних позицій кайзерівської Німеччини щодо здобуття нею колоніальних володінь. Одержавши підтримку з боку уряду, цей принцип активно впроваджувався до масової свідомості німецького народу – особливо його середніх бюргерсько-буржуазних соціальних верств. Остаточно цьому допомогла підтримана урядом і найвпливовішими економічними та політичними силами активна колоніальна пропаганда в Німеччині напередодні перших заокеанських загарбань протягом 1884 – 1885 років. Колоніально-пропагандистські ідеї неухильно і швидко переплавлялися на офіційну теорію, стали невід’ємними елементами ідеології німецького колоніалізму. Вони безпосередньо сприяли вступу Німеччини в середині 1880-х років на шлях офіційних колоніальних анексій.

У своєму розвитку колоніальна пропаганда пройшла два етапи.

Перший (1871 – 1878), коли ідеї колоніальної експансії лише почали здобувати своїх прихильників у масах німецького народу. Колоніальна пропаганда буржуазії обмежувалася розрізненими виступами окремих осіб, які, однак, ще не могли переконати правлячі кола щойно створеної Німецької імперії у необхідності колоніальних здобутків. Противники заокеанської експансії користувалися підтримкою уряду Бісмарка, який вважав, що час для колоніальних загарбань ще не наступив: держава повинна внутрішньо зміцнитися й утвердити свої позиції в Європі, перш ніж будувати колоніально-експансіоністські плани. Така думка знайшла відображення у відхиленні урядом і рейхстагом усіх пропозицій, автори яких хотіли використати перемогу над Францією у війні 1870 – 1871 років для захоплення її заокеанських володінь. Бісмарк відкинув ці пропозиції, вважаючи, що сприятливі умови для заокеанської колоніальної політики складуться пізніше.

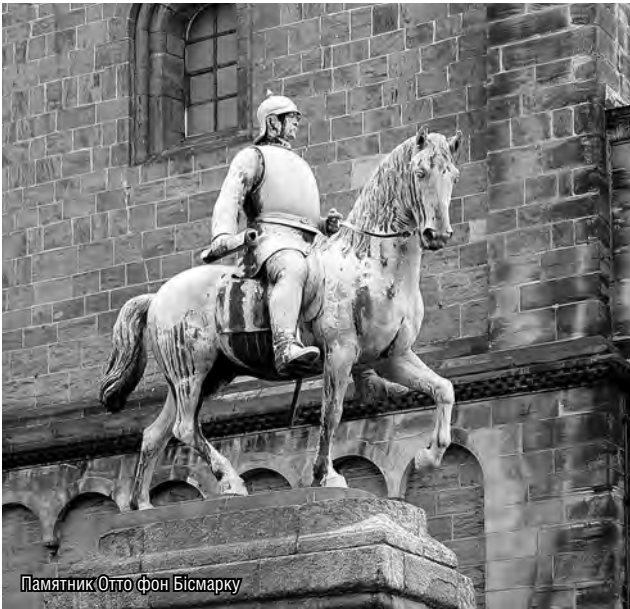
Другий (1879 – 1883), коли позиція німецьких правлячих кіл з колоніального питання докорінно змінилася. Важливою передумовою активізації пропаганди колоніальної експансії і формування ідеології колоніалізму, головними носіями якої були буржуазія та юнкерство, став надзвичайно інтенсивний розвиток німецького капіталізму після завершення політичного об’єднання країни. Внаслідок потреб розвитку промисловості, введення політики протекціонізму, зростання впливу торговельного банків-

ського капіталу з’явилася об’єктивна необхідність у придбанні Німеччиною власних колоній. Успіхи у сфері колоніальної політики повинні були зміцнити міжнародний авторитет кайзерівської Німеччини, сприяти вирішенню складних внутрішніх соціально-економічних проблем.

Поштовх до різкого піднесення колоніальної пропаганди дала поява 1879 року книги місіонера Ф. Фабрі «Чи потрібні Німеччині колонії?». Наступні п’ять років, за свідченням «Кельніше Цайтунг», були періодом посиленої і безперервної колоніальної пропаганди. Крім вимоги невідкладності, нове, що відрізняло колоніальну публіцистику, зводилося до наступного: якщо колоніальні пропагандисти 1870-х років вважали, що колонії в основному повинні бути торговельними і переселенськими, то протягом 1880-х роках йшлося про використання сировинних джерел і резервів людських ресурсів у колоніях, про можливість вивозу капіталів разом з вивозом товарів. Там, де викладалися конкретні плани експлуатації колоній, вони передбачали створення потужних колоніальних товариств, які володіли б значними капіталами. Сприяння експорту німецьких товарів і капіталів, а також німецькій колонізації мало допомогти у розв’язанні внутрішніх соціальних протиріч. У формуванні колоніальних поглядів і переконань про нагальну необхідність колоніальної політики за океаном для кайзерівської Німеччини брали участь різноманітні колоніальні товариства, місіонерські організації, торговельні союзи та об’єднання. Серед них роль справжнього організаційного центру колоніально-пропагандистського руху став відігравати створений 1882 року Німецький колоніальний союз, який спирався на підтримку найвпливовіших суспільних сил і німецького уряду. Внаслідок цього на середину 80-х років XIX століття країна була охоплена справжньою «колоніальною лихоманкою» і стояла на порозі вступу на шлях офіційної колоніальної політики.

Загалом піднесення колоніального руху та активізація колоніальної пропаганди в Німеччині напередодні перших заокеанських загарбань були викликані тим, що до керівництва ними прийшли наймо-

гутніші соціально-політичні сили в особі поступово зростаючої торговельної і фінансово-промислової буржуазії, інтелігенції та частини юнкерства. Зусилля ідеологів колоніальної пропаганди, прогресуюча зацікавленість експансіоністських кіл та агресивна демагогія політиків злилися воедино. Ідеологія німецького колоніалізму базувалася на переконаннях у провідній ролі Німеччини в світі, перевазі німців над іншими народами, праві розпоряджатися їхніми долями та диктувати їм свою волю. На рубежі 70 – 80-х років XIX століття колоніальне питання з теоретико-пропагандистської площини перемістилося до сфери реальної політики. Пропаганда колоніальних ідей набула форми політичної агітації, зверненої до найширших верств німецького народу. Її повністю поділяли і були зацікавлені в колоніальних досягненнях практично всі групи правлячих кіл, які намагалися наздогнати втрачене через пізній вступ Німеччини до боротьби за поділ світу. Вони характеризували колоніальну експансію у вигляді політики, яка здійснювалася в інтересах усієї нації.

На середину 1880-х років німецьке суспільство ідеологічно було підготовлене до вступу країни на шлях заокеанської колоніальної експансії. Виникли основні організаційні умови успішної колоніальної політики, які проявилися в утворенні та діяльності відповідних товариств, союзів, організацій, місій. Уряд був готовий до проведення активної колоніальної політики, вибравши для її початку сприятливу міжнародну обстановку. Формування ідеології німецького колоніалізму вступило до завершальної стадії, пов'язаної з німецькими колоніальними загарбаннями, їхнім офіційним визначенням і встановленням системи німецького колоніального управління.

Офіційний початок імперської колоніальної політики. Після детального вивчення політичних і дипломатичних аспектів ситуації на півдні Африки Бісмарк прийняв рішення: як тільки випаде зручна

можливість, взяти бухту Ангра-Пекену та інші південно-західноафриканські території купця Людеріца під німецький захист. Така можливість трапилася дуже швидко. Прагнучи не допустити переходу Ангра-Пекени під контроль Капської колонії, канцлер 24.04.1884 направив телеграму німецькому консулу в Капштадті, в якій доручив йому офіційно заявити, що А. Людеріц та його колоніальні поселення знаходяться під захистом імперії. Кайзерівська Німеччина заволоділа першою колонією, офіційно ставши на шлях колоніальної політики.

Розпочавши колоніальні загарбання значно пізніше багатьох європейських держав, Німеччина проявила за таких обставин велику агресивність. Європейські колоніальні країни, і передусім Великобританія, дуже швидко переконалися, який небезпечний конкурент з'явився у боротьбі за остаточний поділ світу. Успіхи німецької колоніальної експансії значною мірою пояснювалися дуже сприятливим міжнародним становищем, яке полегшило Німеччині дипломатичне закріплення здійснених загарбань. Сприятлива зовнішньополітична ситуація полягала, по-перше, у наявності тоді ще не зайнятих заокеанських земель, а, по-друге, в розвитку гострих конфліктів між Великобританією та її союзниками. Англо-російське зіткнення протягом 1884 – 1885 років на підступах до Афганістану та англо-французькі суперечності в Єгипті й Індокитаї були величезною знахідкою для німецької дипломатії. Ці події відвертали увагу Англії та Франції від Африканського континенту, де Німеччина 1884 року прибрала до своїх рук перші колоніальні володіння.

Німецькі політики були загалом дуже задоволені розвитком подій. Він на деякий час послабив можливість утворення антинімецької коаліції. Німеччина одержала велику свободу дій, зокрема і в такій небезпечній сфері політики як колоніальна. Чергуючи методи умовлянь, шантажу, погроз, філіппік у рейхстазі та офіційній пресі, німецький рейхсканцлер прагнув змусити англійців змиритися з вторгненням німців до колоніальної сфери. Внаслідок Англія пішла на значні поступки і 22 червня 1884 року визнала німецький протекторат над Ангра-Пекеною. Ще через три місяці британський уряд змушений був погодитися на протекторат кайзерівської Німеччини над усією Південно-Західною Африкою від р. Оранжевої до португальських колоніальних володінь. Німці стали тіснити англійців не тільки на Атлантичному побережжі Південної Африки, але й у союзі з бурами також з боку Індійського океану.

Берлінська конференція по Конго. За ініціативою Німеччини в листопаді 1884 року в Берліні відкрилася міжнародна конференція по Конго, яка, за влучним виразом німецького історика Г. Лота, «відіграла визначальну роль у майбутній колоніальній політиці» [1]. Вона була скликана «для визначення взаємного становища європейських народів, які торгували на берегах південноафриканської річки Конго, – говориться в «Записці про завдання Бер-

лінської конференції». – Конференція повинна була забезпечити свободу судноплавства цією річкою для всіх комерційних народів і, разом з тим, визначити умови, при дотриманні яких цивілізовані держави можуть займати щойно відкриті землі, які належать народам або племенам диким чи напівдиким» [2]. Граф Капніст повідомляв, що її мета «полягала у відкритті для європейської промисловості та колонізації – між іншим і німецької – нового збуту і нових теренів при умовах повної рівності, тобто з усуненням тієї монополії, якою користувалася у цьому відношенні до останнього часу Англія» [3]. Співвідношення сил на конференції у німецькій інтерпретації наочно показав сатиричний журнал «Kladderadatsch». На малюнку під назвою «Поділ Західної Африки» зображений Бісмарк, який ріже великий кавун з написом «Конго» – француз, англієць і маленький португалець терпляче чекають належні їм шматки кавуна. Під малюнком підпис: «Малюк (португалець), який хотів зірвати плід, коли він ще не дозрів (англо-португальський договір від 26 лютого 1884 року), хоче й тепер, коли відбудеться розподіл, одержати найбільший шматок» [4].

У лютому 1885 року Берлінська конференція закінчилася підписанням «Заключного акта». Басейн Конго і деякі сусідні області були оголошені областю або зоною вільної торгівлі, відкидалися претензії Великобританії і Португалії на ці території [5]. Згідно з підсумковим документом конференції за ввезення до меж зони товарів не збиралися мита. Всі учасники «Акта» зобов'язувалися «поважати нейтралітет територій», які згідно з договором складали зону вільної торгівлі, і користувалися там рівними правами стосовно придбання власності та промислової діяльності. Це стосувалося і Німеччини, яка так зуміла проникнути до цього району Африки. Була встановлена свобода судноплавства для торговельних кораблів усіх націй річкою Конго та її протоками на засадах «повної рівності». Для забезпечення виконання цих постанов передбачалося створення міжнародної комісії з представників усіх держав, які підписали «Акт». Берлінська конференція була не тільки спробою організованого колоніального грабунку Африки, але й першою спробою використати систему міжнародних дій для мирного політичного врегулювання колоніальних конфліктів.

Берлінська конференція з Конго підтвердила той факт, що колоніальний поділ Африки між крупними капіталістичними державами вступив до завершальної стадії. Про стрімкі темпи завершення розподілу Африканського континенту свідчить заява британського політичного лідера лорда Р. Солсбері. Він говорив: «Коли я покинув Форін-офіс 1880 року, ніхто не думав про Африку. Коли я повернувся туди 1885 року, нації Європи майже сварилися одна з одною щодо різних її шматків» [6].

У самій Німеччині, як писала російська преса, «перша несмілива спроба німців утвердити свою владу в одній з місцевостей, яка прилягала до Кап-

ської колонії в Африці, відразу вийшла в розряд першорядної події...; газети вітали цей крок з надзвичайним захопленням» [7].

Висновок. Німецькі колоніальні підприємства 1884 – 1885 років справили вирішальний вплив на охоплення колоніальною пропагандою широких верств німецького суспільства, остаточне складання ідеології німецького колоніалізму та поклали початок становлення системи заморських колоніальних володінь кайзерівської Німеччини.

Вступ Німеччини на шлях колоніальних загарбань і залучення урядових кіл до пропаганди колоніальної політики довершили процес її теоретичного обґрунтування та практично перевели теоретичні положення і висновки в ідеологічні колоніалістські установки. Настала черга зробити ці установки способом мислення всього суспільства, наслідком чого **стало** посилення впливу колоніальної політики на прагнення Німецької імперії перетворитися на впливову «світову державу» в середині 80 – 90-х роках XIX століття.

Сергій ТРОЯН,

*професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій
Національного авіаційного університету,
доктор історичних наук, професор*

Список використаних джерел:

1. Loth H. Zwischen Goltz und Kattun: Die Berliner Konf. 1884/85 zur Aufteilung Afrikas. B., 1985. S. 18.
2. Архив внешней политики Российской империи (АВП РИ). Ф. Посольство в Берлине. № 167. Оп. 509/1. Д. 3663. 1884 – 1885. Л. 14.
3. Там само. Ф. Канцелярия. № 133. Оп. 470. Д. 24. 1884. Л. 230.
4. Kladderadatsch. 30.11.1884. № 55.
5. АВП РИ. Ф. Канцелярия. № 133. Оп. 470. Д. 17. 1885. Л. 36.
6. Виноградов К.Б., Науменко О.А. На службе британского колониализма (Страницы политической биографии лорда Солсбері) // Новая и новейшая история. 1981. № 2. С. 127 – 128.
7. Вестник Европы. 1884. № 9. С. 393.

Просторово-часовий зріз базових історико-географічних, соціально-економічних та культурологічних особливостей розвитку Республіки Молдова.

УДК 94: 32
DOI 10.46493/2663-2675-2020-5-6-6

Summary

Kharyshyn M. Spatial and temporal analysis of principal historical, geographical, socio-economic and cultural features of the development of the Republic of Moldova.

The Republic of Moldova is an important trade and economic partner of Ukraine. Shared border, closeness of foreign policy positions and interaction in the international arena, the commonality of history, culture, historically close cooperation in the economic and trade spheres, in dealing with contemporary challenges and threats, etc., necessitate a closer study of this country. This article is intended to highlight and analyze the main historical, geographical, socio-economic and cultural features of the development of Moldova.

A thorough study of the processes in the modern Moldovan society, the nature of their emergence, etc. will allow different interested structures of Ukraine, including state authorities, to make more effective use of the opportunities of the two countries to build up mutually beneficial cooperation, both within the framework of multilateral and international platforms.

This may contribute to solving similar problems facing the Ukrainians in building a completely new legal community in our country, a society based on recognized European and Euro-Atlantic values. The article is based on available scientific research, including copyrights on the Republic of Moldova, which in general provides an objective and useful cross-section of the basic features of this country.

The article highlights the major historical milestones of state-building in Moldova, from ancient times to the present, formation of its basic public institutions, informs about the activities of state leadership and public figures, the state and administrative-territorial structure of the modern Republic of Moldova. The work shows the current political, socio-economic and humanitarian situation, in particular in the fields of culture, education and religion, level of relations of this country with Ukraine, place and role of the Ukrainian community both on the Right Bank and on the Left Bank (Transnistria) in the life of Moldova, etc.

Prominent place in the article is devoted to the coverage of the basic parameters of the physical and geographical location of the Republic of Moldova, which determines its natural features, economic development, the structure of the national economy, tourist attractiveness and more.

Key words: Republic of Moldova, Transnistria, geographical location, natural conditions, administrative and territorial structure, interstate relations, economy, trade, culture, religious organizations, language, national minorities, community

Республіка Молдова (РМ) є важливим торговельно-економічним партнером України. Наявність спільного кордону, близькість позицій у зовнішній політиці та взаємодія на міжнародній арені, спільність історії, культури, історично тісна співпраця в економічній та торговельній сферах, у питаннях протидії сучасним викликам та загрозам тощо – усе це зумовлює необхідність ближчого вивчення цієї країни. Власне, для цього покликана дана стаття, яка ставить собі на меті тезово висвітлити основні історико-географічні, соціально-економічні та культурологічні особливості розвитку дружньої Україні сусідньої держави. Стаття, серед іншого, побудована також на власному чвертьвіковому досвіді роботи на молдовському напрямку під час дипломатичної служби України.

Республіка Молдова (Republica Moldova) розташована в центрі Європи, на північному сході Балкан. На півночі, сході та півдні країна межує з Україною, протяжність спільного кордону складає 1 222 км. На заході кордон з Румунією

проходить річкою Прут. Загальна протяжність кордону з Румунією становить 661 км. Крайніми точками є село Наславча (48°21' пн.ш. 27°35' с.д.) на півночі, село Джурджулешти (45°28' пн.ш. 28°12' с.д.) на півдні (єдиний населений пункт на Дунаї), село Крива (48°16' пн.ш. 26°30' с.д.) на заході і село Паланка (46°25' пн.ш. 30°05' с.д.) на сході. Назва «Молдова» походить від однойменної річки, що протікає територією сучасної Румунії, чия долина була політичним центром раннього Молдавського князівства.

Загальна площа РМ становить 33 843,5 км² або приблизно 0,3 відсотка всієї території Європи. За даними перепису 2004 року чисельність жителів Молдови складає 3,0 млн 558 тис. осіб, а з урахуванням Придністровського регіону – 4,0 млн 865 тис. осіб. Етнічний склад: молдавани – 75,8 %, українці – 8,4 %, росіяни – 5,9 %, гагаузи – 4,4 %, румуни – 2,2 %, болгары – 1,9 %, роми – 0,4 %, євреї – 0,1 %, інші – 0,5 %, не визначені – 0,4 %.

За даними Управління з питань культів Міністерства юстиції РМ в Молдові зареєстровано близько 2 325 громад усіх **релігійних організацій**. Найбільшою з них є Православна церква Молдови (канонічно входить до складу Російської православної церкви як Кишинівська митрополія, має понад 1 000 приходів). До складу Кишинівської митрополії формально також входить Тираспольсько-Дубосарська єпархія з центром у Тирасполі, яка охоплює всю територію Придністров'я.

Республіка Молдова була єдиною зарубіжною країною, на всю територію якої канонічно розповсюджувалася юрисдикція колишньої Української православної церкви Київського патріархату через зареєстровану Міністерством юстиції Молдови Фалештську і Східно-Молдовську єпархію, що формально продовжує входити до складу Української православної церкви Київського патріархату.

Крім того, із християнських конфесій на території Молдови діють Митрополія Бессарабії (канонічно підпорядкована Румунській православній церкві), Кишинівська єпархія (римо-католицька церква), яка має приходи і на території Придністров'я, окремі громади в Кишиневі та Бельцях Католицької церкви Східного обряду (Української греко-католицької церкви), традиційні протестантські церкви. Загалом, 98 % населення Молдови є православним, іудеї складають 0,14 % жителів країни, католики – 0,14 %, баптисти – 0,97 %, адвентисти – 0,4 %, мусульмани – 0,05 %, інші – 0,3 % від загальної чисельності жителів Молдови [1].

В адміністративно-територіальному устрої країна складається із 32 районів, трьох муніципіїв, Автономно-територіального утворення Гагауз Ері (з 1994 року), Придністровського регіону РМ (Придністров'я), який, згідно із законодавством Молдови, є автономним територіальним утворенням з особливим правовим статусом (02.09.1990 на території Придністров'я було проголошено незвану «придністровську молдавську республіку» [2]). На території Республіки Молдова знаходиться 65 міст і 917 сіл. Столицею країни є місто Кишинів (ог. Chisinau), яке нараховує 786,3 тис. жите-

лів. Серед інших великих міст Молдови слід виокремити Бельці, Тирасполь та Бендери.

Державною мовою Республіки Молдова, згідно з Конституцією країни, є молдавська мова на латинській графіці. Конституція РМ гарантує право всіх громадян на збереження, розвиток і вияв етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності (ст. 10). Це ж стосується і Закону РМ про функціонування мов (1989 р.), який гарантує використання української та інших мов національних меншин для задоволення національно-культурних потреб.

1991 року президент РМ Мірча Снегур видав указ «Про заходи щодо забезпечення розвитку української національної культури в республіці», на підставі якого було прийнято відповідну Постанову Уряду Молдови «Про виконання Указу Президента РМ від 22 лютого 1991 р. «Про заходи щодо забезпечення розвитку української національної культури в республіці».

2001 року Парламент Молдови ухвалив Закон про права осіб, які належать до національних меншин, яким було закріплено «національно-російську і російсько-національну двомовність». Схвалена Парламентом РМ у грудні 2003 році «Концепція державної національної політики Республіки Молдова» стала «базовим документом для органів публічної влади при проведенні соціально-економічної і культурної політики у сфері розвитку і зміцнення незалежності й суверенітету країни, консолідації поліетнічного, полікультурного і багатомовного народу Молдови». У Концепції Молдовська держава зобов'язалася всебічно турбуватися про збереження, розвиток і вільне виявлення етнічної, культурної і мовної ідентичності всіх етнічних спільнот, що проживають в Молдові. Молдавська мова підтвердила свій статус державної мови, а російська – мови міжнаціонального спілкування. Щодо української мови, то Концепцією її офіційний статус визнавався лише на Лівобережжі Молдови (на території Придністров'я) – поряд з російською та молдавською мовами. На Правобережній території Молдови українській мові гарантувалася «державна підтримка» поряд з гагаузькою, болгарською, івритом, ідіш, ромською та мовами інших етнічних меншин. У червні 2002 року Молдова підписала Європейську хартію регіональних мов і мов меншин.

У Придністровському регіоні, відповідно до регіональної конституції, українська мова, поряд з російською та молдавською (на кирилиці), формально є державною мовою. На практиці єдиною вживаною на «офіційному» рівні мовою для даного регіону слугує лише російська мова.

Республіка Молдова є країною з досить розвинутою **освітнянською сферою**. Нині у РМ нараховується 35 вищих навчальних закладів. Найвідомішими такими закладами є Академія «Штефан чел Маре» МВС Республіки Молдова, Академія музики, театру і образотворчих мистецтв РМ (АМТОМ), Академія транспорту, інформатики та комунікацій Республіки Молдова (АТІК), Вища Антропологічна Школа Республіки Молдова (ВАШ), Державний Інститут Міжнародних

Відносин Молдови (IRIM), Державний Університет фізичної культури і спорту (ДУФКС), Державний аграрний університет Молдови (ДАУМ), Інститут Міжнародних Відносин «Respectiva-INT» Республіки Молдова, Міжнародний незалежний університет Молдови (ULIM), Молдавський Державний Університет (USM), Слов'янський Університет Республіки Молдова (SURM), Сучасний Гуманітарний Інститут Республіки Молдова (СГУ), Технічний університет Республіки Молдови (ТУМ), Тираспольський державний університет (ТДУ).

На **Правобережжі Молдови** діє 1 551 початкова школа, гімназія та ліцей, 51 коледж та 1 295 дитячих садків. У 52 навчальних закладах вивчається **українська мова**, з них п'ять у м. Кишинів: теоретичний ліцей ім. М. Коцюбинського; теоретичний ліцей ім. І. Нечуй-Левицького; теоретичний ліцей ім. Петра Могили; теоретичний ліцей «Дачія» (початкова школа) та середня школа № 8 ім. Т.Г. Шевченка. Загалом українську мову вивчають окремим предметом близько 5,5 тис. учнів.

У **Придністровському регіоні** функціонують 179 державних шкіл, з яких 124 – російські, 33 – молдовські, 15 – російсько-молдовські. У шести навчальних закладах міст Тирасполь, Бендери, Рибниця та Кам'янка навчання проводиться українською мовою (Республіканський український теоретичний ліцей-комплекс м. Тирасполь; Бендерська гімназія № 3 ім.І.П. Котляревського; Рибницька українська середня школа № 1 з ліцейськими класами; Дубоссарська російсько-українська середня школа № 4; Кам'янська загальноосвітня середня школа № 2 з гімназичними класами та Окницька основна загальноосвітня школа-дитячий садок), у яких загалом навчається понад 1 000 учнів).

У регіоні функціонує також чотири російсько-українські школи: по одній – у Тирасполі й Дубоссарах та дві – у Кам'янському районі. Українську мову як предмет вивчають ще у 76 школах. Загалом українську мову як другу офіційну вивчають близько 14,5 тис. учнів Придністров'я [3].

Республіка Молдова є складовою і невід'ємною частиною Європи, що володіє багатомірною і виразною історією. Історію та культуру Молдови складають культурна та історична спадщина Молдовського князівства, пізніше Бессарабії і Запрутської Молдови, Молдавської АРСР, Молдавської РСР та сучасної Республіки Молдова. Молдовська історія та культура нерозривно пов'язані з народами, що населяють РМ – передусім, з молдаванами, українцями, гагаузами й болгарями, та знаходиться у тісній взаємодії з культурами Румунії, України, а також інших сусідніх з Молдовою країн – передусім, Болгарії та Туреччини.

На території країни існує близько восьми тисяч історико-археологічних пам'яток. Археологічні пам'ятки підтверджують існування тут поселень ще в епоху пізнього палеоліту (близько 500 000 років тому). На межі V – IV тисячоліть до нашої ери, в епоху Енеоліту, формується культура Кукутень-Трипілля – одна з найвидатніших давніх культур. Протягом VI – I століть до нашої ери по всій Молдові поширюється цивілізація гето-даків. Починаючи з 105 року до нашої ери, місцеve населення внаслідок завоювання Дакії римським імператором Траяном було романізоване.

271 року, в період правління імператора Ауреліана, після виведення римських легіонів починається епоха «великого переселення народів» (готи, гуни, авари, слов'яни та інші), яка завершується утворенням 1359 року Молдавської держави на чолі з першим її господарем Богданом Першим. Найбільшого розквіту князівство досягло за часів господарювання Штефана Великого. Українська родова знать часто зв'язувала себе династичними вузами з молдовською знаттю. Найбільш відомим таким династичним союзом став шлюб Тимоша Хмельницького, сина гетьмана України Богдана Хмельницького, з Роксандою, дочкою молдовського господаря Васіле Лупу.

Великий слід в історії Молдови залишив Думітру Кантемір, господар країни, видатний державний діяч та вчений. Вихідцем з Молдови був видатний богослов, Київський митрополит Петро Могила (Петру Мовіле). Натомість великий внесок до розвитку молдовського православ'я зробив виходець з України Паїсій Величковський. Гордістю молдовської та румунської літератури став виходець з української Буковини Міхай Емінеску.

1812 року східна частина Молдови, розташована між ріками Прут і Дністер та названа на честь одного з її правителів Бессарабією, була анексована Російською імперією за результатами російсько-турецького мирного договору, укладеного в Бухаресті, отримавши статус російської губернії.

1918 року найвищий орган влади Бессарабії – Сфатул Церій – прийняв рішення приєднатися до Румунії. У складі Румунського королівства Бессарабія перебувала до 1940 року. 1924 року на території України було утворено Молдавську АРСР. 1940-го, згідно з пактом Ріббентропа-Молотова, Бессарабію було занесено до складу Радянського Союзу. Тоді ж було утворено Молдавську РСР, до складу якої увійшли лівобережні

райони колишньої Молдавської РСР (Придністров'я). Молдова проіснувала як союзна республіка СРСР до останньої декади ХХ століття, тобто до розвалу Радянського Союзу [4].

27 серпня 1991 Республіка Молдова стала незалежною і суверенною державою. На сьогодні Молдова входить до таких міжнародних організацій ОБСЄ (з 30.01.1992), ООН (з 02.03.1992), МБРР, МВФ, СОТ, ЦЄІ, СНД та до інших міжнародних і регіональних організацій. 2014 року було укладено Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, встановлено безвізовий режим поїздок громадян РМ до країн Євросоюзу. На сьогодні відбувається активна взаємодія Молдови з ЄС у рамках «Східного партнерства» [5].

Відповідно до Конституції країни **Республіка Молдова є парламентською республікою**. Президент Республіки Молдова є главою держави, представляє державу і є гарантом суверенітету, національної незалежності, єдності та територіальної цілісності країни. Президент обирається на чотирирічний термін і вступає на посаду з моменту складення присяги. Глава держави виконує свої повноваження до складення присяги нового обраного Президента. Термін повноважень Президента може бути продовжений органічним законом у разі війни або катастрофи, проте одна і та ж особа не може обіймати посаду Президента Молдови більше ніж два терміни поспіль (ст. 80 Конституції).

16.03.2012 Парламент РМ обрав Президентом країни Ніколає Тимофті. У жовтні 2016 року вибори нового Президента РМ відбувалися шляхом прямого всенародного голосування. Президентом країни було обрано лідера Партії соціалістів РМ Ігоря Додона.

Парламент є однопалатним – 101 мандат: депутати обираються за пропорційною системою на чотири роки. Голова та заступники Голови Парламенту обираються після законного формування Парламенту. Згідно з Регламентом Парламенту Голова обирається на термін повноважень Парламенту таємним голосуванням більшістю голосів обраних депутатів, за пропозицією парламентських фракцій. Робочий орган Парламенту – Постійне Бюро – формується з урахуванням пропорційного представництва фракцій у Парламенті.

Постійні комісії є робочим органом Парламенту, мають особливе значення у підготовці роботи Парламенту, а також у виконанні парламентських функцій, особливо законодавчої і контрольної. Комісії створюються на весь термін повноважень Парламенту, спеціалізуються галузево та пов'язані з різними сферами урядової відповідальності. Для розробки деяких складних законодавчих актів або дачі висновків на них чи для інших цілей, визначених постановою щодо їхнього створення, Парламент може створювати спеціальні та слідчі комісії.

Останні парламентські вибори відбулися 24.02.2019. Головою Парламенту обрано представника Соціалістичної партії Молдови Зінаїду Гречаний.

Уряд РМ є найвищим органом виконавчої влади: призначається Президентом РМ на підставі вотуму

Ігор Додон, Президент Молдови

довіри, який виноситься Парламентом. 18.02.2015 Прем'єр-міністром Республіки Молдова було призначено Кирила Габуріча, який очолив міноритарний уряд у складі Ліберально-демократичної партії Молдови та Демократичної партії Молдови. У червні 2015 року чинний Глава Уряду подав у відставку. Після глибокої урядової кризи та зміни низки керівників 20.01.2016 Уряд країни очолив Павел Філіп, представник Демократичної партії Молдови.

Після перемоги соціалістів на минулих президентських та парламентських виборах деякий час 2019 року діяв уряд країни на чолі із лідером проєвропейського блоку «ACUM» Масю Санду. 14.11.2019 Парламент Молдови затвердив практично однопартійний, соціалістичний, уряд на чолі з формально безпартійним прем'єр-міністром Іоном Куку [6].

Серед сучасних державних діячів РМ варто виокремити Мірчу Снегура – першого Президента Молдови, президентів країни – Петру Лучинського та Владіміра Вороніна, видатних діячів культури та мистецтва – Єуджена Доги, Марію Бієшу, поета Грігоріє Вієру, основоположника сучасного українського слова в Молдові, академіка Академії наук РМ Костянтина Поповича та інших. День 27 серпня, коли 1991 року Молдова була проголошена незалежною державою, став національним святом країни – Днем незалежності. **Грошовою одиницею** Молдови визначено молдовський лей.

Географічно Республіка Молдова належить до групи країн, розташованих у басейні Чорного моря. Південна межа країни простягається майже до Чорного моря, до якого можливий доступ через Дністровський лиман і річку Дунай. Фізико-географічне положення Республіки Молдова визначає особливості її природних умов.

Рельєф Молдови являє собою горбисту рівнину, що має нахил з північного заходу на південний схід з середньою висотою над рівнем моря 147 м. Центральну частину країни займає Центральна-Молдавська (Кодринська) височина. Це найбільш піднесена топографічна область з максимальною висотою

Павел Філіп, Прем'єр-міністр Молдови 2016–2019

429,5 м над рівнем моря (пагорб Беленешть району Ніспорень) і ландшафтом, сильно посіченими долинами, балками і ярами з крутими схилами. Ерозійні та зсувні процеси, а також неотектонічні рухи призвели до формування гіртопів.

Корисні копалини Молдови представлені в основному осадовими гірськими породами: такими як вапняк, крейда, гіпс, глина, пісок, піщаник, бентоніт, трепел та діатоміт. Названі породи можуть використовуватися в будівництві, виробництві цементу і скла, харчової, хімічної, металургійної промисловості тощо. На території РМ також виявлені графіт, фосфорит, цеоліт, флюорит, барит, йод і бром та кілька промислових металів: залізо, свинець, цинк і мідь. Молдова має невеликі родовища лігніту, нафти і природного газу.

Клімат Молдови – помірно-континентальний. Він характеризується тривалим безморозним періодом, короткою м'якою зимою, тривалим жарким літом, обмеженою кількістю опадів і тривалими посушливими періодами на півдні. Середньорічна температура повітря збільшується з 8 – 9 °С на півночі до 10 – 11 °С на півдні. Середньорічна кількість опадів становить 600 – 650 мм на півночі та в центрі країни і 500 – 550 мм на півдні та південному сході, що значною мірою визначається особливостями рельєфу.

До гідрологічної мережі належить більше ніж 3 000 великих і малих річок, з яких 10 перевищують довжину 100 км. Головними ріками країни є Дністер (1 352 км, з них 657 км у межах Молдови), Прут (976 км, з них 695 км у межах країни), Реут (286 км), Когилнік (243 км, з них 125 км у межах Молдови), Бик (155 км) і Ботна (152 км). На території Молдови знаходиться близько 60 природних озер та 3 000 ставків і водосховищ. Найбільшими озерами є Белеу, Драчеле, Ротунда, Фонтан, Бик і Рошу – кожне з водною поверхнею, що перевищує 1,0 км². Найбільшими водосховищами – кожне з водною місткістю, що перевищує 30 мільйонів м³ – є Костешть-Стинка,

Дубесарь, Кучурган, Тараклія і Гідігіч. У Молдові є приблизно 2 200 природних джерел. Знайдено і досліджено близько 20 родовищ мінеральних вод з понад 200 джерелами. Найціннішими є ті мінеральні води, що містять такі лікувальні компоненти як сульфід, йод, бром, бор і радон. За своїми терапевтичними властивостями молдовські мінеральні води схожі на такі відомі у світі мінеральні води як Карлові Вари в Чеській Республіці, Боржомі в Грузії та Єсентуки-17 у Північно-Кавказькому регіоні Росії.

Флора Молдови багата і різноманітна, до якої належить більше ніж 5 500 видів диких рослин. На ландшафтному рівні територія РМ розташована в межах трьох природних зон: лісів, лісостепу і степу. Ліси займають приблизно 11 % території країни. Переважають листяні ліси, типові для країн Центральної Європи. Основні лісові масиви, розташовані в центрі країни, представлені лісовими заповідниками Кодру і Плаюл Фагулуй. У лісових екосистемах Молдови росте 45 місцевих видів дерев, 81 вид чагарників та три види деревних ліан.

Фауна Молдови багата і різноманітна та містить більше ніж 15,5 тисяч видів тварин, зокрема 461 вид хребетних тварин і більше ніж 15 000 видів безхребетних. Хребетні представлені 70 видами ссавців, 281 видом птахів, 14 видами плазунів, 14 видами земноводних та 82 видами риб.

Ґрунтове покриття Молдови відрізняється родючістю і різноманітністю, до якого належить більше ніж 745 різновидів ґрунтів. Чорнозем займає приблизно 75 % загальної земельної площі країни. Бурі та сірі лісові ґрунти покривають близько 11 %. Заплавні та лугові ґрунти (найчастіше засолені та заболочені) займають приблизно 12 % загальної земельної площі Молдови.

На території РМ знаходиться п'ять заповідників загальною площею близько 19 400 гектарів. Два лісових заповідники – Кодру і Плаюл Фагулуй – розташовані в центральній частині Молдови. Два інших заповідники – Прутул де Жос і Педуре Домняське – розташовані в заплаві Прута. П'ятий заповідник – Ягорлик з району Дубесарь – призначений для охорони та вивчення унікальної водної екосистеми річки Дністер [7].

Особливості географічного положення, природних умов тощо визначають **структуру народного господарства цієї країни**. Основними галузями економіки Молдови є сільське господарство (виноградарство, овочівництво, хліборобство), переробна промисловість (виноробство, консервна продукція, цукрова промисловість, виробництво олій), транспорт (залізниця, міжнародні вантажні автоперевезення, морські вантажні перевезення), будівництво, виробництво електроенергії, послуги населенню. Водночас провідні індустріальні підприємства (металургія, текстильне виробництво, машино- та приладобудування, енергогенеруюче підприємство – Молдавська ДРЕС) розташовані на території Придністровського регіону Молдови, наразі не підконтрольного офіційному Кишиневу.

2014 року валовий внутрішній продукт РМ склав 111,5 млрд лей (близько 7,9 млрд дол. США) у по-

точних ринкових цінах, зареєструвавши зростання на 4,6 % порівняно з 2013 роком. Індекс промислового виробництва 2014 року склав 107,3 % порівняно з 2013 роком. Валова продукція сільського господарства у господарствах усіх категорій за 2014 рік зросла на 8,2 %.

Середньомісячна номінальна оплата праці 2014 року склала 4 172 лея (близько 295 дол. США), збільшившись порівняно з 2013 роком на 10,8 %, а у реальному виразі (з коригуванням на індекс споживчих цін) – на 5,4 %. Індекс споживчих цін 2014 року порівняно з 2013 роком склав 105,1 %, зокрема на продовольчі товари – 106,5 %, непродовольчі товари – 105,5 %, послуги – 102,5 %. Чисельність офіційно зареєстрованих безробітних наприкінці 2014 року становила 20,7 тис. осіб, або 99,3 % відносно аналогічного періоду 2014 року.

Зовнішній державний борг Молдови 2014 року склав близько 1,36 млрд дол. США, збільшившись порівняно з 2013 роком на 1,2 %.

Загальний обсяг зовнішньої торгівлі (товари) РМ 2014 року склав 7,66 млрд дол. США. Експорт – 2,34 млрд дол. США (– 3,7 %), імпорт – 5,32 млрд дол. США (– 3,2 %). Експортні поставки до країн Європейського Союзу склали 1,25 млрд дол. США (+ 9,6 %) або ж 53,3 % від загального обсягу молдовського експорту. Імпортні поставки з країн Європейського Союзу склали 2,57 млрд дол. США (+ 3,9 %) або ж 48,3 % від загального обсягу молдовського імпорту.

Торговельний баланс РМ 2014 року склався від'ємним, з дефіцитом у 2,98 млрд дол. США. Визначальними торговельними партнерами Молдови залишаються Румунія, Росія, Україна, Італія, Німеччина, Білорусь та Китай.

За підсумками 2015 року **Україна посідала третє місце** (після Румунії та Росії) за обсягами товарообігу

серед країн, що здійснюють зовнішньоторговельну діяльність з РМ, та десяте – за обсягами експорту до Республіки Молдова. Водночас обсяг торгівлі товарами між Україною та РМ склав 565,5 млн дол. США. Експорт товарів склав 524,3 млн дол. США (зменшення порівняно з 2015 роком на 29,5 %); імпорт товарів склав 41,2 млн дол. США (– 33,4 %); позитивне сальдо України в торгівлі товарами склало 483,1 млн. дол. США. Основними товарами, які поставлялися до Молдови, були продукція агропромислового комплексу, цигарки, металопродукція та металобрухт, продукція будівельної та хімічної промисловості. Основними статтями імпорту з Молдови за цей період залишалися продукція рослинництва, виноградне вино та етиловий спирт.

У січні – квітні 2016 року загальний обсяг торгівлі послугами між Україною та Молдовою склав 151,1 млн дол. США. Водночас експорт склав 136,4 млн дол. США (скорочення на 5,5 %), імпорт – 14,7 млн дол. США (збільшення на 34,6 %). Сальдо на користь України – 121,7 млн дол. США.

Як уже зазначалося, Республіка Молдова розташована в контактній зоні різних культурно-історичних течій – карпато-балканської, центрально-європейської та євразійської. Протягом своєї багатовікової історії, гармонійно ввібравши різні культурні традиції багатьох народів, зокрема фракійців, слов'ян, кельтів, готів, гунів та інших, жителі Молдови сформували свої специфічні національні риси, що слугують візитівкою для **туристичної галузі** країни. Найбільш відвідуваними іноземними туристами місцями в Молдові є її столиця Кишинів, Бендери (Бендерська фортеця), Сороки (фортеця), Оргеїв, відомий своїм середньовічним містом Старий Оргеїв (Orheiul Vechi), а також розташований на березі Дністра курорт Вадул-луй-Воде. До основних туристичних пам'яток Молдови

належать найбільші в Європі винні підвали Крікова і Малі Мілешти, а також монастирі Молдови: Хинку, Кепріанський, Жабський, Сахарнянський та інші. Санаторії Молдови розташовані в містах Кам'янка (Придністров'я), Калараш і Кахул.

Попри все на сьогодні в Молдові туризм поки що є відносно слаборозвиненим, незважаючи на багату історію країни та її природні заповідники. 2013 року Молдова увійшла до топ-5 списку найменш відвідуваних держав у світі, який був складений Всесвітнім Банком.

Географічне положення України та Республіки Молдова як сусідніх країн традиційно сприяє активному розвитку добросусідських, взаємовигідних та партнерських взаємин. Україна визнала незалежність Республіки Молдова 21 грудня 1991 року. Визнання Молдовою України як незалежної держави відбулося 27 грудня 1991 року. Дипломатичні відносини між Республікою Молдова та Україною були встановлені 10 березня 1992 року. Перший офіційний візит Президента України Леоніда Кравчука до Молдови відбувся 23.10.1992. Під час візиту було підписано Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова. На сьогодні договірно-правова база українсько-молдовських відносин нараховує 129 чинних міжнародних договорів. Серед них базовими є згадуваний нами уже Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова, Договір між Україною та Республікою Молдова про державний кордон (18.08.1999) та Консульська конвенція між Україною та Республікою Молдова (29.08.1995).

Політичний діалог між двома країнами загалом продовжує розвиватися. Останній обмін візитами президентів двох країн відбувся 20.11.2014, коли тодішній Президент України Петро Порошенко відвідав Республіку Молдова з офіційним візитом, а 22.02.2015 чинний на той час Президент Республіки Молдова Ніколає Тімофті відвідав Україну. Протягом 2015 – 2019 років відбувся ряд робочих візитів глав молдовських урядів до України. Зокрема, 08.10.2017

відбувся візит прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана до Кишинєва, у рамках якого було укладено, зокрема, міжурядову Угоду про реадмісію та Імплементативний протокол до Угоди. 2 грудня у Києві відбувся саміт глав урядів держав-членів ГУАМ, на полях якого проведено зустріч прем'єр-міністра України Олексій Гончарука з прем'єр-міністром Республіки Молдова Іоном Кіку.

Глави урядів двох країн обговорили перспективи двостороннього співробітництва, питання постачання природного газу та його транзиту після 31.12.2019, що залежить від домовленостей між Україною та Росією, а також посилення безпеки в регіоні, зокрема взаємну підтримку у врегулюванні конфліктів на території обох держав. Досягнуто також домовленості про проведення засідання міжвідомчої комісії для вирішення наявних питань у двосторонніх відносинах, а також напруження інструментів для посилення економічної та енергетичної співпраці.

Дещо меншою активністю відзначається двостороннє міжпарламентське співробітництво. У листопаді 2011 року відбувся візит групи дружби депутатів Верховної Ради України до Молдови. Попри все ведеться активний діалог у рамках міжнародних та регіональних організацій, зокрема в парламентських асамблеях ОБСЄ, Ради Європи, ГУАМ, ОЧЕС. Міжпарламентські групи дружби Україна – Республіка Молдова створені та діють у Верховній Раді України та Парламенті Республіки Молдова.

Торговельно-економічне співробітництво між двома країнами регулюється Міжурядовою українсько-молдовською змішаною Комісією з питань торговельно-економічного співробітництва. 14-те засідання Комісії відбулось 18 – 19 вересня 2018 року в м. Одеса.

Міжрегіональне і транскордонне співробітництво України з Республікою Молдова здійснюється у рамках двосторонніх угод між регіонами України та Молдови, а також у рамках єврорегіонів «Нижній Дунай», «Верхній Прут» і «Дністер». Так, станом на 2017 рік між територіально-адміністративними одиницями України (Чернівецькою, Вінницькою, Херсонською, Одеською, Черкаською областями, м. Київ) було укладено 22 угоди та протоколи про науково-технічне, гуманітарне та торговельно-економічне співробітництво з регіонами Республіки Молдова. Укладено також 23 угоди між регіональними відділеннями ТПП Молдови та регіональними відділеннями ТПП України. 2010 року було також підписано Угоду про співробітництво між Київською Асоціацією роботодавців та Спілкою промисловців, аграріїв та підприємців Придністров'я (СПАП). Крім того, СПАП активно співпрацює з УСПП України та Київською областю на підставі Угод про співробітництво.

Науково-технічне співробітництво між Україною та РМ здійснюється відповідно до міжурядової Угоди про співробітництво в галузі освіти, науки та культури від 1999 року, Договору про співробітництво між Національною Академією Наук України та Академією Наук Молдови від 1996 року та низки угод, укладених

Городъ Сорочи, Бессар. губ.
M. Soroki Bessarabskief gub.

Видъ съ Каланчи на Земелий докъ и д. Меѣгера.
Widok z ogniowej strażnicy na ziemski doкъ i d. Mejerz.

між науковими установами України і Молдови. Українсько-молдовською комісією з науково-технічного співробітництва було схвалено шість спільних проєктів для фінансування протягом 2014 – 2015 років та підписано Програму співробітництва у сфері науки і технологій між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України і Академією наук Республіки Молдова на 2013 – 2017 роки.

Пріоритетними напрямками досліджень залишаються охорона навколишнього середовища, інформаційні та комунікаційні технології, нові матеріали, біотехнології, нанотехнології, енергетика та енергоефективність, медицина й фармацевтика.

Здійснювалася робота з реалізації проєкту «Дослідження умов синхронізації енергосистем України і Молдови з європейською енергетичною системою ENTSO-E» Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства і партнерства «Україна – Румунія – Республіка Молдова 2007 – 2013», зокрема в частині узгодження Контракту про надання послуг консорціумом ENTSO-E для реалізації цього проєкту, фінансових аспектів та термінів реалізації.

Водночас на сьогодні дещо уповільнилось секторальне співробітництво між відповідними науково-дослідними установами двох країн за рішеннями Міжурядової українсько-молдовської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва.

Співробітництво в культурно-гуманітарній сфері здійснюється за такими основними напрямками: культура; освіта; зміцнення зв'язків з українцями у Республіці Молдова, разом з Придністров'ям, поширення в країні перебування інформації про Україну, її історію і культуру. Співробітництво у цій сфері базується на міжурядовій Угоді про співробітництво в галузі освіти, науки і культури (20.03.1993); Угоді між Міністерством освіти України та Міністерством науки і освіти Молдови про співробітництво в галузі освіти (04.06.1993); Угоді про співробітництво у галузі культури між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури РМ (10.10.2001); Угод між урядами двох країн про співробітництво в галузі туризму (09.02.2006), про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту і вчені звання (28.11.2008) та про співробітництво в галузі молодіжної політики (01.02. 2010).

З метою сприяння розвитку культурно-гуманітарного співробітництва у складі Посольства України в Республіці Молдова з квітня 2007 року функціонує Культурно-інформаційний центр.

Традиційними для Молдови вже стали заходи, що проводяться спільно з місцевими українськими громадськими організаціями з відзначення державних свят та таких визначних подій: День Соборності України, Шевченківські Дні, роковини Чорнобильської аварії, Дні слов'янської писемності та культури, Перемога у Другій світовій війні, річниця Конституції України, організація і проведення заходів з нагоди Дня Державного прапора України та незалежності України,

вшанування Дня пам'яті жертв голодоморів в Україні, відзначення Дня української писемності та мови, інші.

Найважливішою подією 2014 року, проголошеного ЮНЕСКО роком Тараса Шевченка, стало проведення в Молдові, разом з Придністров'ям, низки суспільно-культурних заходів, присвячених 200-річчю від Дня народження Великого Кобзаря, початок яким поклало відкриття в Тираспольському українському теоретичному ліцеї-комплексі «Театру-Музею Т.Г. Шевченка». Протягом 2008 та 2019 років у Молдові пройшли Дні українського кіно [8].

Слід відзначити, що на розвиток співробітництва між Україною та Молдовою у гуманітарній сфері суттєво впливає наявність вагомої **української громади на території Республіки Молдова**. За даними перепису населення 1989 року українці були другим за кількістю етносом в країні (після молдаван) і становили 602,6 тисяч осіб (13,8 %). Вдруге перепис у РМ було проведено у жовтні 2004 році, згідно з яким українці становлять 8,4 % населення або 282,4 тисячі осіб (для порівняння: росіяни – 6 %, румуни – 2 %). Водночас відзначається помітне зростання відсотку титульної нації: молдавани становлять 76 %. Однак тут слід враховувати, що перепис 2004 року проводився фактично лише в Правобережній Молдові. У Придністров'ї українці, як і раніше, складали третину населення (178 тис. осіб або 28,9 % від усього населення регіону). Отже, за даними 2004 року в Республіці Молдова на обох берегах Дністра проживало 460,4 тисячі українців.

Неврегульованість придністровського питання зумовила й поділ українства Молдови на дві громади (приблизно однакові за кількісним складом), які, однак, відрізняються за громадянством (через набуття громадянства України великою кількістю українців Придністров'я – більше 70 тисяч), за статусом і за правами, які їм надаються місцевим законодавством. Так, українці Придністров'я, на відміну від українців Правобережної Молдови, не мають статусу нацменшини.

Державною установою, яка здійснює політику Республіки Молдова в галузі міжетнічних відносин, є Бюро міжетнічних відносин. Загалом нині на Правобережжі функціонує дев'ять відносно великих українських етнокультурних громадських організацій. З них лише одна організація розташована на півночі Молдови – у м. Бельці, решта функціонують у Кишиневі.

На сьогодні при Бюро акредитовані Українська громада Республіки Молдова, Спілка українців Республіки Молдова, Товариство української культури в Республіці Молдова, Жіноча громада українців Молдови, Товариство «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка в Молдові, Благодійний фонд професійних художників та українських народних майстрів «Відродження» Республіки Молдова, Спілка українців Молдови «Заповіт» (м. Бельці), Асоціація української молоді РМ «Злагода», Асоціація «Квітучий край». Десяте товариство – Громада українців ім. Петра Могили – має статус Кишинівської міської організації (зареєстроване в примарії столиці).

У Придністровському регіоні діє Співка українців Придністров'я імені О.М. Бута, якій підпорядковані вісім районних товариств української культури: Кам'янське – ім. Т.Г. Шевченка, Рибницьке – «Поділля», Григоріопольське – «Стожари», Слободзейське, а також міські товариства: Тираспольське – «Червона калина», Бендерське – «Вітчизна», Дністровське – «Пролісок».

2004 року на території Придністров'я було створено ще одну організацію – Республіканську громадську організацію «Укрпросвіта» імені Т.Г. Шевченка, яка також має мережу районних й міських відділень у регіоні та намагається сприяти розвитку україномовної освіти в регіоні.

Отже, мережа українських громад територіально покриває лише Придністровський регіон. На Правобережжі Молдови українських громадських організацій практично не існує, за винятком столиці країни. В організаційному вимірі всі громадські організації фактично діють самостійно.

Для забезпечення інформаційних потреб українців Республіки Молдови Співкою українців Молдови «Заповіт» у м. Бельці видається україномовна газета «Рідне слово» (спонсорські кошти) та щотижневик української громади Придністров'я «Гомін» (за кошти місцевої «влади» Придністровського регіону). На Національному телебаченні РМ щотижня виходить в ефір програма «Світанок», а на Національному радіо РМ – україномовний радіожурнал «Відродження».

Життєдіяльності місцевих українських громадських організацій суттєво сприяла реалізація бюджетної програми 1401150 «Заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України». Так, за її кошти протягом 2008 – 2010 років було створено і встановлено пам'ятник Т.Г. Шевченку в м. Кам'янка, пам'ятник Конституції Пилипа Орлика у м. Бендери, бюст гетьману Івану Мазепі, який зберігається у Бендерському історико-меморіальному комплексі «Бендерська фортеця», виготовлені та встановлені у відпо-

відних навчальних закладах меморіальні дошки на честь видатних українців П. Величковського, М. Гоголя, Марко Вовчок, В. Сухомлинського. Поновлено видання україномовної газети «Рідне слово», випущено навчальні посібники, низку поетичних збірок, 16-томне зібрання творів академіка К. Поповича, багатьох інших видань [9].

Отже, Республіка Молдова посідає важливе місце у розвитку міждержавних відносин України з іншими країнами світу. Географічне положення, близькість культур, історичного розвою, наявність великої, зокрема автохтонної, етнічної української громади на теренах Молдови, традиційно тісні економічні та торговельні зв'язки, близькість зовнішньополітичних пріоритетів тощо зумовлюють народи двох країн до якісного поглиблення подальшої співпраці у різних сферах життєдіяльності. Ґрунтовне дослідження процесів, які відбуваються у сучасному молдовському суспільстві, вивчення природи їхнього виникнення сприятимуть вирішенню багатьох схожих проблем, з якими стикається й український народ на шляху до розбудови в нашій державі якісно нового правового, громадянського, суспільства, базованого на загальноновизначених європейських та євроатлантичних цінностях.

Михайло ХАРИШИН,

кандидат історичних наук,

Міністерство закордонних справ України

Список використаних джерел:

1. Харишин М.В. До сучасної міжконфесійної ситуації в Республіці Молдова та її впливу на задоволення духовних потреб місцевого українства // Православ'я в Україні. Збірник за матеріалами IX міжнародної наукової конференції, м.Київ, 20 листопада 2019 року. – К.: [КПБА], 2019. – С. 469 – 480.
2. Більш детально про ситуацію навколо проблеми придністровського врегулювання та його наслідків як для Республіки, так і для регіону в цілому див., зокрема: Харишин М.В. Молдова як майданчик гібридної війни з боку Росії: міф чи реальність? (або щодо деяких аспектів посилення російської присутності в Республіці Молдова) // Зовнішні справи. – Київ, 2019. – Вип.11. – С. 36 – 44.
3. Див., зокрема: Харишин М.В. Про основні напрямки забезпечення культурно-національних, освітніх та інформаційних проблем молдаван в Україні // Українці в Молдові, молдаване в Україні: етно-соціальні процеси. Матеріали Міжнародної конференції. Кишинів, 9 жовтня 2008 р. – Chisinau, 2009. – С.129 – 133.
4. Див., зокрема: Dragnev D.M., Manolache C.M., Xenofontov I.V. Republica Moldova - 25 de ani. Repere istorice. Istoria științei. – Chisinau, 2016; Республіка Молдова. Офіційна сторінка. <http://www.moldova.md>
5. Міністерство іноземних справ та європейської інтеграції Республіки Молдова. Офіційна сторінка. <https://www.mfa.gov.md>
6. Республіка Молдова. Офіційна сторінка. Рубрики: Президент; Правительство; Парламент. <http://www.moldova.md>
7. Див., зокрема: Харишин М.В. Молдова. Республіка Молдова // Енциклопедія сучасної України. 2019 р. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=69610
8. Див., зокрема: Міністерство закордонних справ України. <http://mfa.gov.ua/ua> ; Посольство України в Республіці Молдова. <http://moldova.mfa.gov.ua> ; Харишин М.В. Молдова. Республіка Молдова // Енциклопедія сучасної України. 2019 р. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=69610
9. Степанов В.П. Грани идентичностей: Этногражданские процессы в среде национальных меньшинств Республики Молдова на примере украинского населения (1989 – 2009 гг.). – Кишинев, 2010. – 598 с.; Він же. Украинцы Молдовы: динамика этнической и гражданской идентичности (1989 – 2005 г.). – Кишинев, 2007. – 436 с.

НАУКОВА ДИПЛОМАТІЯ: завдання та можливості

УДК 32:94
DOI 10.46493/2663-2675-2020-5-6-7

Summary

The author emphasizes the features of scientific diplomacy and describes the challenges facing Ukraine's scientific diplomacy in the context of European integration.

The article deals with the formulation in Ukraine of a new kind of diplomacy - science diplomacy. Science has international and universal nature. That is why, has the ability to improve the communication between peoples, communities, and societies. Science itself is a tool of achievement of foreign policy objectives. So, on the one hand we can use a science as a process and way of communicating. On another hand, science diplomacy could be an instrument promoting peace and sustainable development.

Today, the science and research cooperation used fragmentary in Ukraine foreign strategy, but taking into account the experience of EU and US and understanding the importance of science itself, science diplomacy has to be one of the key component of Ukrainian foreign policy.

The author also defines the essence of science diplomacy as a means of implementing the foreign policy of the state, using of non-military practical measures, techniques and methods. The science diplomacy applied taking into account the specific conditions and nature of the tasks facing upon state. In addition, the author describes the main challenges facing contemporary Ukrainian diplomacy. Thus, the current tendencies of the development of science in the world make it necessary to reconsider the role of science in state policy in various spheres.

The author concludes that the science diplomacy of Ukraine is realized in close cooperation with the main foreign policy priorities of the state. Also, contemporary science diplomacy could use the instruments of traditional diplomacy. At the same time, the importance of science diplomacy has grown significantly since the decision to coordinate its steps with EU policy in the scientific field.

Key words: science diplomacy, European integration, challenges, international cooperation

На думку класика політичного реалізму в теорії міжнародних відносин Раймона Аарона основними акторами міжнародних відносин є солдат та дипломат [1]. Якщо говорити більш формалізованою мовою, то держави використовують примус та дипломатію як інструменти реалізації своїх інтересів.

Інший представник школи глобалізму продовжив цю думку. Основною тезою наукових робіт Джорджа Розенау була теорія щодо зниження ролі держави як основного актора міжнародних відносин. Цим місцем держави поступилися конкретним особам, які починають взаємодіяти один з одним на міжнародному рівні, тобто формується міжнародний континуум, суб'єктами якого, на думку Джорджа Розенау [4; С. 34.], є турист та терорист.

Однак жоден із теоретиків міжнародних відносин не брав до уваги вченого як важливого актора міжнародних відносин.

У мирний час військові паради використовують для демонстрації сили армії країни. Однак не лише від армії залежить статус країни як актора та суб'єкта міжнародних відносин. У час, коли важливість сили технологій та інтелектуального потенціалу є навіть більшою за кількість танків, наукова дипломатія стала одним із дієвих інструментів демонстрації інтелектуальної сили країни.

Термін «наукова дипломатія» не є усталеним, і під ним часто можуть розуміти різні прояви взаємодії вчених та дипломатів: науку у дипломатії (науково-експертну підтримку прийняття рішень у міжнародних відносинах), дипломатію для науки (сприяння дипломатичними інструментами розвитку власної науки) та науку для дипломатії (налагодження міжнародних стосунків через прояви міжнародного наукового співробітництва).

Сергій Комісаренко

Власне термін «наукова дипломатія» був уперше використаний у практиці міжнародних відносин порівняно нещодавно. Особливо приємно мені, як представникові Уряду України при Секретаріаті Договору про Антарктику, що одним з перших та унікальних прикладів перемоги наукової дипломатії загальносвітового масштабу є система міжнародних угод, укладених в рамках Договору про Антарктику. Договір про Антарктику 1959 року став першим міжнародним документом у системі нерозповсюдження, укладання якого повністю є заслугою вчених, а сам шостий континент об'єднав учених усіх країн світу – навіть тих, що знаходились по різні боки залізної завіси [2].

Наступні договори, що сформували міжнародну систему роззброєння, були менш успішними, викликали багато дискусій та постійно порушувалися. Лише Договір про Антарктику продемонстрував свою спроможність зберігати status quo протягом тривалого часу і при різних геополітичних умовах.

І хоча в Україні поняття «наукова дипломатія» ніколи не використовувалось системно як повноцінний інструмент зовнішніх зносин, Україна може похвалитися яскравими прикладами перемог саме дипломатів науки.

Так, 1996 року Надзвичайний та Повноважний Посол України у Сполученому Королівстві Сергій Комісаренко, який одночасно є відомим ученим, відіграв головну роль у передачі антарктичної станції Фарадей (зараз «Академік Вернадський») від Великої Британії Україні. Лише вчений міг оцінити необхідність для української науки унікальної наукової інфраструктури на унікальному континенті нашої планети. Завдяки цьому рішення Україна згодом змогла долучитись до когорти країни, які спільно визначають порядок денний світової політики на шостому континенті.

Ще одним прикладом визначальної ролі вчених у міжнародних відносинах є створення 1993 року Українського науково-технологічного центру [3].

Всім відомо, що 1996 року Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року у статусі без'ядерної держави. Потім був тривалий та непростий шлях ліквідації боєприпасів, стра-

тегічної авіації, передачі до РФ бомбардувальників Ту-160 («Білий лебідь» за класифікацією НАТО), вирішення питань забезпечення безпеки. Однак задовго до цього ядерні держави розуміли, що, передусім, необхідно забезпечити альтернативною роботою вчених-оборонців, що саме вчені, а не зброя може бути основним фактором ризику.

Угода про створення Українського науково-технологічного центру стала першим міжнародним договором у системі ядерного роззброєння України. Основною метою цього договору було фінансування наукових досліджень безпекового характеру у мирних цілях та забезпечення достойною заробітною платою вчених-оборонців, які отримали можливість використати свій талант та енергію для мирних цілей. Завдяки УНТЦ до наукового сектору України протягом років його існування було залучено близько 300 млн доларів США, що співставно з нинішнім річним обсягом фінансування державою всієї науки в Україні.

Зазначена міжнародна організація і до сьогодні продовжує фінансувати наукові дослідження та підтримувати партнерські відносини між ученими з різних країн світу.

На нашу думку, секрет успіху вченого-дипломата у самій природі такої взаємодії. Передусім, це довіра до вченого як носія критичного мислення, стійкого до ідеологій, маніпуляцій та пропаганди. Дипломати є ангажованими представниками інтересів своєї країни. Для них основним завданням є забезпечення інтересів держави та утримання контролю над ситуацією якомога довше, використовуючи різні інструменти. Механізми наукової дипломатії зовсім інші: глобальні виклики не призводять до протиріч, суперечок чи боротьби, а, навпаки, об'єднують учених усього світу для їхнього вирішення. Первинними пріоритетами науковця-дипломата є підтримання і розвиток економічного та соціального благополуччя у світі, а забезпечення інтересу держави як правило не акцентується. Так, досить складно сьогодні уявити саміт глав дипломатичних відомств чи глав держав з метою вирішення проблем екологічного забруднення, пандемії коронавірусу чи, скажімо, забезпечення населення питною водою без участі вчених.

Одним з важливих проявів укріплення наукової дипломатії як елементу зовнішніх зносин наприкінці ХХ сторіччя стало посилення ролі самостійних міжнародних міжурядових наукових організацій, які стали полюсами тяжіння як для провідних світил науки, так і для політиків. Серед таких організацій необхідно назвати CERN, ITER, Euratom, що були створені як єдиний можливий спосіб поєднання ресурсів та потенціалів заради вирішення глобальних науково-технологічних задач.

Не менш унікальним прикладом міжнародної взаємодії через інструменти наукової дипломатії є Європейський дослідницький простір, який став екосистемою взаємодії вчених та політиків з різних країн ЄС заради підвищення конкурентоспроможності ЄС загалом. Унікальність ERA полягає в дуалізмі мети його

утворення, адже на шляху до спільної мети завжди виникають протиріччя, що потребують пошуку компромісу та необхідності узгодження внутрішніх інтересів країн навіть у сфері науки. Для вирішення цього складного завдання Європейською Комісією вибудовано цілу структуровану систему дорадчих і робочих органів, які опікуються питаннями формування спільної наукової стратегії та пріоритетів (ERAC), розвитку спільних дослідницьких інфраструктур (ESFRI), формуванням та імплементацією наукових програм і проєктів тощо. До складу таких органів входять номіновані державами з когорти вчених експерти, визначальним завданням яких є представлення та забезпечення інтересів власних країн через призму, зокрема, демонстрації активної позиції та важливого внеску кожної країни в інтересах досягнення спільного блага.

Саме остання умова є ключем до успіху, адже у світі наукової дипломатії ти вартуєш і маєш право голосу рівно на стільки, на скільки великим є твій внесок до вирішення спільних наукових викликів. Між іншим, в окремих випадках цей принцип навіть формалізовано у міжнародних договорах, зокрема у Договорі про Антарктику, яким визначено, що майбутнє право на видобуток корисних копалин Антарктиди прямо залежатиме від внеску країни до наукових досліджень та вивчення цього континенту.

Безумовно, формувати світовий технологічний порядок денний та через інструменти наукової дипломатії досягати зовнішньополітичних цілей можуть, як правило, країни, що інвестують до свого сектору досліджень і розробок надвеликі ресурси. Прикро, але скільки б ресурсів Україна не намагалась вносити до наукових досліджень у сфері фізики високих енергій, космічних досліджень чи, скажімо, квантових обчислень, та, на жаль, обсяги, необхідні для того, що вона стала впливовим актором на світовій мапі у цих сферах, знайти буде неможливо.

Разом з тим наукова дипломатія може прислужитися вирішенню конкретних зовнішньополітичних завдань регіонального значення – особливо з країнами-сусідами у сферах екології, прогнозування та ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф, видобутку корисних копалин та раціонального використання морських природних ресурсів, у соціо-гуманітарній сфері. Наявність постійного та достатнього за обсягами фінансування білатеральних наукових проєктів за такою тематикою, особливо з країнами-сусідами, власне й може бути проявом наукової дипломатії налагодження добрих міжнародних стосунків, прогнозування та упередження виникнення ненаукових суперечок у відповідних сферах, пошуку спільних шляхів їхнього подолання. В будь-якому випадку наявність бекграунду наукового співробітництва у чутливих темах дозволяє реальній дипломатії мати не нульову точку початку політичного діалогу та історичну пам'ять, наприклад, щодо питання екологічного моніторингу дельти Дунаю або історико-культурного діалогу на Закарпатті чи Волині.

Історично повноваження щодо білатерального науково-технічного співробітництва України з іншими країнами покладено на Міністерство освіти і науки. Міністерством підтримується білатеральне співробітництво з понад 10-ма країнами у форматі фінансування спільних проєктів українських та іноземних учених, що на конкурсній основі відбираються офіційними двосторонніми державними комісіями. Попри перманентні проблеми з фінансуванням науки в країні МОН 2019 року змогло наростити кількість підтримуваних проєктів до 120, а 2020 року ця цифра могла б бути збільшена, якби не секвестр бюджету.

Детальніший аналіз тематики цих проєктів засвідчує, що Україна й надалі залишається цікава для міжнародного співробітництва за такими історично сильними в нашій країні напрямками як матеріалознавство, фізика та радіофізика. Все більше проєктів одержують спільну підтримку у сфері аграрних наук. Разом з тим у топіках практично відсутня тематика, що відображає спільні проблеми раціонального природокористування чи вивчення історико-культурної спадщини. З одного боку, це є очікуваним результатом, особливо беручи до уваги, що у міжнародному науковому співробітництві України незалежно від формату – чи то білатеральні проєкти, чи проєкти УНТЦ, чи НАТО в рамках програми «Наука заради миру» – домінуючою тематикою залишались фізика, радіофізика та матеріалознавство. З іншого боку, очевидним є недостатня увага до можливостей використання цього формату для цілей наукової підтримки вирішення спільних практичних проблем з країнами-сусідами, а також налагодження системного діалогу на рівні наукової дипломатії.

Наразі для успішного використання інструментів наукової дипломатії конче необхідно системно нарощувати фінансування державою науки, а також звернути більш практичну увагу на можливості наукової дипломатії та її інструменти у зовнішніх зносинах з країнами-сусідами.

*Дмитро ЧЕБЕРКУС,
кандидат економічних наук,
керівник експертної групи з питань міжнародної
політики та організаційно-методичного забезпечення
директорату науки та інновацій Міністерства
освіти і науки України, Представник Уряду України
при Секретаріаті Договору про Антарктику*

Список використаних джерел:

1. Aron Raymond Claude Ferdinand. Paix et guerre entre les nations, Paris, Calmann-Lévy, 1962.
2. Офіційний вісник України від 15.04.2005 – 2005 р., № 13, стор. 593, стаття 695, код акта 13836/2000/
3. Офіційний вісник України від 05.02.2007 – 2007 р., № 6, стор. 234, стаття 238, код акта 38549/2007
4. Цыганков П.А. Глава 1. Понятие и критерии международных отношений // Теория международных отношений. – М.: Гардарики, 2003. – 590 с.

Роль культурної політики Австралії у створенні позитивного іміджу країни у світі

УДК 94:008+327(94)
DOI 10.46493/2663-2675-2020-5-6-8

Summary

Olga V. Zernetska. Cultural Policy of Australia in the Field of Its Positive Image Creation in the World. This article represents the first attempt in Ukraine of complex interdisciplinary research of the history of cultural policy of Australia in the field of its positive image creation in the world. Australia is unique in recent economic history. It is one of the wealthiest countries in the world. Such economic growth is based on Australia own value system and societal structure. It is proved that at the core of Australian value system is fairness. This is reflected in Australian social services such as health care system and mass education. This policy helps to reduce inequality.

It is discovered that the important role in the creation of the positive image of Australia in the first half of the XIX-th century played William Wentworth, the leading Australian political figure of that period. His book "Statistical, Historical, and Political Description of The Colony of New South Wales and Its Dependant Settlements in Van Diemen's Land" was the first book about Australia a native-born Australian wrote.

The growth of national literature and then film industry made a great contribution to the development of the positive image of Australia. Historical periods of their development are analysed beginning from 1900 to nowadays. Special attention is paid to the period of the 1970-1980s when Australian state decided to assist the growth of national film industry by different methods including its financing, opening Australian film and television school and building National Film Archive. Positive results are scrutinized, which led to the film production boom of those years, that resulted in the rising interest to the Australian cinema all over the world, for example, "Crocodile Dandy" and its sequels, "Australia" and others. All this enhanced the positive image of Australia. In many ways the rise of Australia's image resulted in the wave of the immigration to the country as well as to international studentship to receive the Australian higher education. These events can be considered as vivid examples of successful soft power implementation by Australian government and diplomacy.

Key words: Australia, cultural policy, positive image, national literature, film industry, higher education, soft power

Країна Австралія посідає друге місце у світі за рівнем багатства на душу населення. Немає кращого способу досягти високого міжнародного іміджу, ніж подбати про високий рівень розвитку економіки держави. Австралія є унікальною країною в новітній історії. В результаті досконалих реформ урядів протягом 1980 – 1990 років бум у гірничій індустрії в Австралії тривав 25 років поспіль, що привело до значного економічного зростання. Середній реальний дохід на душу населення в Австралії за останні 40 років подвоївся. Якщо ж порівняти Австралію з іншими країнами ОБСЄ, то можна зробити висновок, що темпи зростання найбідніших домогосподарств в Австралії перевищили рівень домогосподарств з навіть найвищим доходом в ОБСЄ. Це вражаючі результати. Переважна більшість австралійців отримали користь від цього зростання. Втім, зростання добробуту країни пояснюється не тільки економічними факторами, а й системою цінностей, які сповідує австралійське суспільство. Платформою, на якій будувалась молода австралійська нація та австралійська система цінностей, є справедливість. Саме за справедливість боролися робітники під час Юрецького повстання у період

золотої лихоманки 1854 року та саме справедливості була гаслом під час великих страйків стригалів овець і моряків протягом 1891 і 1894 років. Можна з упевненістю стверджувати, що саме боротьба робітників за справедливу оплату їхньої праці привела до того, що Австралія стала 1900 року самостійною федеративною державою. Одними із перших дебатів в австралійському парламенті було питання про створення арбітражного суду щодо відносин на робочому місці, внаслідок чого 1906 року вперше у капіталістичному світі було прийнято рішення про мінімальну заробітну платню. Перше рішення стосувалося встановлення прав працівників, що було частиною тої справедливості, якої дотримується австралійська держава і про яку зараз відомо у всьому світі.

А втім, послідовно національна система цінностей Австралії, яка побудована на справедливості, втілюється і в її соціальній політиці.

На думку провідного австралійського політичного та економічного діяча генерального директора Ради бізнесу Австралії, до якої входять голови ста найбільших бізнесів країни, Дженніфер Вестакотт Австралія має особливу систему цінностей, що відрізняє її від таких країн як Велика Британія та Сполучені Штати Америки, забезпечуючи їй високий імідж у світі. Дженніфер говорила про це, виступаючи в Австралійському інституті міжнародних справ у Канберрі 22.11.2016. Нею був зроблений філігранний аналіз сутності цих розбіжностей. Вона чітко вказує, що «...Сполучене Королівство має давню історію аристократії, ієрархії та колоніалізму, що сприяє нації, якою вона є сьогодні», але жодною мірою не може бути взірцем для Австралії. «Молодим націям треба творити свою ідентичність», – відзначила Дженніфер. З іншого боку, така молода демократія як США «...визначала себе нацією свободи. Але від самого початку існування США були глибоко розділеною нацією. Громадянська війна США відобразила цей поділ. Громадянська війна покінчила із рабством, але вона залишила прірву. Вона залишила клас громадян, який продовжує стикатися із вродженою дискримінацією. Війна також залишила відносно збіднілий Південь. Природна, географічна, та економічна нерівності створюють цілий комплекс соціальних поділів, які є передумовою недовіри до істеблішменту. Австралія має зовсім інше суспільство. Хоча ми винні перед корінним населенням континенту – аборигенами, і в нас є ще тенденції до нерівності, що нас хвилюють, проте в нас немає таких глибоко вкорінених поділів у суспільстві як у США. Тож я стверджую, що Австралія має іншу систему цінностей та суспільну структуру порівняно із Сполученими Штатами та із Сполученим Королівством – і якщо її плекати, вона буде для нас найбільшим захистом. Ця система цінностей відображається як у наших соціальних службах, так і в нашій мережі соціальної безпеки – особливо порівняно із США» [1].

Дж. Вестакотт глибоко переконана, що цінності справедливості втілюються, насамперед, у соціальній політиці Австралії. Серцевиною цієї політики є система охорони здоров'я, у центрі якої загальна медична безоплатна допомога, яку надає Medicare. У суспільстві та в партіях постійно точаться дебати, як її поліпшити, але ніколи не йдеться про те, щоб її прибрати: «Вона є, і я прогноую, що вона залишиться в центрі австралійської соціальної політики». Платними в Австралії є тільки такі медичні послуги як стоматологія, офтальмологія та лікування психічних захворювань. Діє також система послуг для літніх людей та інвалідів. Вона не є безкоштовною, але кожна людина похилого віку може звернутися телефоном до спеціальної медичної служби та обговорити, яку допомогу вона може отримати і за які кошти, якщо вона, наприклад, самотня і не може самостійно пересуватись. У багатьох сферах життя Австралії є відчуття захищеності людей з особливими потребами. В країні існує пенсія за віком, допомога з безробіття, пенсія за інвалідністю.

Все це приводить до того, що в людей поліпшується якість здоров'я. Наприклад, тривалість життя австралійців одна з найвищих у світі. Австралія за цим показником йде четвертою за Японією, Швейцарією та Сингапуром. Тривалість життя жінок в Австралії становить 84 роки, а чоловіків – 80 років.

Важливим іміджевим показником є також освіта. Однією з найбільших перемог у втіленні австралійської системи цінностей, на думку Дж. Вестакотт, є система масової освіти в країні: «...освіта та все, що з неї випливає, створює найбільшу платформу для зменшення нерівності. А доступ до освіти був основоположним для підтримки цінностей справедливості та рівних можливостей для всіх австралійців. Покоління тому, на початку 1980-х років, більшість людей не закінчили середню школу і лише 20 % людей отримали вищу освіту. Сьогодні майже 85 % молодих людей закінчують 12-й рік навчання (*тобто повну середню школу – примітка О. З.*). А більше ніж половина дорослих австралійців мають вищу освіту» [1].

На нашу думку, підвищення рівня освіти серед населення Австралії сприяє й іншим важливим аспектам їхнього життя. Насамперед, ліквідації такого неприємного морально-культурного феномену як «пляма засудженого». Декілька поколінь австралійців після закінчення транспортування засуджених з Великої Британії до Австралії страждали з того, що вони були нащадками каторжників. Зараз австралійці сміються з цього – вважається навіть своєрідною перевагою знайдення у своєму родоводі перших каторжників.

Важливу роль у піднесенні іміджу Австралії у світі відіграв Вільям Вентворт та його фундаментальна монографія. Він був першим з тих, хто оспівав Австралію – тоді ще колонію Британської імперії. В авторитетному виданні «Британська енциклопедія» є стаття про Вільяма Чарльза Вентворта, який народився 1790 року (острів Норфолк, Новий Півден-

ний Уельс, Австралія) й помер 20 березня 1872 року (Вімборн, Дорсет, Англія). У статті він визначається «як провідна австралійська політична фігура першої половини XIX століття. Він присвятив усе своє життя справі самоуправління Нового Південного Уельсу, кульмінацією якого стала Конституція Нового Південного Уельсу 1855 року» [2]. Життя і діяльність В. Вентворта – життя справжнього сина Австралії, народженого на австралійській землі від юного вільного переселенця, лікаря за фахом Д'Арсі Вентворта та жінки, англійської каторжанки Катерини Кроулі, яка була засуджена на сім років за те, що вкрала жіночу сукню. Саме вона народила немовля, якому дали ім'я Вільям Чарльз Вентворт, і Д'Арсі Вентворт визнав це немовля своїм сином.

Завдяки батьку Вільям Вентворт 1816 року став студентом Кембриджського університету, обравши фах адвоката і закінчивши Кембридж 1822 року з відзнакою, що дало право виступати у суді та захищати підсудних. У Кембриджі Вентворт отримав «Блакитну стрічку» за кращу поему «Австралазія», що сьогодні ввійшла до підручників як класика патріотичної австралійської лірики [4].

1819 року, будучи ще студентом Кембриджського університету, Вентворт публікує **першу книгу, яка була написана австралійцем**. Її назва говорить сама за себе: «**Статистичний, історичний і політичний опис колонії Новий Південний Вельс та залежних від неї поселень на Землі ван Дімена зі спеціальним переліком багатьох переваг, які ці колонії надають емігрантам, порівняно з тими перевагами, які вони можуть отримати в Сполучених Штатах Америки**» [5]. Важливість цієї книги важко переоцінити. Вона користувалася у Старому світі величезною популярністю. І не тільки у Старому світі. Її читали і в Сполучених Штатах Америки. Варто відзначати, що протягом декількох років вийшли три її видання. І це на початку XIX століття – у молодого автора-австралійця, сина каторжанки, якому не виповнилося ще й 30 років! Книжка Вентворта має 468 сторінок – і кожна читається з великим інтересом.

Головною метою Вільяма Вентворта, як він сам зізнається у «Передмові», було відвернути імміграційний потік зі Старого світу від Сполучених Штатів до Австралії: «Єдиною метою, яка надавала мені сили якнайшвидше представити мою книгу публіці – це представити її уявленню картини про благоденство і багатство країни, яка дала мені життя. І я вирішив: найкраще, що я можу зробити для своєї Батьківщини – це намагатися відвернути широкий приплив еміграції з багатьох країн Європи від Сполучених Штатів Америки до берегів моєї країни. Ось чому я розповім вам про переваги австралійського клімату і природи, які властиві цій землі» [5, р. VI – VII]. За своєю суттю величезне й копітке дослідження Вентворта, написане довершеною англійською мовою, стало блискучою рекламою своєї молодії Батьківщини, яка тільки спиналася на ноги – рекламою, яка

знайшла свою аудиторію відразу на трьох континентах: у Європі, Америці та Австралії. Важко переоцінити її вплив на мігрантів першої половини XIX століття – за часів, коли усне та писемне слово були чи не єдиними провідниками нової інформації між країнами та частинами світу.

Велику роль у піднесенні іміджу Австралії взагалі відіграла література. Так, із середини XIX століття в Австралії почала розвиватися колоніальна література, зокрема такі її жанри як поезія, оповідання та роман. З'явилися письменники і поети: Маркус Кларк, Генрі Лоусон, Банджо Патерсон, Стіл Радд, Генрі Гендель Річардсон. Протягом 1930-х років успішно розвивається жанр австралійського реалістичного роману, представниками якого були Майлз Франклін, Катарина Сюзанна Прічард, Венс Палмер, Зев'є Герберт, Брайан Пентон, Френк Делбі Девісон, Дімфна К'юсак. Вони зосереджуються у своїх творах і на ганебному минулому Австралії, і на сучасному їм житті країни, яка позбавилася статусу колонії, але ще не викоринила існуючого «культурного сервілізму» [6, 7]. Суспільство нуворишів, яке виникло після земельного буму, пригнічувало обмеженням в інтелектуальному плані. На початку дев'ятисотих років голос буржуазної респектабельності звучав голосніше ніж 20 років потому. Це була задушлива атмосфера для молодих австралійських письменників... Австралійська читацька аудиторія, вихована в дусі смаків метрополії, беззастережно підтримувала те, що було схвалено Лондоном, і залишалась байдужою до нових імен, не рекомендованих із-за океану. Австралійські видавництва побоювалися збитків і не брали до друку твори своїх молодих співвітчизників, тому австралійські письменники один за одним залишали п'ятий континент, щоби «подихати повітрям літературної Європи» і знайти там визнання. Через це на початку XX століття до Англії їдуть Катерина Сюзанна Прічард, Венс Палмер, Зев'є Герберт, Генрі Гендель Річардсон, Джек Ліндсей, Крістіна Стед, Джеймс Олдрідж, Брайан Пентон і Патрік Вайт, який 1973 р. отримав Нобелівську премію з літератури «За епічну й психологічну майстерність, завдяки якій був відкритий новий літературний материк», тим принісши славу Австралії [6, 32 – 34]. Там вони навчаються і знаходять визнання й віру в свої творчі сили. Це сприяє підвищенню позитивного іміджу Австралії. Література продовжує розвиватися протягом XX століття, утверджуючи національну свідомість молодого суспільства і завойовуючи світового читача.

Водночас національна література стає багатим джерелом для розвитку зовсім нового культурного явища у світі та в Австралії — мистецтва кіно. «Якщо ви вивчаєте австралійський фільм від початку до кінця, ви вивчаєте історію Австралії, тому що це молоді країна, яка має перевагу використовувати кіно як документ у більшості випадків її короткої історії», – слушно відзначила австралійський кінознавець Саскія Вандербент [8]. Як не дивно, але саме далека

Австралія вела перед у світі у розвитку кіноіндустрії. 1896 року в Австралії відбулася одна з перших у світі зйомок кінофільму. Експедиція Хадсона до островів Торресової затоки, що на півночі Австралії, зафіксувала унікальний етнографічний матеріал, зокрема церемоніальний танець аборигенів — стрічка стала надзвичайно популярною у світі. Збереглося чотири з половиною хвилини цієї плівки — її навіть сьогодні можна побачити на Youtube [9, 10].

У жовтні 1896 року французький хімік, агент компанії братів Люм'єр і одночасно кваліфікований оператор, Моріс Сест'є здійснив кінозйомку пасажирів, які сходили з парома в Мейнлі (Сідней). Наступного місяця Сест'є зняв 13 фільмів на берегах у Флемінгтоні, разом зі змаганнями за кубок Мельбурна. Наступного року, знаючи любов австралійців до спорту, вже чотири команди кінематографістів знімали перегони на кубок [11].

Антрополог-піонер сер Болдуїн Спенсер разом з помічником Ф.П. Гілленом у вкрай важких умовах здійснили кінозйомки багатьох ритуальних танців аборигенів протягом 1901 та 1903 років у районах центральної Австралії [12]. Особливо цінним у цих фільмах є те, що антропологам вдалося записати не тільки зображення, але й музику та спів аборигенів, використовуючи воскові валики-циліндри. На відміну від коротких сцен, які знімали брати Люм'єри, зйомки, представлені археологами, були справжніми кінострічками, а в останньому випадку — ще й озвученими.

Великий інтерес у світі викликали важливі політичні події. Так, кіно ввійшло до австралійської історії як свідок отримання Австралією незалежності. 1900 року відбулося святкування на честь звільнення австралійських колоній та утворення Австралійської Федерації. Офіційно ця подія називалася «Інавгурація Співдружності Австралії» (*The Inauguration of the Commonwealth*). У Сідней, столиці Нового Південного Уельсу, — одного зі штатів новоствореної Австралійської Федерації — пройшов грандіозний парад, в якому брали участь англійські, індійські, шотландські, новозеландські військові контингенти імперських військ (після англо-бурської війни), а також австралійські військові з'єднання. За ними йшли очільники церков, міністри кабінету міністрів, прем'єри штатів, мери міст, ректори університетів і колони демонстрантів з місцевого населення [8]. Вперше у світі все це було зафільмовано на кіноплівку декількома кінокамерами з різних точок. Керував процесом Джозеф Перрі [11]. Вдале розташування п'яти камер за ходом параду на розі вулиць дало змогу закарбувати його проходження крізь спеціально побудовані вітальні тріумфальні арки. З історії людства відомо, що вони зводилися на честь армій-переможців, які поверталися додому. В даному разі тріумфальні арки були побудовані громадянами Австралії на честь їхнього визволення від колоніального ярма та отримання статусу федерації в межах Британської імперії. Унікальний фільм закін-

чується кадрами, які зображують прем'єр-міністра та новий кабінет міністрів, котрі складають присягу парламенту Австралії. Підписання федеративних документів поклало край колоніальній Австралії і започаткувало нову державу — Співдружність Австралії. Важливість цього фільму після підписання урядового документа для індустрії кіно набуває світового значення. Ця стрічка широко відома як перший фільм, що засвідчив народження нової нації. Фільм вийшов 1901 року і з успіхом демонструвався не тільки в містах п'ятого континенту, але й в Європі та США [13], поширюючи інформацію про народження нової незалежної держави.

Ще однією подією, яка надала Австралії першість у світі у розвитку кінематографа, була кінострічка «Історія банди Келлі» (*The Story of the Kelly Gang*, 1906 р.), створена Чарльзом Тейтом. Він же був й автором сценарію. Це перший у світі німий художній фільм довжиною 70 або 80 хвилин, в якому йдеться про долю сім'ї Неда Келлі, що вже на початку XX століття стала історією-легендою в Австралії. У фільмі зображені справжні події, які відбувалися за 20 років до зйомок цього фільму у штаті Вікторія. Фільм розповідає про трагічну долю сім'ї ірландських скватерів (власників земельного наділу), члени якої важко працюють на новій непривітній землі, незважаючи на тяжкі природні умови — тут і повені, і посухи, і пожежі, стають боржниками банку, який за допомогою жорстоких поліцейських відбирає в них майно і землю, тим самим залишаючи їх без засобів до існування. Всі члени родини стають бушрейндже-рами — людьми, які оселяються в буші (австралійському лісі) та починають мститися своїм ворогам. Вони одягають маски і грабують банки, роздаючи гроші біднякам, а також сплячуть у банках заставні

розписки інших переселенців, які потрапили до лещат банкірів. За короткий час Келлі стає народним героєм на взірць Робіна Гуда. Історія закінчується трагічно: поліція, знайшовши Неда Келлі, стріляє в нього. Поліцейські влучили кілька разів, але він не падає, жахаючи цим карателів. Нед повзе, перемагаючи біль. Тільки знекровленого і виснаженого поліція його схопила. Нед Келлі було страчено. Це був також перший австралійський художній фільм, який потрапив під цензуру: уряд штату Вікторія, де відбувалися ці події, заборонив його показ у всьому штаті. Проте ця стрічка мала величезний успіх в Австралії та за її межами. Вона стала найприбутковішою протягом 1900 – 1910 років, зібравши 20 тисяч фунтів стерлінгів (великі гроші на той час – примітка О.З.).

Фільми, присвячені Неду Келлі, згодом знімалися в Австралії неодноразово. Сто років потому австралійські кінознавці Іна Бертран та Вільям Рутт присвятили цьому фільму свою книжку під промовистою назвою «Картина, яка завжди буде жити. Історія банди Неда Келлі» [14]. Так, тема боротьби за справедливість, захист знедолених та скривджених на ціле століття увійде до австралійського кінематографа. На різних його етапах знімаються фільми про розбійників у масках, котрі виступають проти корумпованої поліції та ненажерливих банкірів. Остання екранізація цього сюжету відбулася вже у XXI столітті: 2019 року вийшов фільм режисера Дастіна Курзеля «Справжня історія банди Келлі» (*True Story of the Kelly Gang*, виробництво Австралії). В його основу покладений роман Пітера Келлі, який приніс автору другу Букерівську премію. Прем'єра

цієї кінострічки відбулася на міжнародному кінофестивалі у Торонто 2019 року [15]. У фільмі Нед Келлі позиціонується як народний герой Австралії. Змінювалося до нього і ставлення в урядових колах штату Вікторія. Фільм знято за допомогою державного уряду Вікторії та кінокомпанії Film Victoria Australia.

Як відзначає австралійський дослідник Деб Верховен, «у період німого кіно в Австралії між 1906 та 1928 роками було знято 150 фільмів» [16, р. 141]. Це був прорив у світовому кіно, що позиціонував Австралію як культурну країну, спроможну створювати кінопродукт високої якості як у документалістиці, так і в художніх фільмах, що позитивно впливало на імідж Австралії за її межами.

З початку 1930-х років австралійське кіно навіть в Австралії було майже повністю витіснено з ринку фільмами США. За цього часу американські дистриб'юторські кіномережі охопили весь австралійський континент, розподілили існуючі кінотеатри між собою для прокату голлівудської продукції, яка була набагато дешевшою за австралійські фільми. До того ж далася взнаки Велика депресія 1929 року, яка, на думку фахівця з економічної теорії Т.Дж. Валентайна, «вразила Австралію чи не найбільше за інші країни світу» [17].

В 1930-ті роки в світі почалася ера звукового кіно. У розпорядженні австралійських кінематографістів не було обладнання для зйомки звукових фільмів. Пройшли роки, поки у них з'явилася необхідна апаратура. Період з 1930 до 1960 років загалом був позначений спадом у розвитку кіномистецтва в Австралії, але це не означало повного припинення діяльності кіномитців. Перелом на краще наступив на

початку 1970-х років. 1970 – 1980-ті роки позначені в розвитку кіно Австралії небувалим піднесенням. Далекоглядна культурна політика австралійського уряду, який розумів значення кіно для іміджу держави, далася взнаки. Тому «1968 року при Австралійській Раді мистецтв був затверджений Фільмовий комітет, що підготував доповідь, в якій були надані рекомендації щодо підтримки урядом кіноіндустрії у трьох визначальних сферах: створення агентства з матеріального забезпечення розвитку кіно; розбудова фонду, який би сприяв розвитку експериментальних фільмів; формування національної кіношколи.

Прямим результатом цих рекомендацій був розвиток широкого кола інституцій, які сприяли зв'язку між цією індустрією та урядом. Першою корпорацією в цьому напрямі була створена Корпорація розвитку австралійського фільму – 1970 рік (Australian Film Development Corporation – AFDC), яка 1975 року була перейменована на Комісію з австралійського фільму та мала 1,0 млн. доларів у своєму розпорядженні. Того ж самого 1970 року, поважаючи рекомендації Австралійської Ради мистецтв, уряд заснував Фонд для експериментального кіно і телебачення (Experimental Film and Television Fund – EFTF). Також відповідно до рекомендацій Австралійської Ради мистецтв про національному фільмову школу 1973 року була створена Австралійська школа фільму і телебачення – згодом поповнена дисциплінами, які вивчають випуск радіопродукції, і знана під аббревіацією AFTRS) [16, р. 141 – 142].

Уряд на цьому не зупинився, як експеримент запропонувавши зниження податків для австралійських інвесторів, що вкладатимуть гроші до кіноіндустрії. Цей експеримент отримав назву «10BA». Як стверджує історик кіно Деб Верховен, «після прийняття відповідного податкового акта результат був моментальний та екстраординарний. Більше ніж 400 фільмів з'явилося з 1980 до 1988 року. Багатьох фільмів публіка ніколи не побачила. Заробітня платня в індустрії зазнавала швидкої інфляції. Чимало фільмів, що отримали фінансову підтримку інвесторів, не вважалися такими вже й успішними. Водночас багато із них отримали визнання у публіки і, відповідно, таку успішну касову статистику, яку австралійське кіно після того жодного разу не змогло повторити» [16, р. 42].

Розвиток національної кіноіндустрії останньої третини XX століття збігався із позитивною динамікою росту австралійської економіки загалом. Через століття після заснування Федерації Австралія мала найнижчі середню інфляцію та безробіття порівняно з іншими розвиненими країнами і солідне економічне зростання. У другій половині XX століття економічне зростання було набагато стабільніше ніж у першій, що відповідно призвело до вищого економічного зростання НВП на душу населення. Двома видатними декадами за останні сто років були 1960-ті та 1990-ті роки. Перша ознаменувалася бумом торгівлі мінеральними ресурсами, поліпшенням про-

дуктивності виробництва та сильним економічним зростанням у всьому світі – тоді як остання декада характеризується дивідендами солідної макроекономічної впорядкованості, результатами від структурної реформи, яка продовжується. Дійсно, 1990-ті роки, особливо друга їхня половина, вирізняється у таких поняттях як історично висока продуктивність, велике зростання НВП та НВП на душу населення, низька інфляція і зменшення безробіття, ставши періодом, який не тільки посилив процвітання та багатство Австралії як такої, але й поставив її до одного ряду порівняно з досягненнями головних індустріальних економік світу [17]. Тож і кіноіндустрія Австралії розцвіла жанровим і тематичним розмаїттям.

Протягом 70 – 80-х років XX століття набувають популярності кінострічки, які отримали назву «окер-фільми» (ocker films) [18, 19] – специфічний австралійський кіножанр, у якому відтворені властиві населенню Австралії вимова, пов'язані із нею фразеологізми, прислів'я та приказки, своєрідний приземлений гумор тощо, які відтворюють австралійський національний характер, дещо шаржуючи його, підкреслюючи його «окремішність», особливо у чоловічій частині населення, що належить до робітничого та нижнього середнього класів. Такі фільми створюються у різних жанрах: і в комедійному, і в реалістично-побутовому. До першого належить відома у всьому світі кінострічка режисера Пітера Феймана: «Крокодил Данді» (*Crocodile Dandee*, 1986 р.) та її сиквели «Крокодил Данді 2» та «Крокодил Данді у Лос-Анджелосі» із австралійським актором-коміком Полом Хоганом. Відома практично всім історія про австралійського мисливця на крокодилів Данді, котрий живе у мальовничій, але небезпечній «глибинці» Південної Території Австралії і потрапляє до Нью Йорка, де на нього чекають різні пригоди – і кумедні, і не дуже, ставши тим самим фільмом, який привернув увагу до Австралії сотень мільйонів глядачів. Про цей фільм писала не тільки преса США та Європи – йому присвячені окремі розвідки кінокритиків Австралії [20].

«Крокодил Данді» побив не тільки всі очікувані касові збори, але й зробив набагато більше – те, заради чого австралійський уряд вкладав кошти у розвиток національного кінематографа: спрямував погляди людей багатьох країн до п'ятого континенту; розповів їм про цю чудову, сповнену пригод, землю; змалював привабливий характер австралійця, який, передусім, втілений в образі головного героя Данді, а також у другорядних постатях австралійців з «глибинки»; розповів світу, що австралійці – це нова нація зі своїми мовою та культурою, і що вона не така як англійці та американці. Тим самим фільм підняв зацікавленість до Австралії, підштовхнув розвиток туризму як галузі, що тепер веде перед серед інших галузей австралійської економіки, змусив задуматися голлівудських режисерів та продюсерів над тим, які переваги надає для зйомок п'ятий континент – тобто став знаряддям «м'якої сили», яка найкраще

годиться для створення позитивного іміджу держави. Можна відзначити, що виграли і касові збори за межами держави не тільки від цього, але й від наступних фільмів із позначкою «Made in Australia», розширилася дистрибуція австралійських фільмів у світі, народилися нові економічні схеми в індустріях австралійського кіно.

Глобалізація процесів виробництва та дистрибуції фільмів розвивається та продовжується протягом 1980 – 1990 років. Прикладом однієї із глобальних стратегій в індустрії кіновиробництва за періоду глобалізації може бути створення стрічки «Мулен Руж!» (*Moulin rouge!*, 2001р.), яка знята в Австралії із зіркою світового масштабу австралійкою Ніколь Кідман австралійським режисером Базом Лурманом та інтернаціональною знімальною командою. Фільм був номінований на премію Оскар, отримавши дві нагороди у номінаціях: кращий режисер фільму та кращий дизайн костюмів.

Касовий успіх австралійських фільмів з найкращими показниками за кожне десятиліття останньої третини ХХ століття має такий вигляд:

- 1970-ті роки: «Елвін Фіюпп» (1973 р.) – 7,2 млн доларів;

- «Пікнік біля Звисаючої скелі» (1976 р.) – понад 5,0 млн доларів.

- 1980-ті роки: «Крокодил Данді» (1986 р.) – 328,2 млн доларів; «Крокодил Данді 2» (1988 р.) – 239,6 млн доларів;

- 1990-ті роки: «Тяжко хворий» (1992 р.) – 80 млн доларів; «Дитятко» (1995 р.) – 254,2 млн доларів [21].

Посланцями австралійського успіху стають не тільки австралійські фільми, але й австралійські актори, режисери. По-перше, це всесвітньо відомі Мел Гібсон і Ніколь Кідман, які підкорили Голлівуд. У списку світових зірок опинилися також австралій-

ські актори Рассел Кроу, Пол Хоган, Джеффрі Раш. Отримали світове визнання й австралійські режисери Пітер Вейр і Баз Лурманн.

Індустрія австралійського кіно продовжує успішно розвиватись на початку ХХІ століття та привертати до Австралії погляди усього світу. Подією у світовому кіно стала національна епічна драма, зрежисована Базом Лурманом, «Австралія» (*Australia*, 2008 р.). Вона є й на кіносайтах в інтернеті – таких, наприклад, як Kinogo. Фільм отримав понад 400 рецензій на п'ятому континенті та за його межами. На створення цієї кінострічки режисера Лурмана надихнув роман відомого австралійського письменника Зев'є Герберта «Нещасна моя країна» (1975 р.), події якого розгортаються протягом 1930-х – на початку 1940-х років у Південній Території Австралії, де того часу розвивалася індустрія вирощування великої рогатої худоби й точилася жорстока боротьба скватерів-олігархів за монополізацію цього ринку, зокрема продажу худоби для британської армії. За це скватократи отримували величезні зиски, оскільки одноосібно визначали ціну на худобу.

Знавці історії австралійського кіно не можуть не побачити також інші широкі алюзії, що приводять до таких відомих національних фільмів як *Overlanders* (1946 р.) та *Jedda* (1951 р.). В першому із них йдеться про гуртівників Південної Території, які, передбачаючи напад японських військ, вирішили не забивати худобу, кількість якої йшла на тисячі голів, аби вона не дісталась японським загарбникам, а зберегти стада і перегнати їх до інших австралійських штатів. Вони подолали дві тисячі кілометрів і врятували худобу. Героїнею іншого фільму є австралійська дівчина Джекда, аборигенка за походженням. Мати Джекди померла, тож її виховують у будинку білих поселенців. Та її тягне до рідного племені, де

вона знаходить свою любов, але закохані трагічно гинуть. Обидві теми існують у кінострічці «Австралія». До них додаються ще теми: кохання англійки-аристократки, яку грає Ніколь Кідман, та австралійського «вільного як вітер» погонича волів Дровера; історично достовірний сюжет про варварське «килимове» бомбардування міста Дарвін та островів на Півночі Австралії японськими літаками; історія про «загублене покоління» – дітей, народжених від білих австралійців та аборигенів, яких білі батьки не хочуть визнавати за своїх дітей. За жорстокими законами Австралії тих часів цих маленьких метисів місцева поліція насильно відбирає у матерів і відправляє до католицьких притулків. У фільмі ця історія втілена в долі маленького метиса на ім'я Наллі, в якого очі як два бездонних озера. Від його імені йде оповідь у цій кіноопеї. На його очах гине мати. Його батько – білий скваттократ-хижак, уособлення всього найгіршого в людині – відмовляється від Наллі. Безплідна англійка-аристократка та Дровер створюють сім'ю й вирішують узяти до себе Наллі, але поки що він обирає собі компанію старого аборигена, який уособлює мудрість корінних австралійців. Той обіцяє Наллі здійснити з ним «walkabout» – мандри аборигенів, під час яких Наллі проходитиме обряди ініціації та стане справжнім чоловіком за повір'ями племені.

Ен МакГрат – видатна представниця корінного населення Австралії, директор Австралійського центру історії корінних народів в Австралійському національному університеті, авторка багатьох книг – високо оцінила фільм «Австралія». Вона відзначає: «...фільм закінчується на сентиментальній ноті, коли хлопчик обіцяє стати членом родини англійської аристократки і Дровера. Це звучить як рецепт для потенційного примирення білих та аборигенів на початку XXI століття» [22].

Як бачимо, вдумлива політика державницького підходу до розвитку кіно і галузі культури загалом сприяє покращенню іміджу Австралії, привертаючи до неї інвестиції, розвиває туризм, сприяє посиленню імміграції та припливу молоді з багатьох країн світу, яка обирає для себе навчання в Австралії, що, по-перше, приносить державі непогані дивіденди, а по-друге – підготовку молодих кадрів, які за час навчання на п'ятому континенті звикають до природних умов, соціального клімату п'ятого континенту та ознайомлюються із пропозиціями від корпоративного і наукового світу Австралії.

Існує велика ймовірність, що молоді інтернаціональні кадри затримуються там на певний строк або й назавжди. Навіть, якщо вони не залишаться в Австралії, вони стануть «науковими послами» цього континенту, підтримуючи контакти з ним, і своєю науковою підготовкою рекламуючи досягнення Австралії в галузі освіти і науки.

Отже, далекоглядна політика австралійського уряду щодо економіки, соціальної системи, в основу якої закладена система цінностей, де наріжним

каменем є справедливість, а також щодо освіти, літератури, кіномистецтва – науки і культури загалом, що належать до м'якої сили (soft power) – забезпечує високий імідж держави у всіх кутках сучасного світу, робить Австралію передовою країною, досвід якої може бути корисним і для України.

Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,
доктор політичних наук, професор,
завідувач відділу глобальних і
цивілізаційних процесів
ДУ «Інститут всесвітньої історії
НАН України»

Список використаних джерел:

1. Westacott J. Enhancing Australian Prosperity [Електронний ресурс] // bca.com.au/enhancingaustralianprosperity [Retrieved 02.04.2020]
2. W.C.Wentworth // Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс] www://http://britannica.com [Retrieved 12.12.2019]
3. Piers M. «Wentworth, William Charles (1790 – 1872)», Australian Dictionary of Biography, National Centre of Biography, Australian National University, [Електронний ресурс] http://adb.anu.edu.au/biography/wentworth-william-charles-2782/text3961, published first in hardcopy 1967, accessed online 21 November 2019.
4. Зернецька О.В. Вільям Вентворт – демократ за світосприйняттям, австралійський політик і мандрівник за покликанням // Проблеми всесвітньої історії. 2019. № 2. С. 185 – 199.
5. Wentworth W. C. Statistical, Historical, and Political Description of The Colony of New South Wales and Its Dependant Settlements in Van Diemen's Land. The University of Sydney. Digital collections. Library. 468 p. // adc.library.usyd.edu.au [Retrieved 20.12. 2019]
6. Зернецкая О.В. Австралийский социальный роман 30-х годов XX в.: Монография. Киев : Наукова думка. 1982. 287 с.
7. Зернецкая О.В. Вэнс Палмер и австралийский роман: Монография. Киев : Наукова думка. 1984. 277 с.
8. Vanderbent S. Australian Film [Електронний ресурс] // www.pocketessentials.com [Retrieved 20.03. 2020]
9. Танці аборигенів Топресової протоки [Електронний ресурс] // http://www.youtube.com/watch?v=1R7Jo8om5vQ [Retrieved 20.12. 2019]
10. Hamilton A. Imagined Identities: Focus on Australian Cinema [Електронний ресурс] // academia.edu/1924575/imagined_identities_focus_on_Australian_cinema_English_Title [Retrieved 14.03. 2020]
11. Goldsmith B. Australian Cinema: Introduction [Електронний ресурс] // Academia. edu/3547563/Australian Cinema Introduction [Retrieved 20.02. 2020]
12. Mulvaney D.J. Spencer, Sir Walter Baldwin (1860-1929). – Australian Dictionary of Biography. 1990. Vol.12 (MUP). P. 46.
13. Long C. Australia's Films: Part Fifteen – Under Southern Skies // Cinema Papers 106 (October). 1995. P. 38 – 41, 54 – 55.
14. Bertrand I. and Routt W.D. The Picture that Will Live Forever: The Story of the Kelly Gang. 2007. St. Kilda, Melbourne : ATOM. 184 p.
15. Kenny G. 'True History of the Kelly Gang' Review: a 19th-Century Outlaw Tale [Електронний ресурс] // nytimes.com [Retrieved 14 May, 2020]
16. Verhoeven D. Film, Video, DVD and Online Delivery. – The Media and Communications in Australia. Ed. by S. Cunningham & S. Turnbull. 2014. Crows Nest. N.S.W. : Allen & Unwin. 325 p.
17. Valentine T.J. The Causes of the Depression in Australia [Електронний ресурс] // https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S00144989000040 [Retrieved 05.01.2020]
18. O'Regan T. Cinema Oz: The Ocker Films' // The Australian Screen. Ed. by A.Moran and T.O'Regan. 1989. Ringwood, Vic. : Penguin. P. 75 – 98.
19. Speed L. Life as a Hizza: The Comic Traditions of the Wogsplotation Films // Metro Magazine 146-147. 2005. P.136 – 144.
20. Morris M. Tooth and Claws: Tales of Survival and Crocodile Dandee 21. // Art & Text. 1987. No 25. P. 36 – 68.
22. Goldsmith B. and O'Reagan T. The Film Studies: Film Production in the Global Economy. Lanham : Rowman and Littlefield Publishers . 2005. 246 p.
23. McGrath A. Bas Lurhman's Australia // Making Film and Television Histories. Australia and New Zealand. Ed. by Bernet J. and Berny R. London : I.B.Tauris. 2011. P.31 – 35.

ГОЛЛАНДІЯ ПО-УКРАЇНСЬКИ: на Київщині вітає гостей «Добропарк» – оаза квітів, краси та затишку

Неподалік села Мотижин, що на Київщині, знаходиться унікальний дендропарк «Добропарк» – місце, де на просторах полях оселилися неймовірної краси тюльпани, а в майбутньому зацвітуть петунії, гортензії, чорнобривці, сурфінії, а також висаджені різноманітні колекції дерев з усього світу. Площа території «Добропарку» – 400 футбольних полів. Попри початок своєї роботи у парку вже висаджено приблизно 44 тис. дерев та кущів, 13 га газонів, більше одного мільйона тюльпанів 70 сортів, облаштовано систему поливу довжиною 38 км. Над цим невпинно працювала півтора року вся команда «Добропарку».

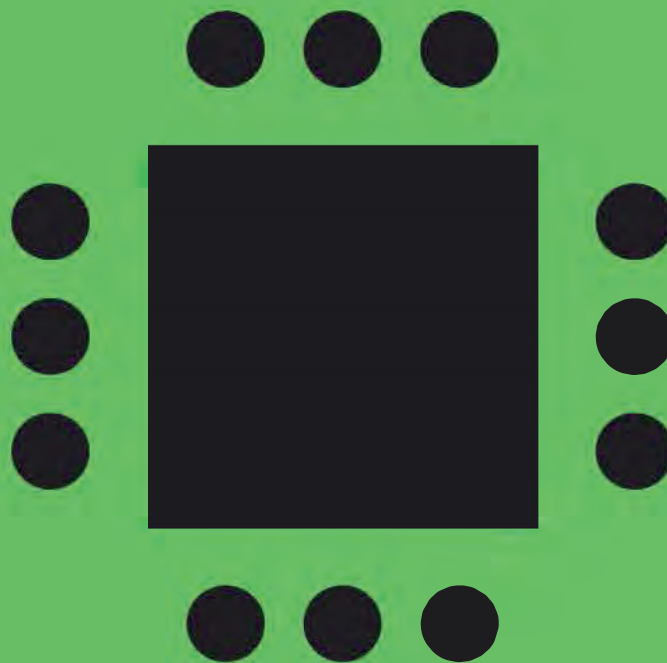
Ідейний натхненник та засновник «Голландії по-українськи» підприємець, громадський діяч, засновник і директор «Folk Ukraine» Ігор Добруцький, який також є ведучим на телеканалі «Дача», організатором новорічного ярмарку на Софіївській площі, фестивалю тюльпанів на Співочому полі. Він також встановив квітковий годинник на Майдані.

Ідея створити парк з'явилася ще 2006 року як проєкт ландшафтного парку сім'ї Добруцьких, котрі не уявляють свого життя без квітів та дерев. Ця любов до рослин з часом переросла у нестримне бажання збагачувати красу землі найрізноманіт-

нішими квітами, кущами та деревами. Подружжя Добруцьких усе більше висаджувало різні колекції квітів та дерев, привезених із всесвітньо відомих садів Англії, Бельгії, Голландії та Франції. Рослин у сімейному саду ставало так багато, а місця для посадки залишалося так мало, що Добруцькі розпочали пошук нових просторів для реалізації квітучих мрій. Пошуки території тривали понад два роки, і, врешті-решт, до вподоби родині припала локація з різноманітним ландшафтним форм, де органічно поєднані рівнини, луки і пагорби, а поруч протікає безшумна річка, що живить навколишні озера. Після декількох відвідувань локації з'явилася і його назва — «Добропарк». Перші відвідувачі «Добропарку» вже встигли насолодитися вишуканістю цвітіння та різноманіття кольорів понад 50 видів тюльпанів. Цієї весни у дендропарку було висаджено понад 1 000 200 тюльпанів. Кожна доріжка складала 120 см завширшки, а загальна довжина всіх рядків тюльпанів становила 8,5 км. Долучитися до розбудови паркової ініціативи та здобути почесне звання друга «Добропарку» з безстроковим вільним входом на територію може кожен. Для цього потрібно приєднатися до родини парку, посадивши дерева віком від 10 років і висотою від 3 — 4 метрів. Участь у проєкті можна взяти як індивідуально, так і колективно (компанією, організацією, спілкою). Це можуть бути акації, тополі, клени, сакури, берези, ялини, магнолії, бузки тощо. Весь список дерев, їхня ціна та кількість розміщено на офіційній сторінці «Добропарку». Таким способом внесок у створення того чи іншого саду буде відзначено та носитиме ім'я особи чи родини, що здійснила посадку, на довгі роки! Дендропарк «Добропарк» — місце, де квіти, рослини та свіже повітря разом дарують відвідувачам незабутню атмосферу щастя, радості та відпочинку.

*За інформацією Дирекції
«Медіацентр» ГДП
Автор фото Павло Хоменський*

razom communications

разом ком'юнікейшнз

інформаційно-консультаційні послуги у сфері
маркетингу та реклами, рекламні послуги:

- стратегія
- креатив
- медіапланування
- діджитал

ТОВ «РАЗОМ КОМ'ЮНІКЕЙШНЗ»

Телефон: 044 495 29 62

01033, м. Київ, вул. Сім'ї Прахових, 50, 5-й поверх, офіс № 501

www.rzm.com.ua